

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**TARIM İŞLETMELERİNİN KREDİ TERCİHLERİ, KULLANIMI VE
KAYNAKLARININ BELİRLENMESİ: RUANDA DOĞU İLİ KİREHE İLÇESİ
ÖRNEĞİ**

Sylvia KALISA UMUHOZA
YÜKSEK LİSANS TEZİ
Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı

Ağustos 2023

KONYA

Her Hakkı Saklıdır

TEZ BİLDİRİMİ

Bu tezdeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini ve tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

DECLARATION PAGE

I hereby declare that all information in this document has been obtained and presented in accordance with academic rules and ethical conduct. I also declare that, as required by these rules and conduct, I have fully cited and referenced all material and results that are not original to this work.

Sylvia KALISA UMUHOZA

24/08/2023

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TARIM İŞLETMELERİNİN KREDİ TERCİHLERİ, KULLANIMI VE
KAYNAKLARININ BELİRLENMESİ: RUANDA DOĞU İLİ KİREHE İLÇESİ
ÖRNEĞİ**

Sylvia KALISA UMUHOZA

**Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri
Enstitüsü Tarım Ekonomisi
Anabilim Dalı**

Danışman: Prof. Dr. Yusuf ÇELİK

2023, 75 Sayfa

Jüri

Başkan: Prof. Dr. Yusuf ÇELİK

Üye : Doç. Dr. Zuhal ARAKAYACI

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Ender KAYA

Bu çalışmada, Ruanda'da Doğu il Kirehe İlçesinde Tarım İşletmelerinin Kredi Tercihleri, Kullanımı ve Kaynaklarının Belirlenmesi amacıyla analizi yapılmıştır. Çalışmanın temel verileri, ana kitle oranlarına dayalı kümelenendirilmemiş tek aşamalı basit tesadüfi olasılık örnekleme yöntemine göre belirlenen 62 tarım işletmesi ile yapılan anketler aracılığıyla toplanmıştır. Araştırma, 2020-2021 üretim dönemine ait olan verileri kullanarak yapılmıştır ve bu veriler üzerinden analizler gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre; incelenen tarım işletmelerinin işletme başına ortalama nüfusu 4,47 kişi, aile işgücü varlığı ise 2,97 EİB'dir. İşletme başına ortalama işletme arazisi 36,80 dekar olarak belirlenmiştir. İşletmeler geneli olarak ortalama aktif sermaye 14,490.89 dolar olmaktadır. Bunun %5.18'ini dönen varlıklar, %3.99'ünü orta varlıklar ve %90.83'ünü duran varlıklar oluşturmaktadır. İşletme başına ortalama pasif sermayenin %96,81'ini öz sermaye ve % 3,19'unu ise yabancı sermaye oluşturmaktadır. İşletme faaliyet sonuçlarına göre işletme başına ortalama saf hasıla 9,621.83 dolar, tarımsal gelir 6,283.61 dolar, mali rantabilite %40.93 ve ekonomik rantabilite %%39.74 olarak belirlenmiştir. Kredi kullanan işletmecilerin %30.65'i işletme sermayesi ve %12.90'ı yatırım amaçlı kredi kullandıkları tespit edilmiştir. İşletmecilerin kredi alırken yüksek seviyede kooperatifleri tercih ettikleri belirlenmiştir. 53 işletmeci tasarruf edebilirken 9 işletmeci tasarruf edememektedir. İşletmelerin sadece nakit yoluyla tasarruf ettiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ruanda, Tarımsal finansman, Tarımsal Kredi

**ABSTRACT
MS THESIS**

**AGRICULTURAL CREDIT PREFERENCES, USE AND RESOURCES OF
AGRICULTURAL ENTERPRISES; EXAMPLE OF RWANDA EASTERN
PROVINCE IN KIREHE DISTRICT**

Sylvia KALISA UMUHOZA

**Selcuk University Institute of Science
Department of Agricultural Economics**

THE DEGREE OF MASTER OF SCIENCE

Advisor: Prof. Dr. Yusuf ÇELİK

2023, 75 Pages

Jury

President: Prof. Dr. Yusuf ÇELİK

Member : Doç. Dr. Zuhal KARAKAYACI

Member : Dr. Öğr. Üyesi Ender KAYA

In this study, an analysis was conducted on Agricultural Enterprises Credit Preferences, Utilization, and Sources in the Kirehe District, Eastern Province of Rwanda. The primary data of the study were collected through face-to-face interviews with 62 agricultural enterprises. The collected survey data was obtained with unclustered probability sampling method. The research was conducted using data from the 2020-2021 production period, and the analysis was performed using this data. According to the research results, the average population per agricultural enterprise is 4.47 people, and the average family labor force is 3.01 FTE (full-time equivalent). The average land size per agricultural enterprise has been determined as 36.80 decares. The average active capital of the enterprises amounts to \$14,490.89. This is composed of 5.18% current assets, 3.99% intermediate assets, and 90.83% fixed assets. The passive capital structure reveals that per on average that 96.81% of the capital is self-financed through equity, while the remaining 3.19% is sourced from foreign capital. According to the business performance results, the average agricultural income per enterprise is \$6,283.61, gross production value is \$9,621.83, and the financial profitability is 40.93%, while the economic profitability is 39.74%. It has been determined that 30.65% of the entrepreneurs who use credit utilize it for working capital, and 12.90% use credit for investment purposes. It has been determined that there are 28 enterprises that use agricultural credit and 34 enterprises that do not use it. It has also been found that the entrepreneurs prefer cooperatives at a high level when obtaining credit. While 53 business owners can save, 9 business owners cannot save. It was also determined that businesses only save through cash.

Keywords: Rwanda, Agricultural finance, Agricultural Credit

ÖNSÖZ

Ruanda, doğal kaynakları az olan bir ülke olması nedeniyle, ülke ekonomisi ağırlıklı olarak tarıma dayalı bir ekonomidir. Tarım sektörü işgücünün üçte ikisinden fazlasını istihdam etmesi ve tarım öncülüğünde büyümenin yoksulluğun azaltılmasında ve aşırı yoksulluğun ortadan kaldırılmasında büyük rol oynamaktadır. Ruanda'daki nüfusun çoğunluğu kırsal bölgelerde bulunmaktadır ve büyük bir kısmı geçimini tarımdan sağlamaktadır. Tarım işletmeleri fonksiyonlarını yerine getirebilmeleri ve üretimlerini devam ettirebilmeleri için işletmelerini finanse etmek zorundadırlar. Tarımda sermayenin yeterli ve işletme bünyesine uygun olmasını çok önemlidir. Bununla birlikte, sektörde verimliliği artırmak için girdi satın almak veya teknoloji kullanımı için çiftçiler yeterli çalışma sermayesine sahip değildir. Yetersiz kredi, düşük yatırım seviyeleri ve düşük tarım verimliliği ile sonuçlanan piyasa başarısızlıkları yaratır.

Ruanda düşük gelirli bir gelirden orta gelirli bir ülkeye dönüşümü hedeflenmektedir. Tarım sektörüne yönelik Ruanda devletinin kredi oluşturma politikaları yanında çiftçiler de yeterli miktarda ve doğru zamanda kredi alıp işletme faaliyetlerinde kullanmaları durumunda tarımsal alıp işletme faaliyetlerinde kullanmaları durumunda tarımsal verimlilik ve karlılığın artması mümkün olacaktır. Bu kapsamda Ruanda'da çiftçilerin tarımsal kredi kullanım ve kredi kaynaklarını tercihte etkili faktörlerin belirlenmesi hem bu konuda politika geliştirecek karar alıcılara ve hem de çiftçilerin doğru kredi kullanımına katkı sağlayacaktır. Bu amaçtan hareketle Ruanda'nın önemli tarımsal potansiyeline sahip Doğu ilinde yer alan Kirehe ilçesinde çiftçilerin kredi kullanım yaklaşımları ve tercihleri incelenecektir.

Bu tez çalışmamın başından sonuna kadar gerçekleştirilmesinde her türlü yardımını, bilgisini ve desteğini esirgemeyen danışmanım Sayın Prof. Dr. Yusuf ÇELİK ve Selçuk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü öğretim üye ve yardımcılara içten teşekkürlerimi sunarım. Binlerce başvuru arasından beni seçerek Üstün Başarı Bursu ve Destek ile onurlandıran YTB (Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı)'na teşekkürlerimi sunarım. Son olarak çalışmam sırasında her konuda destekleyen babam Emmanuel KALISA; arkadaşım Theophile NIRAGIRE'ye sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Sylvia KALISA UMUHOZA

KONYA- 2023

İÇİNDEKİLER

TEZ KABUL VE ONAYI	i
TEZ BİLDİRİMİ	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar DİZİNİ	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
GRAFİKLER DİZİNİ	x
SİMGELER VE KISALTMALAR	xi
1. GİRİŞ	1
1.1. Konum Önemi	1
1.2. Çalışmanın Amacı	3
2. KONUS İLE İLGİLİ YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR	5
3. MATERYAL VE YÖNTEM	10
3.1. Materyal	10
3.2. Yöntem	10
3.2.1. Örnekleme Safhasında Uygulanan Yöntem	10
3.2.2. Anket Aşamasında Uygulanan Yöntem	11
3.2.3. İşletmelerin Analizinde Uygulanan Yöntem	11
4. ARAŞTIRMA ALANI RUANDA ÜLKESİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER 16	
4.1. Coğrafi Konum.....	16
4.2. İklim	16
4.3. Doğal Kaynaklar	17
4.4. Nüfus Durumu.....	17
4.5. Tarımsal Yapı.....	18
5. ARAŞTIRMA BULGULARI	21
5.1 Nüfus ve İşgücü Varlığı	21
5.2 Arazi Varlığı, Tasarruf Şekli ve Üretim Deseni.....	26
5.3. İncelenen İşletmelerde Sermaye Yapısı	28
5.3.1. Aktif Sermaye	29

5.3.1.1. Dönen Varlıklar	30
5.3.1.2. Orta Vadeli Varlıklar	30
5.3.1.3. Duran Varlıklar	31
5.3.2. Pasif Sermaye	35
5.3.2.1. Yabancı Sermaye	35
5.3.2.2. Öz Sermaye	36
5.4. İncelenen İşletmelerde Yıllık Faaliyet Sonuçlarını Analizi	37
5.4.1. Gayri Safi Üretim Değeri	37
5.4.2. Gayrisafi Hasıla	39
5.4.3. İşletme Masraflar	40
5.4.3.1. Sabit Masraflar	43
5.4.4. Saf Hasıla	46
5.4.5. Brüt Kar	47
5.4.6. Tarımsal Gelir	47
5.4.7. Rantabilite Oranı	48
5.5. Kredi Kullanım Durumu	50
6.SONUÇLAR VE ÖNERİLER	59
6.1. Sonuçlar	59
6.2. Öneriler	66
7. KAYNAKLAR	68

TABLÖLAR DİZİNİ

Çizelge 3.1. Nüfusun Erkek İşgücü Birimine Çevrilmesinde Kullanılan Katsayılar	12
Çizelge 4.1. Yağışın Aylara Göre Dağılımı	17
Çizelge 4.2. Ruanda'da Arazi Kullanım Durumu	19
Çizelge 4.3. 2015-2021 Yılları Arasında Hayvan Popülasyonunun Türlerine Göre Eğilimi Şekli	20
Çizelge 5.1. İncelenen İşletmelerde Nüfus Yapısı	22
Çizelge 5.2. İncelenen İşletmelerde Nüfusun Eğitim Durumu	24
Çizelge 5.3. İncelenen Tarım İşletmelerinin Aile İşgücü Varlığı (EİB)	24
Çizelge 5.4. İncelenen Tarım İşletmelerinde Aile İşgücü Potansiyeli Ve Kullanım Durumu (EİG)	25
Çizelge 5.5. İncelenen İşletmelerde Arazi Tasarruf Durum	27
Çizelge 5.6. İncelenen Tarım İşletmelerinin Üretim Deseni	28
Çizelge 5.7. İncelenen İşletmelerde Aktif Sermaye Durumu	29
Çizelge 5.8. İncelenen Tarım İşletmelerde Hayvan Sermayesi	30
Çizelge 5.9. İncelenen Tarım İşletmelerde Alet-Makine Sermayesi	31
Çizelge 5.10. İncelenen İşletmelerde Toprak Sermayesi	32
Çizelge 5.11. İncelenen İşletmelerde Bina Sermayesi	34
Çizelge 5.12. İncelenen işletmelerde Duran Varlıklar	34
Çizelge 5.13. İncelenen Tarım İşletmelerde Pasif Sermaye Durumu	36
Çizelge 5.14. İncelenen Tarım İşletmelerde Bitkisel Üretim Değeri	38
Çizelge 5.15. İncelenen Tarım İşletmelerde Hayvansal Üretim Değer	39
Çizelge 5.16. İncelenen Tarım İşletmelerde Gayri Safi Üretim Değeri	40
Çizelge 5.17. İncelenen işletmelerde GSH	41
Çizelge 5.18. İncelenen İşletmelerde Bitkisel Üretimde Değişen Masrafları	41
Çizelge 5.19. İncelenen İşletmelerde Hayvansal Üretimde Değişen Masrafları	42
Çizelge 5.20. İncelenen İşletmelerde Toplam Değişen Masrafları	43
Çizelge 5.21. İncelenen İşletmelerde Amortisman Masrafları	44
Çizelge 5.22. İncelenen İşletmelerde Toplam Sabit Masraflar	45
Çizelge 5.23. İncelenen İşletmelerde Toplam İşletme Masraflar	46
Çizelge 5.24. İncelenen Tarım İşletmelerde Saf Hasıla	47
Çizelge 5.25. İncelenen Tarım İşletmelerde Brüt Kar	48
Çizelge 5.26. İncelenen Tarım İşletmelerde Tarımsal Gelir	49
Çizelge 5.27. İncelenen Tarım İşletmelerde Rantabilite Faktörü	50
Çizelge 5.28. İncelenen Tarım İşletmelerde Mali Rantabilite	50
Çizelge 5.29. İncelenen Tarım İşletmelerde Ekonomik Rantabilite	51
Çizelge 5.30. İncelenen İşletmelerde Genel Olarak Kredi Kullanımı ve Amaçları	52
Çizelge 5.31. İncelenen İşletmelerde Genel Olarak İşletme Kredisi Kullanım Durumu	52
Çizelge 5.32. İncelenen İşletmelerde Genel Olarak Yatırım Kredisi Kullanımı Durumu	53
Çizelge 5.33. İncelenen İşletmelerde Genel Olarak İşletme ve Yatırım Kredileri Kullanımının Etkisi	53
Çizelge 5.34. İncelenen İşletmelerde Tarımsal Kredi Kullanım Durumu	54
Çizelge 5.35. İncelenen İşletmelerde Cari Yılda Tarımsal Kredi Almamada Etkili olan Faktörler	54
Çizelge 5.36. İncelenen İşletmelerde Kredi Geri Ödemesinde Etkileyen Faktörler	55
Çizelge 5.37. İncelenen İşletmelerde Uygun Bir Faiz Oranı Yanında Başka İstekleri	56

Çizelge 5.38. İncelenen İşletmelerde Uzun Vadeli ve Düşük Faizli Kredi Sağlamasında Yatırım Alanları	56
Çizelge 5.39. İncelenen İşletmelerin Kredi Alırken Karşılaştığı Sorunları	56
Çizelge 5.40. İncelenen İşletmelerde Tasarruf Edebilme Durumu	57
Çizelge 5.41. İncelenen İşletmelerde Tasarruf Değerlendirme Şekli	58
Çizelge 5.42. İncelenen İşletmelerde Kredi Alırken Seçilen Kurumlar	59

GRAFİKLER DİZİNİ

Grafik 5.1. İncelenen İşletmelerde Nüfusun Yaş Gruplarına Göre Oranı (%)	21
Grafik 5.2. İncelenen İşletmelerde Nüfusun Cinsiyete Göre Dağılımı (%)	23
Grafik 5.3. İncelenen Tarım işletmeleri Ortalama Olarak Eğitim Durumu (%)	23
Grafik 5.5. İncelenen İşletmelerde Arazi Tasarruf Şekli %	27
Grafik 5.6. İncelenen Tarım İşletmelerinin Üretim Deseni Oranı (%)	28
Grafik 5.7. İşletmeler Arazi Değerinin Tasarruf Şekline Göre Dağılımı(%)	33
Grafik 5.8. İncelenen İşletmelerde Aktif Sermaye Dağılımı (%)	36
Grafik 5.9. İncelenen İşletmelerde Yabancı Sermayenin Pasif Sermayede Payı (%)	37
Grafik 5.10. İncelenen İşletmelerde Pasif Sermaye Dağılımı (%)	38
Grafik 5.11. İncelenen İşletmelerde Hayvansal Üretim Değerinin Oranı	40
Grafik 5.12. İncelenen işletmelerde GSÜD'nin Oranı	41
Grafik 5.13. Bitkisel Üretim Değişen Masrafları Oranı (%)	43
Grafik 5.14. Hayvansal Üretim Değişen Masrafları Oranı (%)	44
Grafik 5.15. İncelenen İşletmelerde Toplam Değişen Masrafları Oranı	44
Grafik 5.16. İncelenen İşletmeler Ortalamasında Amortisman Masraflarının Oranı (%)	46
Grafik 5.17. İncelenen İşletmelerde Toplam İşletme Masrafları Oranı (%)	47
Grafik 5.18. İncelenen İşletmelerde Tarımsal Kredi Kullanımı Durumu (%)	55
Grafik 5.19. İncelenen İşletmelerde Tasarruf Değerlendirme Oransal Dağılımın (%)	58
Grafik 5.20. İncelenen İşletmelerde Kredi Alırken Seçilen Kurumlar (%)	59

SİMGELER VE KISALTMALAR

Da: Dekar

DB: Dünya Bankası

EİB: Erkek İş Birimi

EİG: Erkek İş Günü

GoR: Ruanda Cumhuriyeti

GSH: Gayri Safi Hasıla

GSÜD: Gayri Safi Üretim Değeri

kg: Kilogram

km²: Kilometrekare

MINAGRI: Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı

mm: Millimetre

NISR: Ruanda Ulusal İstatistik Enstitüsü

PDKA: Prodükatif Demirbaş Kıymet Artışı

SH: Saf Hasıla

USD: Amerikan Dolar

1. GİRİŞ

1.1.Konum Önemi

Tarım, dünya genelinde pek çok ülkenin ekonomisinde önemli bir yer tutar ve insanların gıda ihtiyaçlarını karşılamak için kilit bir rol oynar. Bununla beraber, az gelişmiş ülkelerde istihdam sağlama konusunda büyük derecede önemlidir ve bu da yoksulluğu azaltmada yardımcı olur. Tarımsal kalkınma aşırı yoksulluğu sona erdirmeye, paylaşılan refahı artırma ve 2050 yılına kadar tahmini, 9,7 milyar insanı besleme konusunda en güçlü araçlardan biridir. Tarım sektöründeki büyüme, diğer sektörlerle göre en yoksullar arasında gelirleri artırmada iki ila dört kat daha etkilidir. Tarım, ekonomik büyüme için de hayati öneme sahiptir: küresel gayri safi yurtiçi hasılanın GSYİH %4'ünü oluşturur ve bazı en az gelişmiş ülkelerde GSYH'nin %25'ten fazlasını oluşturabilir (Dünya Bankası, 2023).

Tarım, gelişmekte olan ülkelerin omurgasıdır ve gelişim, büyüme ve yoksulluk azaltma konularında büyük potansiyele sahiptir. Gelişmekte olan ülkelerdeki bu önemli katkısına rağmen, tarım genellikle gelişmemiş bir sektördür ve kırsal kesimde yaşayan insanlar genellikle yoksuldur. Bu nedenle, tarımsal kalkınma mikro işletmeler için daha büyük destek gerektirir (Zeller, 2003). Ayrıca, küçük ölçekli işletmeler için tarımsal faaliyet ekonomik kalkınma ve yoksulluk azaltma açısından hala önemli bir yer tutmakta ancak gelişimi, piyasa başarısızlıklarını aşmak için kurumsal yeniliklere ihtiyaç duyması nedeniyle zorluklarla karşı karşıyadır.

Tarımsal finansman, gelişmekte olan ülkelerde kırsal alanları büyütme için en önemli etkenlerden biridir. Banka kredisi ödemesi, finansmanın bir aracı olarak yararlanılmaktadır. Gerçekten de krediye erişiminin kolaylaştırılması, yaratıcı yatırım miktarını artırabilir. Kredi çiftçilerin finansal kısıtlamalarını ortadan kaldırmada, üretkenliği artırmada ve teknolojileri geliştirmede önemli bir role sahiptir. Kredi kolaylığı, çiftlik ürünlerinin kalitesi ve miktarının artırılması için önemlidir, böylece çiftçilerin gelirleri artar ve kırsal göçten kaçınılır (Kohansal, 2008).

Gelişmekte olan ülkelerdeki yoksul hanelerin, kaynakların verimli bir şekilde zamana yayılması ve risk yönetimi için uygun finansal hizmetlere erişiminin olmaması ve işlevsel finansal piyasaların olmaması durumunda bu hanelerin üretkenliklerini ve yaşam standartlarını önemli ve sürdürülebilir bir şekilde iyileştirme olasılıklarının az olduğu konusunda politika yapıcılar arasında uzun süredir bir inanış mevcuttur. Bunun nedeni, geleneksel ticari bankaların genellikle uygun miktardaki krediler için yüksek

işlem maliyetleri ve bu gibi hanelerin teminat sağlayamaması nedeniyle yoksul kırsal hanelere genellikle kredi vermemeleridir. (Diagne, 1999).

Ruanda, Afrika'nın doğu kesiminde bulunan, yaklaşık 12 milyon nüfusa sahip küçük bir ülkedir. Tarım, ülkenin en önemli sektörüdür ve ülkenin GSYH'sinin yaklaşık %30'unu oluşturur. Ayrıca, ülkenin ihracat gelirinin yaklaşık %90'ı tarım ürünlerinden elde edilmektedir. Başlıca tarım ürünleri arasında çay, kahve, muz, kuru fasulye ve patates bulunmaktadır. Ruanda gibi bir ülkede, arazi gibi temel kaynakların yeterince kullanılmadığı, tohum ve kimyasal gübre gibi geliştirilmiş girdilerin çoğunluğuna erişimin kısıtlı olduğu bir ortamda, küçük çiftçilerin yeterli ve uygun fiyatlı finansal hizmetlere erişmeden yoksulluktan kurtulması zordur (Malimba ve Ganesan, 2010). Bu sebeple, Ruanda gibi gelişmekte olan ülkede ekonomik büyümenin, olması için çiftçi kredisi önemlidir.

Ruanda'da tarımsal kredi iki ana kaynaktan sağlanmaktadır. Bunlar resmi kurumlar ve resmi olmayan kurum kaynaklarıdır (NISR, 2021a). Resmi kurumlar, kalkınma ve ticari bankaları, mikrofinans kurumları, Tasarruf ve Kredi Kooperatiflerini ve tarımsal kooperatifleri içermektedir. Resmi olmayan kurumlar ise iç değer zinciri finansman acenteleri, çiftçi dernekleri, sivil toplum örgütlerinden kredi kulüpleri, arkadaşlar ve komşular tarafından oluşmaktadır.

Tarımsal kredinin, tarımsal üretimi genişletmek için bir araç olduğu (Balogun ve Yusuf, 2011) ve küçük ölçekli çiftçilerin yoksulluk kısır döngüsünü kırarak yaşam standardını arttırmaya yardımcı olduğu görülmüştür (Ayegba ve Ikani, 2013). Toplam tüketim düzeylerini artırarak ve çocuk sağlık hizmetleri ve eğitim ile boş zaman etkinlikleri talebine olumlu etki yaparak ev halkı refahını arttırmaya hizmet eder (Armendariz ve Morduch, 2005). Tarımsal kredi ayrıca, küçük bir çiftçinin gelir ve harcama arasındaki farkı kapatmak için alabileceği önemli bir finansal destek olarak da görülmektedir (Khan ve ark., 2011). Kırsal alanlarda, tarımsal kredi ve finansal hizmetlerin mevcudiyeti kritik bir konu olarak algılanır ancak kırsal çiftçilerin bu finansal hizmetlere erişimi başka bir meseledir. Bu mevcudiyetlerinin, erişilebilirliklerini garanti etmediği ortaya çıkmaktadır. (Duy ve ark., 2013). Çoğu insanın hala kırsal alanlarda yaşadığı ve tarımın kırsal ekonominin temel dayanağı olduğu Sahra Altı Afrika'da, tüm finansal hizmetlere erişim hala yetersiz görünmektedir (De Klerk ve ark., 2013).

Ruanda'da tarım işletmelerinin büyük çoğunluğunu küçük ve orta ölçekli işletmeler oluşturmaktadır. Bu işletmelerin çoğu, mülkiyetleri kendilerine ait

arazilerinde üretim yapmaktadır. Ancak, üretim ve pazarlama süreçlerindeki zorluklar, finansman kaynaklarına erişimdeki sınırlamalar ve iklim değişikliği gibi faktörler, tarım işletmelerinin üretkenliğini ve karlılığını etkileyebilmektedir. Tarım işletmeleri genellikle finansman ve kredi kaynaklarına erişimde zorluklar yaşarlar. Bu durum, işletmelerin üretkenliklerini ve karlılıklarını etkileyebilir ve sonuçta gıda güvenliği ve ekonomik büyüme için ciddi sonuçlar doğurabilir. Tarım işletmelerinin finansman kaynaklarına erişim sorunları, Ruanda'daki tarım sektörünün gelişimini sınırlayan en önemli faktörlerden biridir. Ülkedeki tarım işletmelerinin çoğu, kredi kullanımı gibi finansman kaynaklarına erişimde sınırlamalarla karşı karşıyadır. Bunun nedeni, finansal kuruluşların, tarım işletmelerini riskli olarak kabul etmesi ve kredi geri ödeme kabiliyetlerinin sınırlı olmasıdır.

Kırsal kredilerin, çiftçilerin faaliyetlerine ve profillerine uygun olmamasının yanı sıra, çiftçilerin kırsal kredilerin mevcudiyeti ve kullanım konusunda farkındalık eksikliği, kredi almaktan, çiftçilerin banka kredilerine erişim için uygunluk kriterlerini karşılamada yaşadıkları zorluklar, banka kredilerine uygulanan yüksek faiz oranları, resmi finansal kurumlara fiziksel erişim mesafesi, yoksulluk ve yoksunluklar gibi kırsal çiftçilerin kredilere erişimini sınırlayan faktörler söz konusudur (MINAGRI, 2009; NISR, 2012a). Bu konulara çözüm üretmek için konunun detaylı incelenmesi gerekir.

Ruanda'da tarım işletmelerinin finansman kaynaklarına erişimi ve kredi kullanımı konusundaki yaklaşımları, tez çalışmasının amacını ve araştırma sorularını ortaya koydu. Bu çalışmanın, tarım sektörünün sürdürülebilirliği ve ülkenin ekonomik büyümesi için söz konusu alanlara ilişkin incelemelerin, sağlayacağı katkının önemli olduğuna inanılmaktadır. Aynı zamanda, Ruanda'nın tarım sektörü ve finansman kaynaklarına erişim konuları hakkında daha detaylı bilgi verilecektir. Ayrıca, bu tez çalışması, tarım sektörüne ilgi duyan araştırmacılar, politika yapıcılar, sivil toplum kuruluşları ve girişimciler için faydalı olacaktır. Özellikle, bu çalışma, finansman kaynaklarına erişimi iyileştirmek ve tarım işletmelerinin kredi kullanımını optimize etmek için öneriler sunacaktır.

1.2.Çalışmanın Amacı

Bu çalışmada, Ruanda'daki tarım işletmelerinin ekonomik analizlerini yaparak, kredi tercihleri, kredi kullanımı ve kaynakları hakkında bir değerlendirme yapmayı amaçlamaktadır. Ayrıca bu çalışmada, tarım işletmelerinin finansman kaynaklarına

erişimi, kredi kullanılması, kredi alma sürecinin incelenmesi ve kredi tercihleri arasındaki farklılıkların nedenlerinin belirlenmesine odaklanacaktır.

Araştırma konusunu analiz edilebilmesi için aşağıdaki sorular dikkate alınmıştır.

- Tarım işletmelerinin sosyo-ekonomik yapıları nasıldır?
- Tarım işletmeleri hangi finansman kaynaklarına erişim sağlamaktadır ve bu kaynaklar hangi sıklıkta kullanılmaktadır?
- Kredi kaynaklarının kullanım amaçları nelerdir ve işletmeler bu kaynakları nasıl yönetmektedir?

Çalışma, birincil ve ikincil verilere dayalı araştırma yöntemleri kullanarak veri toplama, analiz ve yorumlama süreçlerini içermektedir. Araştırmada, özellikle Ruanda'nın Doğu bölgesindeki tarım işletmeleri üzerinde odaklanacak ve bu işletmelerin finansman kaynaklarını, kredi tercihlerini ve kredi kullanımlarını belirlemek için görüşmeler, anketler ve literatür taraması ile kullanılmıştır.

Çalışma bu yönü ile tarım sektörüne yönelik politika ve uygulamaların geliştirilmesinde faydalı olabilir ve ülkenin tarım sektöründeki sürdürülebilirliğini ve büyümesini destekleyebilir. Ayrıca, bu çalışma, tarım işletmeleri için finansman kaynaklarının daha etkili bir şekilde kullanılmasına yardımcı olabilir ve işletmelerin üretkenliğini ve karlılığını artırabilir. Bununla birlikte, son yıllarda Ruanda hükümeti, tarım sektörüne yatırım yaparak, finansman kaynaklarına erişimi iyileştirmeye çalışmaktadır. Hükümet, tarım işletmelerine kredi imkânı sunan kredi garanti programları başlatmıştır. Ayrıca, hükümetin, tarım işletmelerinin finansman kaynaklarına erişimini artırmak için özel sektörle iş birliği yapma planları da vardır.

Bu bağlamda, bu tez çalışması, Ruanda'da araştırma alanı ölçeğinde, tarım işletmelerinin sosyo-ekonomik yapılarını, finansman kaynaklarına erişim sorunlarını ve kredi kullanım tercihlerini araştırmayı amaçlamaktadır. Ayrıca, tez çalışmasında, literatür taraması yöntemini de kullanarak, Ruanda'da tarım sektörünün finansman kaynaklarına erişimi, kredi kullanımı tercihleri ve finansal performansı hakkında önceden yapılan araştırmalar incelenmiştir. Bu literatür taraması, mevcut araştırmaların sonuçlarını ortaya koyarak, bu çalışmanın sonuçlarını diğer araştırmalarla karşılaştırmayı ve yorumlamayı mümkün kılacaktır. Diğer taraftan, bu çalışma, politika yapıcılar ve finansal kuruluşlar için de bir kaynak olabilir.

2. KONU İLE İLGİLİ YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR

Ruanda'daki tarımsal kredi hakkında yapılan araştırmalar az olduğundan, çoğu literatür incelemesi dünya genelinde özellikle gelişmekte olan ülkeler dikkate alınarak yapılmıştır. Söz konusu çalışmalar aşağıda özetlenmiştir.

Karacan (1975) tarafında yapılan çalışma, kooperatif örgütlenmelerine odaklanmış ve Elazığ ilindeki işletmelerin %81,4'ünün borç aldığını, bu işletmelerin %82,9'unun ise yetkisiz kaynaklardan borç aldığını bulmuştur. Çalışma sonuçlara göre, devletin tarımsal kredi ile ilgili sorunlar çözebileceğini ve hükümetin kooperatiflere eğitim verme, kooperatif finansmanını düzenleme ve faiz konusunda uygun ve güvenilir bir kredi mekanizması sağlama yükümlülüğu olduğunu vurgulamıştır.

Özçelik (1985) tarafından yapılan araştırmada, Eskişehir ili Merkez ilçesindeki tarım işletmelerinde mevcut işletme organizasyonları ile gelişmiş teknoloji seviyesindeki en uygun şeklide işletme organizasyonları üzerindeki etkilerinin ortaya konulması amaçlanmıştır.

Braverman ve Guasch (1986), gelişmekte olan ülkelerinde kırsaldaki çiftçileri kredi kullanımını ve erişimini incelenmiştir. Bu araştırma göre, gelişmekte olan ülkeler finansal hizmetlere erişimdeki çabalara rağmen, özellikle küçük ölçekli çiftçilere için banka hizmetlerine erişim sınırlı kalmaya devam etmektedir. Bununla birlikte, Küçük ölçekli çiftçilere kredi sağlamak, küçük miktarlı krediler için işlem başına düşen yüksek maliyetlerden dolayı zorlu bir süreçtir. Küçük çiftçilere büyük çiftçilere göre daha fazla risk taşıdığına, teminat eksikliği nedeniyle kredi almakta zorlandığına açıklanmıştır.

Bülbül, Vural ve Çelen (1986) çalışmalarında, tarım işletmelerinin borçlarının %48'inin kişisel borçlar olduğunu ortaya koymuştur. Araştırmada, üretim sezonundan önce yetkisiz kişi veya şirketlerle tarım üreticileri arasında anlaşmalar yapıldığına dikkat çekilmiştir. Bu anlaşmalarda, faiz oranları ve ürünlerin satın alma fiyatları önceden belirlenerek tespit edilmektedir.

Schmidt ve Kropp (1988) çalışmalarında, kırsal finansı tasarruf, ödünç para verme, resmi ve gayri resmi fırsatları, finansal kurumlar ve kırsal alanlardaki normlar ilişkili olarak bir analiz yapılmıştır. Çiftçilerin yoğun bir şeklide tasarruf tercih ederken, kısa vadeli kredileri alıyorlar ancak bu krediler tarımın gelişimine sağlamak için yeterli değildir.

Özçelebi (1993) yaptığı çalışmada, Oltu Tarım İşletmelerinin ekonomik analizleri araştırma yapılmıştır. Analiz yaparken iki temel konu incelenmiştir. Birinci konu, işletmelerin ekonomik analizi ile üretim kaynaklarının ve işletme başarı sonuçları, ikinci ise bölgede tarımsal kooperatiflerin büyümesi ve yayılmasını önleyen sebepler. Araştırma bölgesinde, çevrenin sosyo-ekonomik koşulları, çiftçiler arasında işbirliğine dayanan gönüllü çalışmaların varlığı, üyelerinin çabalarıyla faaliyetlerini sürdüren bazı kooperatiflerin mevcudiyeti ve çiftçilerin kooperatiflere olumlu bir şekilde yaklaşmaları, başarılı kooperatiflerin kurulabileceği konusunda olumlu işaretleridir.

Adera(1995) çalışmasında, Afrika'da resmi ve resmi olmayan finans sektörleri arasında etkin bağlantıların kurulması incelenmiştir. Küçük üreticilerin için kredi ihtiyaçlarına ticari bankalar ve diğer resmi kuruluşlar genellikle kredi şartları ve koşulları nedeniyle erişmesine neredeyse mümkün değildir. Bunun sebebi, resmi finansal kurumların kuralları ve düzenlemeleri, yoksulların bankaya uygun olmadığı yanılığını yaratmıştır ve gerekli teminatı karşılayamadıkları için kredi alamayacakları ortaya çıkmıştır.

Aliou ve Zeller (2001) çalışmalarında, kredilere erişimin yoksul hanelerin tarımsal girdi elde etme yeteneğine önemli ölçüde artırabileceğini göstermektedir. Ayrıca, sermaye yoğun varlıkların aile işgücüne kıyasla fırsat maliyetlerini azalttığı ve bu sayede işgücü tasarrufu sağlayan teknolojileri teşvik ederek işgücü verimliliğini yükselttiğini vurgulamaktadır.

Machethe ve ark. (2004) tarafında yapılan çalışmalarında, kaynak açısından sınırlı koşullarda genellikle küçük ölçekli ve geçimlik tarımla ilişkilendirilen küçük çiftçilerin temel özelliklerinin, sınırlı satın alınan girdi ve gerçek teknolojilerin kullanımı olduğunu savunmaktadır. Bununla birlikte, küçük çiftçiler farklı koşullarda faaliyet gösterirler ve bu koşullar coğrafi bölgelere, çiftçinin kentsel veya kırsal alanda olmasına ve ayrıca gelişmiş veya gelişmekte olan bir ülkede olmasına bağlı olarak farklılık gösterir.

Adebayo ve Adeola (2008), "Sources and Uses of Agricultural Credit by Small Scale Farmers in Surulere Local Government Area of Oyo State" adlı çalışmalarında: Yirmi köyden rastgele seçilen 120 çiftçilerle yüz yüze anket yapılarak veriler elde edilmiştir. Elde edilen verilere göre, çiftçilere kredi almak için kooperatif toplulukları tercih edilmektedir. Aile yapılarına büyük olmasına rağmen, işgücünün

kırsal alanlardaki tarımsal üretim hala zorlukları yaşanmaktadır. Bu sebebinden dolayı, çiftçilerin %90'nın elde ettikleri krediyi işçi ücretlerinin ödemesinde kullandığını ortaya koymuştur. Araştırma sonuçlara göre, Kırsal alanlarda tarım ve devlet bankaları gibi finansal kurumların kurulmalıdır ve çiftçiler için kredi alım prosedürleri basitleştirilmelidir.

Yehuala (2008) yaptığı çalışmada, Etiyopya'daki küçük ölçekli çiftçilerin resmi kredilere erişimlerini etkileyen faktörleri incelenmiştir. Çalışma elde edilen sonuçlar, örneklenen çiftlik hanelerinin 56'sının (%43,1) resmi kredi kullandığını, kalan 74'ünün (%56,9) ise kullanmadığını göstermektedir. Çalışma alanında resmi olmayan kredi sektörünün daha yaygın olduğunu göstermektedir.

Augustin (2012), tarafından yürütülen çalışmada Ruanda'daki çiftçilere kredi konusunda kısıtlamalarına olup olmadığını belirlenmiştir. İkinci amacı ise çiftçilerin resmi kredi sağlama sürecini etkileyen faktörleri belirlenmiştir. Bununla birlikte teminat ve sosyal sermaye gibi iki değişkenin etkisine odaklanmıştır. Sosyal sermayesi yüksek olan çiftçilerin daha az risk ve kredi alımını kısıtlamalarına az olduğu ortaya konulmuştur.

Akram ve ark. (2013) araştırmalarında; Pakistan'daki 152 tarım işletmesinde kredi kullananlarla ve kredi kullanmayanların ekonomik verimliliği analiz edilmiştir. Bu araştırmaya göre, tarımsal kredi kullanan işletmelerde girdi teminin daha kolay şekilde tedarik ettikleri işletmelerinde daha ileri teknoloji kullandıkları ve buna bağlı olarak verimlilik artışın olduğunu belirlemiştir.

Girabi, Elishadai ve Mwakaje (2013), Tanzanya'daki Küçük ölçekli çiftçilerinin mikro finansın tarımsal verimliliği etkili olup olmadığını incelenmişler. Mikro finansın kredi alan çiftçilerin, girdi satın alımı yapmalarına ve tarımlarını geliştirmelerine kolaylaştırmaktadır. Ticari bankaların kredi işlemlerinde teminatı odak noktasına koyarken, mikro finans küçük çiftçilerin kredilere erişimini sağlamak için farklı ve daha kolay yöntemlere sahip olduğunu tespit etmişlerdir.

Beaman ve ark. (2014), Mali'de yaptıkları çalışmalarında yapılan kredi alan ve kredi almayan çiftçileri sermaye getirilerinin incelemişlerdir. Araştırma sonuçlarına göre kredi alan çiftçileri sermaye getirisinin ve veriminin daha fazla olduğunu tespit etmişlerdir.

Patrice (2014), “Access to and Utilization of Microcredits By Farmers in Rwanda” konu başlığında bir araştırma yapmıştır. Bu araştırma, Ruanda'daki çiftçilerin geçimini ve tarım verimliliği artırmak için mikro krediye erişimi ve etkisini değerlendirmiştir. Musanze Bölgesi örneği üzerinden incelenmiştir. Bu araştırmanın sonuçları, çiftçilerin mikro krediye erişimi aracılığıyla tarım sektörünün sürdürülebilir kalkınması için mikro finansın oynadığı rolü artırmak için mikro finans kuruluşları, çiftçiler ve politika yapıcılarını için katkı sağlanmıştır.

Nuhu ve ark.,(2014), “Impact Analysis of Microfinance on Crop Production in Ghana” çalışmasında mikrofinansın Gana'da tarım üretimine etkisini araştırmaktadır. Bu araştırma çalışmalara göre, mikrofinans ile tarım üretimi arasında olumlu ilişkileri desteklemektedir.

Edouard ve ark.,(2015) bu çalışmada, Ruanda'nın Güney Bölgesinde küçük ölçekli çiftçilerin finansal dâhil olma faktörlerini inceleyerek, özellikle resmi ve resmi olmayan tarımsal kredilere erişimlerine amacıyla araştırılmıştır. Çiftçilerin tarımsal krediye erişimini etkileyen en önemli faktörler, hane halk ve toplum özelliklerinin olarak belirlenmiştir. Topluluk düzeyindeki resmi olmayan finansal hizmetlerin mevcudiyeti, tarımsal krediye erişim için en önemli faktör olarak bulunmuştur. Bu nedenle talep edilen ve onaylanan tarımsal kredilerin %87,2'sinin resmi olmayan kuruluşlardan ve %12,7'sinin resmi kuruluşlardan olduğunu ortaya çıkmıştır.

Patricia ve Wario (2016) bu çalışmanın amaçları, Kenya'daki küçük ölçekli genç girişim projeleri arasında yönetim becerilerinin kredi erişimine olan etkisini belirlemek ve ayrıca faiz oranlarının küçük ölçekli genç girişimcilerin kredi erişimini ne ölçüde etkilediğini tespit edilmiştir. Bu çalışmada elde edilen verilere göre, küçük ölçekli genç girişim çiftlik projeleri arasında faiz oranları katsayısı kredi erişimi ile negatif yönde ilişkili olduğu ve diğer faktörler sabit kalırken faiz oranlarında meydana gelen bir birim azalma, kredi erişiminde %31'lik bir artışa görülmüştür.

Aggrey (2019) yaptığı çalışmasında, tasarruf ve kredi kooperatif kurumlarının hane hakları gelirini artırmasındaki rolünü incelemiştir. Uganda'daki hane haklarını çoğunun finansal hizmetlere erişmek için Tasarruf ve kredi kooperatif kurumlara katıldığı göstermektedir. Özellikle üretken faaliyetleri amacıyla finanse etmek için krediye erişim katılmaktadır. Bu faaliyetler arasında, çocukları veya kendileri için

eğitim, işletmelerin genişletilmesi, tarımsal üretimde destek sağlama, nakit akışının düzenlenmesi ve servet biriktirme yer almaktadır.

Sevgi ve Canan (2019), yapılan çalışmalarda Mersin ilinin kredi kullanımını ve erişimini incelenmiştir. Küçük lekli üreticilerin tarımsal krediye ulaşımı kısıtlı olduğunu belirlenmiştir. Bununla birlikte, kredi erişim maliyeti, faiz oranı yüksek olması, geri ödeme süresi uzun olması, teminat miktarı gibi faktörler kredi kullanımını etkilenmektedir. Farklı rn gruplarının üretimleriyle birlikte krlılıkları da değiştiği için ticari bankalar, talebe uygun olarak çeşitli seçenekler sunarak kredi işlem maliyeti, faiz oranları, geri ödeme süresi ve teminat miktarını ayarlanması gerektiğini belirlemişlerdir.

Jeannine (2021), “Micro-Credit Schemes and Agricultural Cooperative’s Performance in Rwanda, a case of Agricultural Cooperatives in Nyanza District” adlı çalışmalarında; Ruanda’da uygulanan küçük ölçekli kredi programları ve tarımsal kooperatiflerin performansları incelenmiştir. Çalışma sonucunda; Tarımsal kooperatifler, finansman maliyetlerini etkili bir şekilde yönetebilmelerine izin verecek finansal politikaları başlatılmasına ve uygulanmasına dikkat çekerken ayrıca tarımsal kooperatiflerin işleriyle ilgili olarak tüm üyelerin, yönetime dahil edilmesini tavsiye etmiştir.

3. MATERYAL VE YÖNTEM

3.1. Materyal

Çalışma kapsamında kullanılacak olan veriler, birincil ve ikincil kaynaklardan sağlanmıştır. Ruanda'da Tarım işletmelerinde muhasebe kayıtlarının olmadığı için birincil veriler anket uygulamasıyla toplanan verilerden oluşmaktadır. Çalışma kapsamında kullanılmış olan birincil veriler, çalışma alanı olarak belirlenen Doğu ili Kirehe ilçesinde tarımsal üretim yapan işletmeler ile yüz yüze anket uygulaması yapılarak elde edilmiştir. Anket formları, araştırma alanındaki tarım işletmelerinin özellikleri dikkate alınarak araştırmanın amaçlarına uygun olacak şekilde hazırlanmıştır. Çalışma kapsamında kullanılan ikincil veriler ise konu ile ilgili yapılmış bilimsel çalışmalar, istatistiki veriler ve çeşitli kuruluşların raporlarından oluşmuştur.

3.2. Yöntem

3.2.1. Örnekleme Safhasında Uygulanan Yöntem

Ruanda Doğu Bölgesinde Kirehe ilçesinde faaliyet gösteren çok sayıda tarım işletmesi bulunmaktadır. Bu tarım işletmelerinin tümü ile görüşmek zaman ve maliyet kısıtları nedeni ile mümkün olmamaktadır. Bu nedenle yöredeki tarım işletmelerini temsil edecek örnek işletmelerin seçimi yapılmıştır. Öncelikle çalışmanın tarım işletmelerinde tarımsal kredi tercihleri, kullanımı ve kaynakları belirlenmesi amacına uygun gayeli olarak 10 köy seçilmiştir. Yörede tarım işletmelerinin arazi varlığı ve özelliklerine ilişkin istatistiki veri kaynaklarına ulaşılamaması nedeni ile örnek işletmelerin seçiminde ana kitle oranlarına dayalı kümelendirilmemiş tek aşamalı basit tesadüfi olasılık örnekleme yönteminden yararlanılmıştır (Collins, 1986; Armağan ve Özdoğan,2005).

$$n = t^2 * [1+(0,02) (b-1)] * (p * q) / e^2$$

Formülde;

n: Örnek Hacmi

t: % 95 önem derecesine karşılık gelen tablo değeri

b: Örnekleme aşaması (bu çalışmada tek aşamalı olduğu için 1 alınmıştır)

p: İncelenen olayın ana kitle içinde gerçekleşme olasılığı % 50 olarak alınmıştır.

q: İncelenen olayın gerçekleşmeme olasılığı (1-p)

e: Kabul edilen hata payı (bu çalışmada hata payı %5 olarak alınmıştır)

Denklemden, b=1 alındığında, eşitlik aşağıdaki forma dönüşmüştür:

$n = t^2 * (p*q)/e^2$ bu formüle göre 62 adet tarım işletmesi örnek olarak belirlenmiştir.

Anketler yapıldıktan sonra, tarım işletmeleri 3 tabaka ayrılarak incelenmiş ve 1-25 dekar araziye sahip olan işletmeler küçük ölçekli işletmeler, 26-50 dekar araziye sahip olan işletmeler orta ölçekli işletmeler ve 51-+ dekar araziye sahip olan işletmeler büyük ölçekli işletmeler olarak değerlendirilmiştir. Elde edilen veriler 2020- 2021 üretim dönemine aittir. Saha çalışma zamanında 1TL-14 USD'ye eşittir.

3.2.2. Anket Aşamasında Uygulanan Yöntem

Tarım Ekonomisi Bölümleri tarafından ekonomik analiz için tasarlanmış anket formları ve araştırma bölgesindeki tarım işletmelerinin özellikleri dikkate alınarak anketler hazırlanmıştır. Her bir tarım işletmesi örneği için bir anket uygulanmış ve işletme sahipleri tarafından cevap alınmıştır. Ankette işletmelerdeki işgücü ve nüfus durumu, yabancı işgücünden faydalanma durumu, nüfusun işletme içinde ve dışında çalışma durumu, arazi tasarruf şekilleri ve arazi varlığı, sermaye unsurları, yıllık faaliyet sonuçları yer almaktadır. Ayrıca, incelenen işletmelerin kredi tercihleri, kullanımı ve kaynaklarının belirlenmesi amacıyla birden fazla seçeneğe cevap verebildikleri likert biçiminde çoktan seçmeli sorulara yer verilmiştir.

3.2.3. İşletmelerin Analizinde Uygulanan Yöntem

Araştırma kapsamında incelenen işletmelerde doldurulan anketler, özenle gözden geçirilmiştir ve gerekli hesaplamalar tamamlandıktan sonra elde edilen veriler tablolar halinde düzenlenmiştir.

Anket bilgileri alındıktan sonra işletmelerin sosyal yapıları ve ekonomik faaliyetleri, işletme büyüklük gruplarına göre ayrı ayrı analiz edilmiş ve tüm işletmelerin ortalaması olarak hesaplanarak sunulmuştur. İşletme sonuçlarının analizi ve değerlendirmesi sırasında, tarım işletmeleri bütüncül bir yaklaşımla ele alınmıştır.

İncelenen tarım işletmelerinde nüfus; yaş, cinsiyet ve eğitim durumları, sosyo-demografik özelliklere göre incelenmiştir. İşletmelerde bulunan nüfus dikkate alınarak işgücü varlığı hesaplanırken, erkek işgücü birimi (EİB) esas alınmıştır. Erkek işgücü birimine çevirmede nüfusun cinsiyet ve yaş gruplarına göre işgücü başarılarını yansıtan Çizelge 3.1'deki katsayılar dikkate alınmıştır (Açıl ve Demirci, 1984, Erkuş ve ark. 1995).

Çizelge 3.1. Nüfusun Erkek İşgücü Birimine Çevrilmesinde Kullanılan Katsayılar

Yaş Grupları	Cinsiyet	
	Erkek	Kadın
0-6	-	-
7-14	0,50	0,50
15-49	1,00	0,75
50-+	0,75	0,50

İncelenen tarım işletmelerinde sermaye gruplar itibari ile incelenmiş ve yapılan incelemeler sonucunda likiditesine göre sınıflandırma esas alınmıştır (Erkuş, 1979). Bu çalışmada, sermaye likiditeye göre gruplandırılarak, aktif ve pasif sermaye olmak üzere iki ayrı kategori altında incelenmiştir.

Likiditeye göre sermayenin sınıflandırılması aşağıdaki gibidir.

Aktif Sermaye

I. Dönen Varlıklar

1. Kasa
2. Alacaklar
3. Stoklar
4. Tarla Demirbaş
5. Satılacak Hayvan

II. Orta Vadeli Varlıklar

1. Damızlık Hayvan
2. Ekipman

III. Duran Varlıklar

1. Toprak
2. Arazi Islah
3. Bina
4. Bitki

B. Pasif Sermaye

I. Yabancı Sermaye (Borçlar)

1. Kısa Vadeli
2. Orta Vadeli
3. Uzun Vadeli

II. Öz Sermaye (Aktif Sermaye – Borçlar)

İşletmelerde bulunan duran varlık unsurlarına değer biçmede; toprak sermayesine değer biçilirken, işletmelerin aynı oranda karşılaştırılmasının yapılabilmesi için, işletmeler kira ve borçtan arınmış kabuk edilerek (Aras, 1956), kiracılık ve ortaklıkla işlenen arazinin değeri hem aktif sermaye hem de pasif sermaye içinde gösterilmiştir. Toprak sermayesinin tespitinde çiftçi beyanlarına göre yerel alım satım değerleri esas alınmıştır (Erkuş, 1979; Mülayim, 1985).

Arazi ıslahı sermayesinin değeri tespit edilirken, yeniler için maliyet bedeli esas alınmış, eskiler için yeniden inşaat bedeline göre yıpranma ve eskime durumu göz önüne alınarak değerlendirilmiştir (Erkuş, 1979).

Bina sermayesinin hesaplanmasında, yeni binalarda çiftçinin beyan ettiği maliyet bedeli, eski binalarda ise yeniden inşa bedeline göre yıpranma süreleri göz önünde bulundurularak hesaplanmıştır (Bülbül, 1979).

Bitki sermayesine değer biçme, çıplak toprak kıymeti hariç olmak üzere henüz verime yatmamış meyveli ağaçlarda tesis masrafları üzerinden, verim çağında olan meyveli ağaçlar işletmecinin beyanı esas alınarak yapılmıştır.

Meyvesiz ağaçlara değer biçme, kesim yaşında olmayanlarda tesis masrafı, kesim yaşında olanlarda odun değeri üzerinden yapılmıştır. Tarla demirbaşı ise, maliyet masrafları dikkate alınarak kıymetlendirilmiştir (Erkuş, 1979).

Orta vadeli varlıklar ise; damızlık hayvan sermayesi ve alet-makine sermayesi toplamı olarak incelenmiştir. İşletmelerde bulunan orta vadeli işletme sermayesi unsurlarına değer biçmede: hayvan sermayesinin belirlenmesinde hayvanların yaş ve verimlilik durumlarına göre bölgedeki alım satım değerleri dikkate alınarak hesaplama yapılmıştır (Kıral, 1993).

Alet-makine sermayesi; yeniler maliyet bedeline, eskiler ise hâlihazır durumları göz önüne alınarak, yöredeki alım satım değeri üzerinden kıymetlendirilmiştir (Bülbül, 1978).

Dönen varlıklar, malzeme sermayesi ve para sermayesinin toplamından oluşmaktadır.

Malzeme ve mühimmat sermayesinde, dışardan satın alınanlar satın alma değerine göre, işletmede üretilenler ise çiftlik avlusu fiyatları esas alınarak hesaplanmıştır (Demirci, 1978; Erkuş, 1979).

Para mevcudu ile işletmenin borç ve alacaklarının tespit edilmesinde işletme sahibinin beyanı esas alınmıştır (Erkuş, 1979).

İncelenen işletmelerin pasif sermayesi: işletmelerde mevcut yabancı sermaye ile öz sermayelerinin toplamından oluşmaktadır.

Öz sermaye: İncelenen işletmelerde öz sermaye, aktif sermayeden, borçların çıkarılması suretiyle hesaplanmıştır.

İşletmelerin performansını değerlendirmek için sermaye yapısının yanı sıra yıllık faaliyet sonuçları da hesaplanmıştır. Bu sonuçlar arasında gayri safi üretim değeri (GSÜD), gayri saf hâsıla (GSH), işletme masrafları, brüt kar, saf hâsıla ve tarımsal gelir hesaplanmıştır.

GSÜD; tarımsal faaliyetler neticesinde elde edilen bitkisel ve hayvansal ürünler miktarlarının çiftçi eline geçen fiyatlarla çarpılması sonucu bulunan değere, bitki ve hayvan sermayesindeki prodüktif artışların ilavesi ile bulunmaktadır. (Erkuş ve ark.,1995).

Brüt kâr, gayri safi üretim değerinden değişen masrafların çıkarılması ile hesaplanmıştır. Brüt kâr, üretim faaliyetinin rekabet gücünü ve işletme başarısını ortaya koymada önemli bir ölçü olarak kabul edilmektedir (Erkuş ve ark., 1990).

Gayrisafi hâsıla; gayri safi üretim değerine, işletme dışı tarımsal gelir ile konut kira karşılığı eklenerek bulunmuştur (Erkuş ve ark., 1990).

İşletmelerin tarımsal faaliyetleri için yaptıkları toplam işletme masrafları Laur muhasebe yaklaşımı esas alınarak değişen ve sabit masraflar olarak ele alınmıştır. Bu iki masraf toplanarak işletme masrafları elde edilmiştir. Değişen masraflar bitkisel ve hayvansal üretim için ayrı ayrı hesaplanmıştır (Erkuş ve Demirci, 1995b).

GSH'dan işletme masraflarının çıkarılmasıyla saf hâsıla (SH) bulunmuştur (Demirci, 1978).

Tarımsal gelir, saf hasıladan tarla kirası ve borç faizleri çıkarılıp, aile işgücü ücret karşılığı ilave edilerek hesaplanmıştır (Erkuş ve Demirci, 1995b).

İşletmelerin sahip oldukları alet ve makinaları başka tarımsal işletmelerde kullanma karşılığı elde ettikleri gelir ile işletmelerdeki aile fertlerinin işletme dışı tarımsal faaliyetlerde çalışma karşılıkları alınarak, işletme dışı tarımsal gelir bulunmuştur (Kıral, 1995).

Konut kira bedelinin hesaplanmasında, cari kira değeri ile bina değeri arasındaki ilişkinin araştırılması gerekmektedir (Kıral, 1995). Bu esaslara göre, bölgedeki işletmeler araştırılarak işletmelerde ikametgâh olarak kullanılan binaların yapı malzemesi taş ve tuğla olanlarda kıymetinin %5'i, yapı malzemesi kerpiç olan binalarda kıymetinin %10'u dikkate alınmıştır (Aras, 1956; Kıral, 1995).

Amortismanlar; arazi ıslahı, bina, alet makine ve irat hayvanları için hesaplanmıştır. Hayvanlarda amortisman tabi değer, damızlık değerinden kasaplık değeri düşülerek bulunmuştur. Büyüme çağındaki genç hayvanlarda, belirli bir yaşa kadar kıymet artışı olduğundan, genç hayvanlar için amortisman ayrılmamıştır. Arazi ıslahı sermayesi için %5, bina sermayesi için kerpiç binalarda %4, diğerlerinde %2,5 ve makine için %10 oranları kullanılmıştır. İrat hayvanlarında kasaplık değeri düşüldükten sonra kalan kıymetin süt inekleri için 1/6'sı koyun ve keçi için de 1/4'ü alınmıştır (Erkuş ve ark., 1990).

Binaların tamir ve bakım masrafı olarak, çiftçi beyanları esas alınmıştır (Erkuş, 1979). Alet ve makinelerin tamir bakım masrafı ise işletmecinin fiilen yaptığı masrafa göre hesaplanmıştır (Bülbül, 1978; Demirci, 1978).

4. ARAŞTIRMA ALANI RUANDA ÜLKESİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

4.1. Coğrafi Konum

Afrika'nın merkezinde yer alan Ruanda'nın doğusunda Kongo Cumhuriyeti yer alırken, kuzeyinde Burundi yer almaktadır. Aynı zamanda Tanzania ve Uganda ile de komşudur (harita:1). Toplam yüzölçümü 26.338 km². Bunun 24.666 km² si kara geriye kalan kısmı sularla kaplıdır. Ekvatorun birkaç derece güneyinde yer alır. Başkent, ülkenin merkezinde bulunan Kigali'dir (Lemarchand ve ark., 2023).

Ülke genel olarak derin vadilerle yer yer kesilmiş dağlık bir ülkedir. Ruanda dağlık ve düzensiz fiziki coğrafyası dolayısıyla 'Bin Tepe Ülkesi' olarak da bilinmektedir. Ruanda ulusal parklarındaki eşsiz bitki örtüsü ve hayvan türleriyle dünyada benzeri olmayan, dolayısıyla dünya çapında ilgi gören bir doğal ortam sunmaktadır.

Harita 1: Araştırma alanı Ruanda

4.2. İklim

Ruanda ekvatora çok yakın olmasına rağmen, arazisinin yüksekliği sebebiyle ılıman bir iklime sahiptir. İklimi oldukça yumuşaktır. Yıllık ortalama sıcaklık, önemli değişiklikler olmaksızın 16°C ile 20°C arasında değişir (Forsius ve ark., 1995). Ülkenin en sıcak ve nemli bölgesi Kivu Gölü ve civarındadır. Ülkenin yıllık yağış ortalaması yaklaşık 1.000 ila 1.300 mm arasında değişir. Şubat ve mayıs ayları arasında şiddetli yağışlar görülür (Çizelge 4.1). Rüzgârlar genellikle 1-3 m/s civarındadır (Mikova ve ark., 2015).

Çizelge 4.1. Yağışın Aylara Göre Dağılımı

Dönem	Sezonluk Açıklama	Toplam Yıllık Yağış Yüzdesi İçindeki Payı %
Şubat-Mayıs	Uzun yağışlı dönem (Nisan en yağışlı aydır)	48
Haziran-Eylül Ortası	Uzun kuru dönem (Yaz)	25-50 mm'lik çok az yağış (özellikle yüksek rakımlarda)
Eylül ortası- Aralık	Kısa yağmurlar (Kasım bu dönemde en yağışlı)	30
Aralık -Ocak	Kısa kuru büyümlü kısa yağmurlar	22

4.3. Doğal Kaynaklar

Ruanda'nın batı bölgesinin hemen hemen tamamına yakın bir bölümü yeşil bitki örtüsüyle doludur. Aynı zamanda bu bölge hem tarım ve hem de hayvancılık için müsait topraklara sahiptir. Doğu bölgesi ise umumiyetle savanalarla doludur. Bazı bölgeleri ağaçsız çimenlik, bazı bölgeleri ise akasya ağaçları, maki ve bambu ormanları ile örtülüdür. Yüksek dağlık bölgelerde ise daha çok muz ağaçları ve sıtma ağaçları mevcuttur. Kagera Milli Parkı yemyeşil bir bitki örtüsüne sahiptir. Bu parkta ülkede yetişen; zebra, antilop, çeşitli ceylan türleri, Afrika ceylanı (impela), gazal, yaban sığırı, aslan, leopar, su aygırı, timsah ve yüzlerce çeşit kuş gibi hayvanlar bulunur.

Ruanda'nın mineral kaynakları arasında cassiterite, coltan, wolfram, turba (elektrik üretimi için kullanılır veya yakacak odun alternatifi olarak işlenir) (Yager, 2004). Buna ek olarak, ülkenin amfibolit, granitler, kuvarsit, volkanik kayalar, kil, kum ve çakıl gibi diğer değerli taşları da vardır. Ruanda her yıl 8.000 ila 9.000 ton mineral bileşik üretilmektedir. Yager, 2008). Ruanda'da Tantal'un en büyük üreticileri arasında yer alıyor ve dünyadaki Tantal'un elektronik üretiminde kullanılan yaklaşık %9'unu üretmektedir (de Dieu ve ark., 2016).

4.4. Nüfus Durumu

Ruanda'nın Nüfusu yaklaşık 12,6 milyon' dir. Kilometrekareye 265 kişi olmak üzere nüfus yoğunluğu bakımından Afrika'nın en kalabalık ülkelerinden biridir. Yıllık nüfus artış oranı ise %3 dolaylarındadır. Nüfusun sadece %5'ine yakın bir bölümü şehirlerde yaşamaktadır. Ülkenin resmi dili Kinyarwanda yerli dilidir. Ruanda nüfusunun %86'i tarımla uğraşır. Dolayısıyla ülke ekonomisi tarıma ve hayvancılığa dayanır. Ülke topraklarının %40'ına yakın bir bölümü ekime müsaittir (Lafforgue, 2020)

4.5. Tarımsal Yapı

Ruanda, doğal kaynakları az olan bir ülke olması nedeniyle, ülke ekonomisi ağırlıklı olarak tarıma dayalı bir ekonomidir. Ruanda'nın batı bölgesinin hemen hemen tamamına yakın bir bölümü bitki örtüsüyle doludur. Aynı zamanda bu bölgede tarım ve hayvancılık için müsait topraklar mevcuttur. Ülke topraklarının %40'ına yakın bir bölümünde bitkisel üretim yapılabilir. Tarım sektörü Ruanda Gayri safi yurtiçi hasılasının üçte birini karşılamaktadır. Özellikle kırsal kesimin ana geçim kaynağı olan tarım sektörü kadınlar için de ana çalışma alanıdır. Ruanda'daki toplam nüfusun %80'ine yakını tarımsal üretim içinde yer almaktadır. Tarım sektörü ülkenin gıda ihtiyacının %86'sını karşılamaktadır. İhracat gelirlerinin %70'den fazlasını da yine tarım sektörü tarafında elde edilmektedir.

Ruanda düşük gelirli bir gelirden orta gelirli bir ülkeye dönüşüm yolunda ilerlemektedir. 2000-2016 yılları arasında Ruanda'nın ekonomisi yılda ortalama %7,9 büyümüştür. Böylece 2016 yılına kadar 2001 yılına göre 3,5 kat daha büyüktü (Minagri, 2018). Aynı dönemde kişi başına düşen GSYİH artarak, yoksulluk oranı düşmüştür. Doğum oranı atarak genç ve okuryazarlığını arttığı görülmüştür. Ruanda Hükümeti, gıda güvenliğine yönelik politikalar kapsamında Tarım ve Hayvan Kaynakları Bakanlığı (MINAGRI) aracılığıyla, modern sulama teknolojisine yönelik çalışmalara odaklanmıştır. (GoR, 2010).

Ruanda'nın tarımsal üretiminde köklü, yumrulu bitkiler ve muz arazi kullanımı açısından önemli bir paya sahiptir.

Tarım sektöründe en önemli paylardan biri kahveye aittir ve dünyanın en iyi kahvelerinden birisi Ruanda'da üretilmektedir. Ruanda'nın ihracatının %35-40'ını tarım ürünleri oluşturmaktadır. Tarımsal ihracatın yaklaşık %50'sini kahve ve çay oluşturmaktadır. Toplam tarımsal ihracatın ise kahve ve çay yaklaşık %50'sini oluşturmaktadır. Bugün de kahve kalitesini arttırmak için çalışmalar yürütülmektedir. Bu çalışmalar sayesinde yaklaşık 500.000 kahve yetiştiricisi gelirlerini ikiye katlamıştır. Kalite artırımında en önemli pay kooperatiflere aittir. Kooperatifler köylerdeki insanların bir arada ortak bir ekonomik hedef için çalışabilmelerini sağlamıştır. Şu anda Ruanda'da yüksek kalite Arap kahvesi yetiştirilmektedir ve yetiştirilen bu ürün ABD, Avrupa, Japonya, Kenya, İngiltere ve Güney Kore'ye ihraç edilmektedir.

Ruanda tarımını incelediğimizde tek yıllık ve çok yıllık tarımsal ürünler üreten küçük ölçekli tarım işletmelerinde meydana getirmektedir. Çizelge.4.2 incelendiğinde

Ruanda'nın toplam yüzölçümünün %57'si tarım arazisi (kahve dahil). Ülke topraklarının geri kalanın %26'sı orman, %52'si su kütleleri, %6'sı sulak alanlar ve %62'si yerleşim alanları ile kaplıdır ve %62'si yerleşim alanları ile kaplıdır (Mukashema ve ark., 2014).

Çizelge 4.2. Ruanda'da Arazi Kullanım Durumu

Kapsama	Alan (km2)	Oran (%)
Toplam Arım Arazisi	15.013	57,00
Ormancılık ve Doğal Arazi	6.848	26,00
Su Yüzeyleri	1.317	5,00
Sulak Alanlar	1.580	6,00
Kentsel Alan	1.580	6,00
Toplam	26.338	100,00

Kaynak: MINAGRI

Tarımsal hane halkı sayısı yaklaşık 2,3 milyon olup, ortalama yüzey alanı 0.60 ha'dır. Bu nedenle arazi kaynakları sınırlıdır. Ruanda'da 66.000 hektarı pirinç tarlalarına dönüştürülebilecek yaklaşık 165.000 hektarlık bataklık bulunmaktadır. Bununla birlikte, ekilebilir arazilerin yüzeyinin bölgelere göre aile başına 0,25 ha'dan 3,00 ha'ya değişebilmektedir (NISR, 2020).

Arazi parçalanmasının yüksek üretim maliyetleri ve verimsiz çiftliklere yol açtığı görüşü, çeşitli arazi reformlarının ve tarımsal yoğunlaştırma programlarının arkasındaki isteklendirme olmuştur. Ruanda'da, 2008 yılında, tarımsal verimin ölçeğini artırarak ve rekabetçi ve pazar odaklı bir tarım sektörüne dönüşümü teşvik ederek arazi parçalanmasının etkilerinin üstesinden gelmek amacıyla arazi kullanım konsolidasyonu uygulanmıştır (Minagri, 2018).

Hayvancılık, Ruanda tarım sektöründe önemli bir rol oynar. Tarımsal Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'ya %14 oranında katkıda bulunur. Hayvancılıkta verimliliği artırmak için verim kalitesi yüksek hayvan ırklarının seçilmesi ve daha iyi yem ve besleme uygulamalarının yaygınlaştırılmasına yönelik politikalar uygulanmıştır. (Minagri, 2022). Ruanda'da beslenen hayvanlar arasında inek, keçi, koyun, domuz, kümes hayvanlar ve tavşan yer almaktadır.

Aşağıdaki Çizelge 4.3 göre sığır ve domuz sayısının artışı, Ruanda Cumhuriyeti tarafından savunmasız aileleri desteklemek için yapılan çabalar ve sivil toplum

kuruluşları tarafından başlatılan diğer müdahaleler sayesinde gerçekleşmektedir. Bu bağlamda, 2021-2022 yılları arasında yoksul ailelere 20.800 adet sığır, 12.254 adet domuz, 17.631 adet keçi, 7.153 adet koyun, 4.663 adet tavşan ve 142.843 adet kümes hayvanı dağıtılmıştır (Minagri, 2022).

Çizelge 4.3. Ruanda Hayvan Varlığı

Hayvan Türü	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Sığır	1.349.792	1.214.244	1.166.187	1.293.768	1.371.828	1.449.888	5.442.152
Keçi	2.706.382	2.605.780	2.923.706	2.731.795	2.387.898	2.844.001	2.348.895
Koyun	716.309	637.068	664.703	601.836	541.416	601.836	501.548
Domuz	1.492.506	1.684.709	1.716.438	1.330.461	1.385.769	1.441.077	1.498.721
Tavşan	1.354.703	1.387.669	1.347.860	1.264.734	688.788	801.490	817.519
Kümes Hayvanları	4.837.794	5.238.497	5.272.725	5.442.152	5.306.254	5.442.152	5.496.574

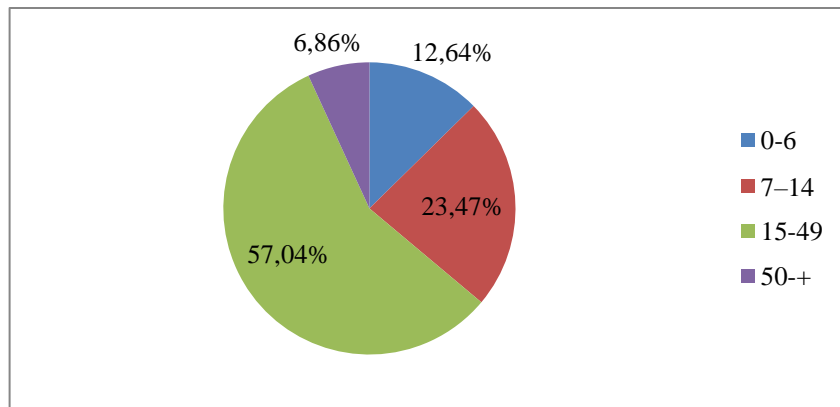
Kaynak: MINAGRI

5.ARAŞTIRMA BULGULARI

5.1 Nüfus ve İşgücü Varlığı

Araştırma bölgesi olan Ruanda'nın Doğu bölgesi, Ruanda'nın beş eyaletinden en büyüğü, en kalabalık olanı ve en düşük nüfus yoğunluğuna sahip olanıdır. İlin nüfusu 3.563.145 olup yüzölçümü 9.813 km²'dir. Çalışma kapsamında Doğu ili Kirehe İlçesinde bulunan tarım işletmelerinin demografik özellikleri incelenmiştir. İncelenen tarım işletmeleri nüfusunun cinsiyet ve yaşa göre dağılımı Çizelge 5.1'de verilmiştir. İncelenen işletmelerde işletme başına nüfus varlığı 4,47 kişidir. İşletme büyüklük gruplarına göre nüfus varlığı birinci tabakada yer alan küçük ölçekli işletmelerde 4,44 kişi, orta ölçekli işletmelerde 4,22 kişi ve büyük ölçekli işletmelerde ise 4,88 kişi olarak belirlenmiştir. İşletmelerin büyüklüğünün artmasına bağlı olarak nüfus varlığı artış göstermemektedir. İncelenen tarım işletmelerinde kadın ve erkek nüfus oranına bakıldığında: küçük ölçekli işletmelerde erkek nüfusun, kadın nüfustan daha fazla, orta ve büyük ölçekli işletmelerde ise erkek ve kadın nüfusun eşit olduğu görülmektedir.

Yaş gruplarına göre nüfus varlığı incelediğinde, (Grafik 5.1). İncelenen tarım işletmelerinde 0–6 yaş aralığında %12,64, 7–14 yaş aralığında %23,47, 15–49 yaş aralığında %57,04 ve 50 yaş ve üstünde %6,86 nüfus varlığına sahip olduğu görülmektedir. Bu oranlara göre, incelenen tarım işletmelerinde, işgücü potansiyelinin yüksek olduğu sonucuna varılmaktadır.

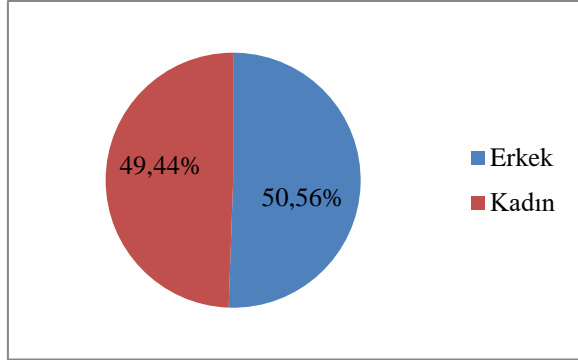

Grafik 5.1. İncelenen İşletmelerde Nüfusun Yaş Gruplarına Göre Oranı (%)

Çizelge 5.1. İncelenen İşletmelerde Nüfus Yapısı

İşletme Büyüklük Grupları (Da)	0-6				7-14				15-49				50-+				Toplam Nüfus			
	E	K	Toplam		E	K	Toplam		E	K	Toplam		E	K	Toplam		E	K	Toplam	
			E+K	Oran			E+K	Oran			E+K	Oran			E+K	Oran			E+K	Oran
1-25	0,28	0,28	0,56	12,50	0,61	0,72	1,33	30,00	1,17	1,06	2,22	50,00	0,22	0,11	0,33	7,50	2,28	2,17	4,44	100,00
26-50	0,19	0,30	0,49	11,40	0,44	0,44	0,89	21,05	1,30	1,22	2,52	59,65	0,19	0,15	0,34	7,89	2,11	2,11	4,22	100,00
51-+	0,29	0,41	0,70	14,46	0,53	0,47	1,00	20,48	1,47	1,47	2,94	60,24	0,18	0,06	0,24	4,82	2,47	2,47	4,88	100,00
İşletmeler Ortalaması	0,24	0,32	0,56	12,64	0,52	0,53	1,05	23,47	1,31	1,24	2,55	57,04	0,19	0,11	0,31	6,86	2,26	2,21	4,47	100,00

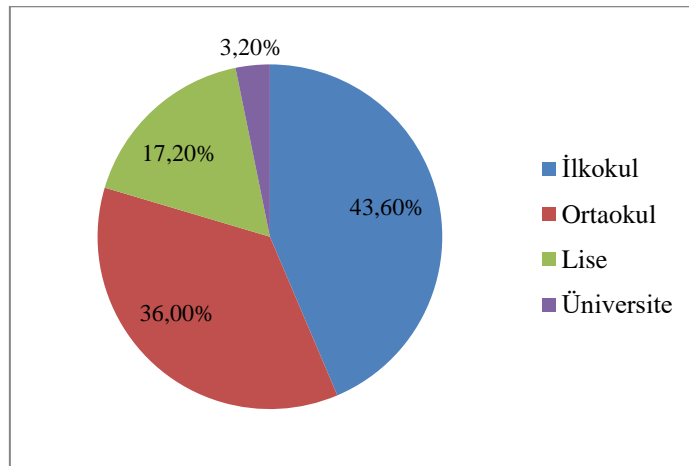
İncelenen işletmelerde nüfusun cinsiyete göre dağılımı %49.44'ü kadın, %50.56'sı erkek nüfustan oluştuğu görülmektedir (Grafik 5.2).

Grafik 5.2. İncelenen İşletmelerde Nüfusun Cinsiyete Göre Dağılımı (%)

Araştırma kapsamında tarım işletmelerinde nüfusun eğitim durumu incelenmiştir (Çizelge 5.2). Alınan sonuçlara göre, işletmeler ortalamasında nüfusun % 43,60'ı ilkokul, %36'sı ortaokul, %17,2'i lise ve % 3,20'si üniversite mezunudur. İlkokul mezunu olan nüfus küçük ölçekli işletmelerde %57,14, orta ölçekli işletmelerde %37,74 ve büyük ölçekli işletmelerde % 39,19'dır. Ortaokul mezunu olan nüfus küçük ölçekli işletmelerde %27,14, orta ölçekli işletmelerde %43,40 ve büyük ölçekli işletmelerde %35,14'dır. Lise mezunu olan nüfus küçük ölçekli işletmelerde %14,29, orta ölçekli işletmelerde %14,15 ve büyük ölçekli işletmelerde % 24,32'dir. Üniversite mezunu ise olan nüfus küçük ölçekli işletmelerde %2,86, orta ölçekli işletmelerde %4,72 ve büyük ölçekli işletmelerde %1,35 olarak görülmektedir.

Bu sonuçlara göre tarım işletmelerinde nüfusun eğitim düzeyinin büyük oranda ilkokul ve ortaokul düzeyinde olduğu görülmektedir.

Grafik 5.3. İncelenen Tarım İşletmelerinin Eğitim Durumu (%)

Çizelge 5.2. İncelenen İşletmelerde Nüfusun Eğitim Durumu

İşletmelerde Büyük- lük Grupları (Da)	İlkokul				Ortaokul				Lise				Üniversite				Toplam			
	E	K	Toplam		E	K	Toplam		E	K	Toplam		E	K	Toplam		E	K	Toplam	
			E+K	Oran			E+K	Oran			E+K	Oran			E+K	Oran			E+K	Oran
1-25	1,06	1,17	2,22	57,14	0,44	0,56	1,00	25,71	0,39	0,17	0,56	14,29	0,11	0,00	0,11	2,86	2,00	1,89	3,89	100,00
26-50	0,67	0,81	1,48	37,74	0,96	0,74	1,70	43,40	0,26	0,30	0,56	14,15	0,11	0,07	0,18	4,72	2,00	1,93	3,93	100,00
51-+	0,76	0,94	1,71	39,19	0,82	0,71	1,53	35,14	0,76	0,29	1,06	24,32	0,06	0,00	0,06	1,35	2,41	1,94	4,35	100,00
İşletmeler Ortalaması	0,81	0,95	1,76	43,60	0,77	0,68	1,45	36,00	0,44	0,26	0,70	17,20	0,10	0,03	0,13	3,20	2,11	1,92	4,03	100,00

Çizelge 5.3. İncelenen Tarım İşletmelerinin Aile İşgücü Varlığı (EİB)

İşletme Büyük- lük Grupları (da)	Aile İşgücü Durumu															
	7-14				15-49				50-+				Toplam			
	E	K	Toplam		E	K	Toplam		E	K	Toplam		E	K	Toplam	
			E+K	Oran			E+K	Oran			E+K	Oran			E+K	Oran
1-25	0,30	0,36	0,66	23,16	1,17	0,79	1,96	68,77	0,17	0,06	0,23	8,07	1,39	1,11	2,85	100,00
26-50	0,22	0,22	0,44	15,28	1,30	0,92	2,22	77,08	0,14	0,08	0,22	7,64	1,44	1,37	2,88	100,00
51-+	0,26	0,23	0,49	15,17	1,47	1,10	2,57	79,57	0,14	0,03	0,17	5,26	1,65	1,53	3,23	100,00
İşletmeler Ortalaması	0,26	0,27	0,53	17,61	1,31	0,93	2,24	74,42	0,14	0,06	0,20	6,64	1,71	1,26	2,97	100,00

Çizelge 5.4. İncelenen Tarım İşletmelerinde Aile İşgücü Potansiyeli ve Kullanım Durumu (EİG)

İşletme Büyük­lük Grupları (da)	Aile işgücü Potansiyeli (1)		İşletmelerde Kullanılan Aile İşgücü (2)		İşletme Dışında Kullanılan Aile İşgücü (3)		İşletmelerde kullanılan Ücretli İşgücü (4)	İşletmelerde Kullanılan Toplam Aile İşgücü 5 (2+3)		Atıl Aile İşgücü (1-5)		İşletmelerde Kullanılan Aile ve Ücretli İşgücü (2+4)	
	EİG	Oran	EİG	Oran	EİG	Oran	EİG	EİG	Oran	EİG	Oran	EİG	Oran
1-25	716,40	100,00	526,98	73,56	23,33	3,26	112,35	550,31	76,80	166,09	23,18	639,33	89,20
26-50	771,60	100,00	560,02	72,58	6,30	0,82	138,33	566,32	73,40	205,28	26,60	698,35	90,50
51-+	866,10	100,00	536,71	61,96	14,41	1,66	206,02	551,12	63,63	314,98	36,36	742,73	85,70
İşletmeler Ortalaması	776,70	100,00	541,24	69,68	13,47	1,73	152,33	554,71	71,42	221,99	28,58	693,24	89,25

İncelenen tarım işletmelerindeki aile işgücü varlığını hesaplamak için Erkek İşgücü Birimi (EİB) kullanılmıştır (Çizelge 5.3). Aile işgücü potansiyeli ve kullanımında ise EİG esas alınmıştır. EİG; bir ergin erkek işçinin (15-49 yaş aralığında) günde ortalama 10 saat, yılda ortalama 300 gün çalışması durumunu ifade eden işgücü birimidir (Aras, 1988).

İşletmelerde aile işgücü varlığı Çizelge 5.4'te gösterilmiştir. 15-49 yaş grubundaki aktif işgücü varlığı, toplam aile işgücü varlığının %74,42'sini oluşturmaktadır. Diğer yaş gruplarına ise %17,61 ile 7-14 arası yaş ve %6,64 ile 50 yaş ve üstü olarak belirlenmiştir.

İncelenen tarım işletmelerinde, aile iş gücü varlığı ortalaması 2,97 EİB' dir. Bu ortalamanın 1,71'ini (%57,58) erkek işgücü, 1,26'ünü (%42,42) kadın işgücü oluşturmaktadır.

İncelenen işletmelerde işletmeler ortalaması olarak aile işgücü potansiyeli 776,70 EİG'dir. Bunun %69,68'u işletmede kullanılırken, %1,73'ü ise işletme dışı işlerde kullanıldığı saptanmıştır (Çizelge 5.4).

5.2 Arazi Varlığı, Tasarruf Şekli ve Üretim Deseni

Üretiminin gerçekleşmesi için gerekli girdi çeşitleri, üretim faktörleri olarak bilinmektedir. Üretim faktörleri, arazi, sermaye, emek ve müteşebbis olarak dört grupta sınıflandırılmaktadır. Arazi, tarım işletmeleri için sadece kuruluş yeri değil, aynı zamanda tarımsal üretimin gerçekleştirildiği alan olarak da hizmet verir.

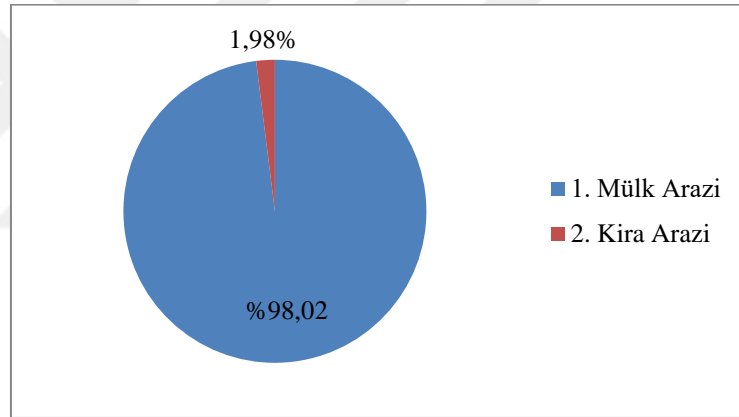
İncelenen tarım işletmelerde arazi tasarruf şekli Çizelge 5.5'te verilmiştir. İşletmeler ortalaması olarak işletme arazisi 36,08 dekar olarak tespit edilmiştir. Bu değer küçük ölçekli işletmeler için 10,28 dekar, orta ölçekli işletmeler için 41,15 dekar ve büyük ölçekli işletmeler için 55,35 dekar olarak bulunmuştur.

Çalışmanın yapılan bölgelerde ortakçılıkla arazi işletilmediği için işletme arazileri mülk ve kira arazilerinden oluşmaktadır. İşletmeler arasında mülk arazi kullanımında, en yüksek oranı %100 ile orta ve büyük ölçekli işletmelerdedir. Kiraya tutulan arazilerin oranının çok düşük olmasının nedeni, sadece küçük ölçekli işletmeler kira tutulduğunda ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bütün işletmelerde mülk arazi kullanımının yüksek olduğu görülmektedir.

Çizelge 5.5. İncelenen İşletmelerde Arazi Tasarruf Durum

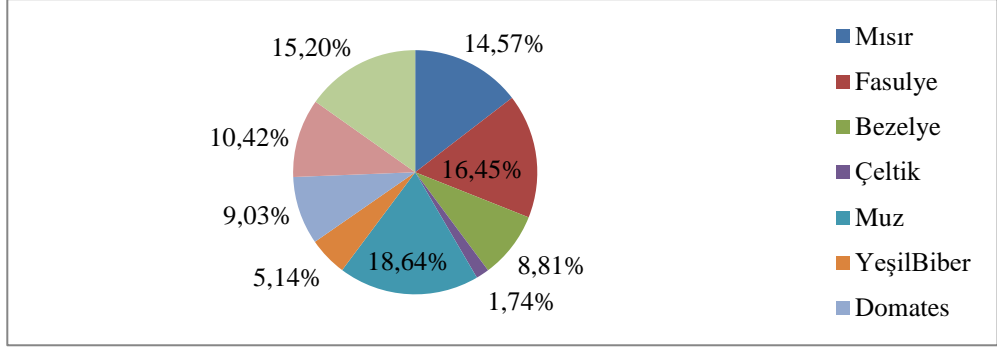
İşletmelerde Büyüklük Grupları (Da)	Mülk Arazi		Kiraya Tutulan Arazi		Toplam İşletme Arazisi	
	Da	%	Da	%	Da	%
1-25	7,84	76,22	2,44	23,78	10,28	100,00
26-50	41,15	100,00	0,00	0,00	41,15	100,00
51-+	55,35	100,00	0,00	0,00	55,35	100,00
İşletmeler Ortalaması	35,40	98,02	0,71	1,98	36,08	100,00

İncelenen işletmeler ortalamasında arazi varlığının tasarruf şeklinin oransal dağılımı Grafik 5.5'te gösterilmiştir. Buna göre işletmelerin %98,02'i mülk arazi sahibiyken, %1,98'u kiralık arazileri işletmesinde kullandığı belirlenmiştir. İşletmelerde mülk arazi oranının yüksek olması, işletmenin karlılığını olumlu yönde etkilemektedir.

Grafik 5.5. İncelenen İşletmelerde Arazi Tasarruf Şekli %

Araştırma yapılan alanda yetiştirilen ürünler dane mısır, kuru fasulye, bezelye, çeltik, muz, yeşilbiber, domates, ananas ve çarkıfelek olarak tespit edilmiştir. İncelenen işletmelerde üretim deseni Çizelge 5.6'da verilmiştir. İşletmeler ortalaması olarak toplam işletme arazisinin %1,74'ünde çeltik, %5,14'ünde yeşilbiber, %8,81'inde bezelye, %9,03'ünde domates, %10,42'ünde ananas, %14,57'sinde mısır, %15,20'sinde çarkıfelek ve %16,45'inde fasulye yetiştirilmektedir (Grafik 5.6).

Grafik 5.6. İncelenen Tarım İşletmelerinin Üretim Deseni Oranı (%)

Çizelge 5.6. İncelenen Tarım İşletmelerinin Üretim Deseni

Ürün Deseni	1-25		26-50		51-+		İşletmeler Ortalaması	
	Da	%	Da	%	Da	%	Da	%
Dane Mısır	1,83	17,83	7,26	17,64	5,71	10,31	5,26	14,57
Kuru Fasulye	1,67	16,21	7,67	18,63	7,71	13,92	5,94	16,45
Bezelye	0,11	1,08	5,81	14,13	2,24	4,04	3,18	8,81
Çeltik	2,17	21,08	0,00	0,00	0,00	0,00	0,63	1,74
Yeşil muz	1,28	12,43	11,48	27,90	4,94	8,93	6,73	18,64
Yeşil Biber	1,11	10,81	0,74	1,80	4,41	7,97	1,85	5,14
Domates	0,72	7,03	5,44	13,23	2,47	4,46	3,26	9,03
Ananas	0,83	8,11	0,85	2,07	11,47	20,72	3,76	10,42
Çarkıfelek	0,56	5,44	1,89	4,59	16,41	29,65	5,48	15,20
Toplam	10,28	100,00	41,15	100,00	55,35	100,00	36,08	100,00

5.3. İncelenen İşletmelerde Sermaye Yapısı

Tarım işletmeleri, gıda üretimi, tarımsal hammadde sağlama ve istihdam yaratama gibi önemli rolleri üstlenir. Ancak, tarım işletmelerinin verimli ve sürdürülebilir bir şekilde üretim yapabilmesi için sermaye gereklidir. Sermaye, tarım işletmeleri için üretim yapmanın temel bir bileşendir. Tarımsal üretim süreci, tohum, gübre, ilaç, sulama sistemleri, tarım makineleri ve diğer üretim girdilerini gerektir. Bu girdi kaynaklarının temin edilmesi ve kullanılması için sermaye ihtiyaç vardır. Sermaye, tarım işletmelerinin sürdürülebilirlik, verimlilik ve büyüme açısından başarılı olmasını sağlar.

İncelenen tarım işletmelerinde sermaye grupları itibarı ile incelenmiş ve yapılan incelemeler sonucunda likiditesine göre sınıflandırma esas alınmıştır (Erkuş, 1979). Bu çalışmada, sermaye fonksiyonlarına göre gruplandırılarak, aktif ve pasif sermaye olmak üzere iki ayrı kategori altında incelenmiştir.

5.3.1. Aktif Sermaye

Aktif sermaye, dönen varlıklar, orta varlıklar ve duran varlıklar toplamından oluşmaktadır. Dönen varlıklar; kasa, alacaklar, stoklar, tarla demirbaşı ve satılacak hayvan unsurlardan oluşmaktadır. Orta Varlıklar; damızlık hayvan ve ekipman unsurlardan oluşmaktadır. Duran varlıklar ise toprak sermayesi, arazi ıslah sermayesi, bina sermayesi ve bitki sermayesi unsurlardan oluşmaktadır. İncelenen işletmelerde aktif sermaye durumu Çizelge 5.7’de gösterilmiştir.

Çizelge 5.7. İncelenen İşletmelerde Aktif Sermaye Durumu

Sermaye Unsurları		İşletme Büyüklük Grupları (da)							
		1-25		26-50		51-+		İşletmeler ortalaması	
		USD	%	USD	%	USD	%	USD	%
Dönen Varlıklar	Kasa	19,44	0,29	15,93	0,11	44,12	0,20	25,00	0,17
	Alacaklar	138,61	2,07	324,44	2,20	651,76	2,91	360,24	2,49
	Stoklar	49,33	0,74	72,00	0,49	102,76	0,46	74,00	0,51
	Tarla Demirbaş	187,5	2,80	308,67	2,10	375,47	1,68	292,00	2,02
	Satılacak Hayvan	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
	Toplam	394,89	5,90	721,04	4,90	1174,12	5,25	751,24	5,18
Orta Varlıklar	Damızlık Hayvan	408,89	6,10	336,11	2,28	481,18	2,15	398	2,75
	Ekipman	69,50	1,04	174,07	1,18	305,88	1,37	180,00	1,24
	Toplam	478,39	7,14	510,19	3,46	787,06	3,52	578	3,99
Duran Varlıklar	Toprak	4,686.67	69.99	11,166.67	75.88	17,013.53	76.05	10,888.55	75.14
	Arazi Islah	14.44	0.22	32.22	0.22	64.71	0.29	36.10	0.25
	Bina	1,101.94	16.46	2,253.89	15.32	3,262.35	14.58	2,197	15.16
	Bitki	19.44	0.29	32.59	0.22	70.59	0.32	40.00	0.28
	Toplam	5,822.49	86.96	13,485.37	91.64	20,411.18	91.24	13,161.65	90.83
	Toplam Aktif Sermaye	6,853.82	100.00	14,716.59	100.00	22,372.36	100.00	14,490.89	100.00

5.3.1.1. Dönen Varlıklar

Nakit olarak elde edilen ve bankada bulundurulan varlıklarla, normal koşullarda en fazla bir yıl veya işletmenin normal faaliyet döneminde paraya dönüşebilecek veya kullanılarak tüketilecek varlık kalemlerinden oluşmaktadır (Akdoğan ve Tenker, 2001; Ceylan ve Korkmaz, 2012; Okka, 2009).

Dönen varlıkların toplamı işletmeler ortalamasına göre 751,24 dolar olarak belirlenmiştir. Bu değer en yüksek oranı %2,49 alacaklardır. Alacakları sırasıyla %2,02 oranı ile tarla demirbaşı, %0,51 oranı ile stoklar ve %0,17 oranı ile kasadan oluştuğu görülmektedir. Toplam aktif sermaye içerisinde dönen varlıkların oranı %5.18 olarak tespit edilmiştir (Çizelge 5.8).

5.3.1.2. Orta Vadeli Varlıklar

Orta varlıklar, hayvan sermayesi ve ekipman sermayesinden oluşmaktadır. İncelenen tarım işletmelerde hayvan sermayesi durumu Çizelge 5.8'de verilmiştir. Araştırma yapılan işletmelerde iş hayvanı bulunmamıştır. Bu bölgede sadece sığır ve keçi bulunmaktadır. İşletmelerde işletmeler ortalamasına göre hayvan sermayesi 397,96 dolar olarak belirlenmiştir. Bu değere işletme büyüklüklerine göre bakıldığında; küçük ölçekli işletmeler için 408,89 dolar, orta ölçekli işletmeler için 336,11 dolar ve büyük ölçekli işletmeler için ise 481,18 dolar olarak bulunmuştur. Büyükbaş hayvan sermayesinde, en yüksek pay %80,64 oranıyla inek türüne aittir.

Çizelge 5.8. İncelenen Tarım İşletmelerde Hayvan Sermayesi

Hayvan varlığı	İşletme Büyüklük Grupları (da)							
	1-25		26-50		51-+		İşletmeler ortalaması	
	USD	%	USD	%	USD	%	USD	%
Oğlak	21,94	5,37	2,78	0,83	2,35	0,49	2,21	0,56
Keçi	5,00	1,22	20,00	5,95	17,06	3,55	14,83	3,73
Buzağı	69,45	16,98	36,48	10,85	61,76	12,83	59,97	15,07
İnek	312,50	76,43	276,85	82,37	400,00	83,13	320,94	80,64
TOPLAM	408,89	100,00	336,11	100,00	481,18	100,00	397,96	100,00

Araştırma yapılan bölgede traktör, tarım makine ve ekipmanın kullanılmadığı belirlenmiştir. (Çizelge 5.9). Afrika'da tarımsal üretim hala emek yoğun olarak elle kullanılan ekipmanlarla yapılmaktadır. Tarım makine ve ekipmanlarına erişim sınırlı

olu çok az işletmede yer almaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde çiftçilerin kendi traktörlerine sahip olmaları pek yaygın değildir. Bu durumun temel nedeni, ortalama gelir düzeylerinin çok düşük olmasıdır (Iboaya,1987)

Gelişmekte olan ülkelerdeki birçok çiftçi için kendi tarım makinelerini satın almak ekonomik açıdan zorlu bir görevdir. Eğer sahip olsalar bile, bu makinelerin yeterince bakımını yapmak ve aynı zamanda ailelerine bakmak konusunda güçlük yaşarlar. Ayrıca birçok çiftçi makineler hakkında teknik bilgiye sahip değildir.

İşletmeler ortalaması olarak işletme başına düşen ortalama alet-makine sermayesi 179,85 dolar olarak belirlenmiştir. Bu değeri en büyük payı 67,10 dolar ile bisiklet aittir. Bunun sırasıyla 32,26 dolar ile el arabası, 20,48 dolar ile torba, 15,50 dolar ile çapa, 14,19 dolar ile ilaç pompası, 12,90 dolar ile su kabı, 10,96 ile kürek ve 6,45 dolar ile pala bıçaktan oluşturmaktadır.

Çizelge 5.9. İncelenen Tarım İşletmelerde Alet-Makine Sermayesi

Alet- Makine Varlığı	İşletme Büyüklük Grupları (da)							
	1-25		26-50		51-+		İşletmeler Ortalaması	
	USD	%	USD	%	USD	%	USD	%
Çapa	111,00	8,87	400,00	8,50	450,00	8,65	15,50	8,62
Kürek	80,00	6,39	300,00	6,38	300,00	5,77	10,96	6,09
Pala bıçak	40,00	3,20	160,00	3,40	200,00	3,85	6,45	3,59
Su kabı	150,00	12,00	350,00	7,45	300,00	5,77	12,90	7,17
İlaç Pompası	180,00	14,40	400,00	8,50	300,00	5,77	14,19	7,89
Torba	100,00	8,00	400,00	8,50	770,00	14,80	20,48	11,40
El arabası	200,00	15,98	1.000,00	21,28	800,00	15,40	32,26	17,94
Bisiklet	390,00	31,18	1690,00	35,96	2080,00	40,00	67,10	37,30
TOPLAM	1.251,00	100,00	4.700,00	100,00	5.200,00	100,00	179,85	100,00

Araştırılan bölgede, işletmelerin orta vadeli varlık sermayesinin dağılımına bakıldığında, aktif sermayesinin %1,24'ünü alet-makine sermayesi, %2,75'ini ise hayvan sermayesi oluşturmaktadır.

5.3.1.3. Duran Varlıklar

Duran varlıklar; toprak sermayesi, arazi ıslah sermayesi, bina sermayesi ve bitki sermayesi olarak dört ayrı sermaye kaleminden oluşmaktadır.

İncelenen tarım işletmelerde toprak sermayesi tarla ve bahçe arazilerinin

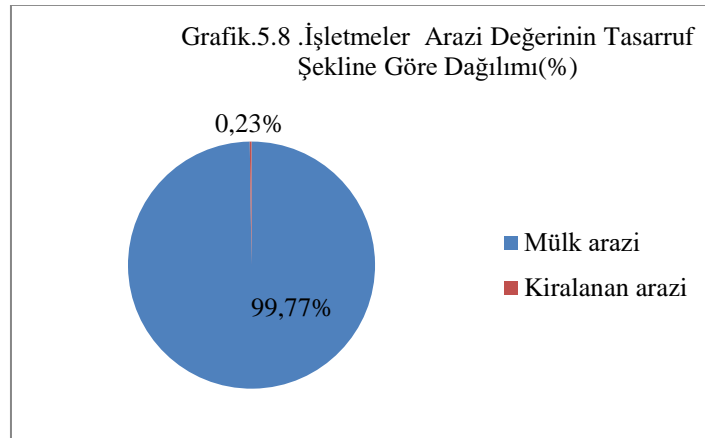
toplamından oluşmaktadır. Toprak sermayesi, duran varlıklar ve aktif sermaye içindeki en büyük paya sahip olduğu belirlenmiştir. Toplam işletme arazisi değeri ortalama olarak 10,888.55 dolardır. İşletme büyüklüklerine göre; bu değer küçük ölçekli işletmeler için 4,686.67 dolar, orta ölçekli işletmeler için 11,166.67 dolar ve büyük ölçekli işletmeler için 17,013.53 dolar olarak bulunmuştur. Toprak sermayesi, aktif sermaye içindeki payını % 75,14 olarak görülmektedir. İşletme büyüklükleri arttıkça, toprak sermayesi de artış göstermektedir.

Çizelge 5.10. İncelenen İşletmelerde Toprak Sermayesi

Tasarruf Şekilleri	İşletme Büyüklük Grupları (da)							
	1-25		26-50		51++		İşletmeler Ortalaması	
	USD	%	USD	%	USD	%	USD	%
Mülk arazi	4,600.00	98,15	11,166.67	100,00	17,013.53	100,00	10,863.39	99,77
Kiralanan arazi	86,67	1,85	0,00	0,00	0,00	0,00	25,16	0,23
Toplam işletme arazisi	4,686,67	100,00	11,166.67	100,00	17,013.53	100,00	10,888.55	100,00

Çalışma yapılan bölgede işletmelerde sadece mülk araziler ve kiralanan araziler bulunmuştur, ancak ortakçılıkla işletilen arazi tasarrufuyla karşılaşılmamıştır. Sadece küçük ölçekli işletmelerde kiralanan arazilere rastlanmıştır.

Bu nedenle, işletme ölçeği büyüdükçe kiraya verilen arazi miktarının çok azaldığı gözlemlenmiştir. İncelenen tarım işletmelerde işletme ortalamasına göre; mülk arazi değeri 10,863.39 dolar ve kiralanan arazi değeri ise 25,16 dolar olarak belirlenmiştir. Bu değeri %99,77 mülk arazi için olup %0,23'ü kiralanan araziye aittir (Grafik 5.8).

Grafik.5.7. İşletmeler Arazi Değerinin Tasarruf Şekline Göre Dağılımı (%)

Arazi ıslah sermayesi, arazinin üretkenliği ve kullanılabilirliği üzerinde etkisi olan ve işletmeye ait altyapı ve yatırımları gösteren sermaye grubudur. Arazi ıslahı, tarımsal üretimin temel faktörü olan toprakta verimliliği artırmak ve tarım işletmesine ait arazinin sürdürülebilirliğini sağlamak için gerçekleştirilen altyapı ve yatırım faaliyetlerini ifade eden bir sermaye grubudur. Bu faaliyetler; sulama kanalları, teraslar, tesviye çalışmaları, drenaj sistemleri gibi arazi üzerinde yapılan iyileştirmeleri içermektedir.

İncelenen tarım işletmelerde arazi ıslah sermayesi verileri Çizelge 5.7'de verilmiştir. Toplam arazi ıslahı sermayesi işletmeler ortalamasında 36,10 dolar olarak bulunmuştur. İşletme büyüklüklerine göre arazi ıslah sermayesi değeri; küçük ölçekli işletmeleri için 14,44 dolar orta ölçekli işletmeleri için 32,22 dolar ve büyük ölçekli işletmeleri için 64,71 dolar olarak hesaplanmıştır.

Duran varlıklara ait olan sermaye unsuru bina sermayedir. Bina sermayesi; çiftlik sahibinin konut binasının değeri, garajlar, depolama alanları ve tarım ekipmanlarının saklandığı binalar ile çiftlik avlusunun değerini içeren bir sermaye unsuru olarak tanımlanabilir.

Araştırma yapıldığı bölgede bina sermayesi olarak ev, ahır ve depo unsurları rastlanmıştır (Çizelge 5.11). İncelenen işletmelerde bina sermayesi, işletmeler ortalamasında 2,195.97 dolar olarak tespit edilmiştir. Bina sermayesi içinde en yüksek oranı %84,15 ile eve aittir. Bunu sırasıyla %10,24 ile depo ve %5,61 ile ahır sermayesi takip etmektedir. İşletme büyüklerine göre bina sermayesinin değeri incelediğinde küçük ölçekli işletmeler için 1,101.94 dolar orta ölçekli işletmeleri için 2,253.89 dolar ve büyük ölçekli işletmeleri için 3,262.35 dolar olarak hesaplanmıştır. Bina sermayesinin aktif sermaye içindeki payı %15,16 olarak görülmektedir. İşletme ölçeği genişledikçe bina sermayesi değeri artmaktadır. Bu durumun temel nedeni tarımsal gelirin artması ve gelir artışıyla birlikte ortaya çıkan ihtiyaçlardır.

Çizelge 5.11. İncelenen İşletmelerde Bina Sermayesi

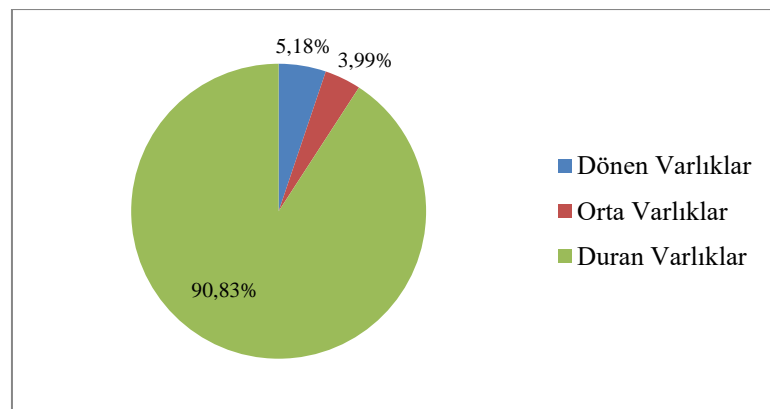
Bina Varlığı	İşletme Büyüklük Grupları (da)							
	1-25		26-50		51-+		İşletmeler ortalaması	
	Usd	%	Usd	%	Usd	%	Usd	%
Ev	820,83	74,49	1,929.63	85,61	2,805.88	86,01	1,847.98	84,15
Ahır	145,00	13,16	91,11	4,04	151,18	4,63	123,23	5,61
Depo	136,11	12,35	233,15	10,34	305,29	9,36	224,76	10,24
Toplam	1,101.94	100,00	2,253.89	100,00	3,262.35	100,00	2,195.97	100,00

Bitki sermayesi tarım işletmesinin meyveli ve meyvesiz ağaçlar sermayesi değerlerinin toplamında oluşan bir sermaye grubudur. İncelenen işletmelerde toplam duran varlıklar ortalamasına 11,844.03 dolar olarak belirlenmiştir. Bu değer %39,19'u bitki sermayesine aittir. İşletme büyüklüklerine göre bitki sermayesi değeri incelediğinde, küçük ölçekli işletmeler için 19,44 dolar, orta ölçekli işletmeler için 32,59 dolar ve büyük ölçekli işletmeler için ise 39,19 dolar olarak bulunmuştur (Çizelge 5.12).

Çizelge 5.12. İncelenen işletmelerde Duran Varlıklar

Sermaye Grupları	İşletme Büyüklük Grupları (da)							
	1-25		26-50		51-+		İşletmeler ortalaması	
	Usd	%	Usd	%	Usd	%	Usd	%
Toprak sermayesi	4,686.67	80,49	11,166.67	82,81	17,013.53	83,35	10,888.55	82,74
Arazi ıslahı sermayesi	14,44	0,25	32,22	0,24	64,71	0,32	35,97	0,27
Bina sermayesi	1,101.94	18,93	2,253.89	16,71	3,262.35	15,98	2,195.97	16,69
Bitki sermayesi	19,44	0,33	32,59	0,24	70,59	0,35	39,19	0,30
TOPLAM	5,822.50	100,00	12,855.74	100,00	16,612.94	100,00	11,844.03	100,00

İncelenen tarım işletmelerinde aktif sermayenin oransal dağılımı Grafik 5.8'da gösterilmiştir. İşletmelerin toplam aktif sermayesinin %90,83'ünü duran varlıklar, %5,18'i orta varlıklar ve %3,99'u dönen varlıklar oluşturmaktadır.

Grafik 5.8. İncelenen İşletmelerde Aktif Sermaye Dağılım (%)

5.3.2. Pasif Sermaye

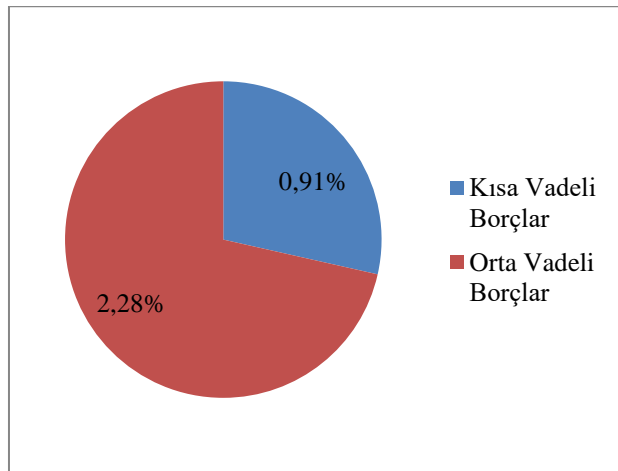
İşletmenin etkili bir şekilde faaliyetlerini sürdürebilmesi için, pasif sermayesi büyük bir öneme sahiptir; çünkü işletmenin mevcut varlığı ve borçlarını gösterir. Pasif sermaye işletmenin kullandığı yabancı sermaye ile öz sermayenin toplamından oluşmaktadır.

5.3.2.1. Yabancı Sermaye

Üreticilerin eksik olan sermaye unsurlarını tamamlamak amacıyla işletmenin, üçüncü şahıslardan temin ettiği ayni ve nakdi varlıkların tamamını yabancı sermaye olarak kabul edilmektedir. Bu varlıkların tamamını işletmenin borçlarını oluşturmaktadır. Yabancı sermaye işletmelerin kısa vadeli borçları, orta vadeli borçları ve uzun vadeli borçları olarak hesaplanmaktadır

İncelenen tarım işletmelerinde borçlar hem teşkilatlanmış kredi kuruluşlarından sağlanan borçlar hem de teşkilatlanmamış kredi kaynaklarından sağlanan borçların toplam değerinden oluşmaktadır. İşletmeler ortalamasına göre 461,77 dolar bulunmuştur. Bu değer işletme büyüklüklerine göre; küçük ölçekli işletmeler için 236,11 dolar, orta ölçekli işletmeler için 265,92 dolar ve büyük ölçekli işletmeler için 1,011.76 dolar olarak hesaplanmıştır (Çizelge 5.13).

Araştırma yapıldığı bölgede kısa vadeli ve orta vadeli borçları bulunurken, uzun vadeli borçları rastlanmamıştır. Bu borçlar işletmeler ortalaması olarak pasif sermayenin %3,19'u olup, bu payı %0,91 oranı ile kısa vadeli borçlar ve % 2,28 oranı ile orta vadeli borçlar oluşturmaktadır (Grafik 5.9).

Grafik 5.9. İncelenen İşletmelerde Yabancı Sermayenin Pasif Sermayede Payı (%)

5.3.2.2. Öz Sermaye

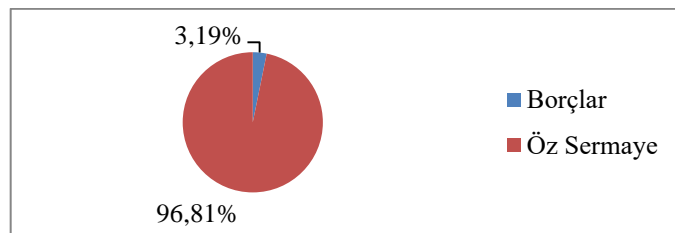
İncelenen işletmelerde öz sermaye, aktif sermayeden borçları çıkarılmasıyla hesaplanmıştır. Bu sermaye, üreticinin öz kaynaklarından oluşmakta ve işletmeci tarafından sürekli olarak kullanılabilen bir sermayedir. Çizelge 5.13'te de pasif sermaye değerleri gösterilmiştir.

Çizelge 5.13. İncelenen Tarım İşletmelerde Pasif Sermaye Durumu

Sermaye Unsurları		İşletme Büyüklük Grupları (da)							
		1-25		26-50		51-+		İşletmeler ortalaması	
		Usd	%	Usd	%	Usd	%	Usd	%
I. Borçlar	Kısa Vadeli	125,00	1,82	154,81	1,05	100,00	0,45	131,12	0,91
	Orta Vadeli	111,11	1,62	111,11	0,75	911,76	4,075	330,65	2,28
	Uzun Vadeli	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
	Toplam	236,11	3,44	265,92	1,81	1,011.76	4,52	461,77	3,19
II. Öz Sermaye	6,617.71	96,55	14,450.67	98,19	21,360.60	95,48	14,029.12	96,81	
Genel Toplam	6,853.82	100,00	14,716.59	100,00	22,372.36	100,00	14,490.89	100,00	

İşletmelerin toplam ortalamasına göre 14,029.12 dolar olarak bulunmuştur. Bu değeri işletme büyüklüklerine göre; küçük ölçekli işletmeleri için 6,617.71 dolar, orta ölçekli işletmeleri için 14,450.67 dolar ve büyük ölçekli işletmeleri için 21,360.60 dolar olarak tespit edilmiştir.

Grafik 5.10 gösterildiği gibi, incelenen işletmelerde borçluluk oranı son derece düşük seviyelerde tespit edilmiştir. İşletmelerde toplam pasif sermaye ortalamasına göre %3,19'unu borçlar ve %96,81'sini öz sermaye oluşturmaktadır. İşletmenin yüksek öz sermaye oranı, işletme karlılığına olumlu bir etki yapacak ve aynı zamanda borçlanma ihtiyacını en aza indirecektir, bu da işletme için borç riski oluşturmayacaktır. İşletmenin sağlam bir öz sermaye yapısı finansal güvenlik sağlar ve işletmenin karlılığını gösterir.

Grafik 5.10. İncelenen İşletmelerde Pasif Sermaye Dağılımı (%)

5.4. İncelenen İşletmelerde Yıllık Faaliyet Sonuçlarının Analizi

İşletmelerin yıllık faaliyet sonuçları olarak; gayri safi üretim değeri (GSÜD), gayri saf hasıla (GSH), işletme masrafları, brüt kar, saf hasıla, tarımsal gelir, ekonomik ve mali rantabilite oranları hesaplanmıştır.

5.4.1. Gayri Safi Üretim Değeri

Tarımsal faaliyetler neticesinde elde edilen bitkisel ve hayvansal ürünler miktarlarının çiftçi eline geçen fiyatlarla çarpılması sonucu bulunan değere, bitki ve hayvan sermayesindeki üretken artışların ilavesi ile bulunmaktadır (Erkuş ve ark., 1995).

Gayrisafi üretim değerini, bitkisel üretim ve hayvansal üretim toplamından oluşmaktadır. Çalışma yapılan bölgede yan ürünlere rastlanmamıştır. Bu nedenle, gayri safi üretim değerinde sadece ana ürün değeri dikkat alınarak hesaplanmıştır. Çizelge 5.14'te bitkisel üretim değeri verilmiştir. İşletmeler ortalamasına göre, bitkisel üretim değeri içinde en yüksek oranı %43,25 ile biber üretim değeri oluşturmaktadır. Biberi sırasıyla %31,15 oranı ile çarkıfelek, %8,40 ile ananas, %4,74 ile domates, %4,31 ile muz, %3,73 ile mısır, %1,89 ile fasulye, %1,65 ile bezelye, %0,65 ile çeltik üretim değeri izlemektedir.

Çizelge 5.14. İncelenen Tarım İşletmelerde Bitkisel Üretim Değeri

Bitkisel Ürünler	İşletme Büyüklük Grupları (da)							
	1-25		26-50		51-+		İşletmeler Ortalaması	
	USD	%	USD	%	USD	%	USD	%
Dane Mısır	237,22	6,47	478,91	7,06	198,00	1,11	331,72	3,73
Kuru Fasulye	43,89	1,20	227,31	3,35	205,59	1,15	168,10	1,89
Bezelye	13,89	0,38	227,93	3,36	157,65	0,88	146,52	1,65
Çeltik	273,18	7,45	0,00	0,00	0,00	0,00	79,31	0,89
Muz	148,33	4,05	593,33	8,75	298,82	1,68	383,39	4,31
Biber	2,222.22	60,61	3,281.63	48,41	6,474.12	36,34	3,849.42	43,25
Domates	138,89	3,79	662,96	9,78	339,71	1,91	422,18	4,74
Ananas	144,44	3,94	162,96	2,40	2,316.18	13,00	747.98	8,40
Çarkıfelek	444,44	12,12	1,143.70	16,87	7,823.53	43,92	2,772.26	31,15
TOPLAM	3,666.52	100,00	6,778.74	100,00	17,813.59	100,00	8,900.88	100,00

Toplam bitkisel üretim değeri işletmeler ortalaması olarak 8,900.88 dolar bulunmuştur. İşletme büyüklüklerine göre işletme başına düşen değer küçük ölçekli işletmeleri için 3,666.52 dolar iken, orta ölçekli işletmeleri için 6,778.74 dolar, büyük ölçekli işletmeleri ise 17,813.59 dolar olarak hesaplanmıştır. Bu değerlere göre işletme büyüklükleri arttıkça, bitkisel üretim değerleri de artış göstermektedir.

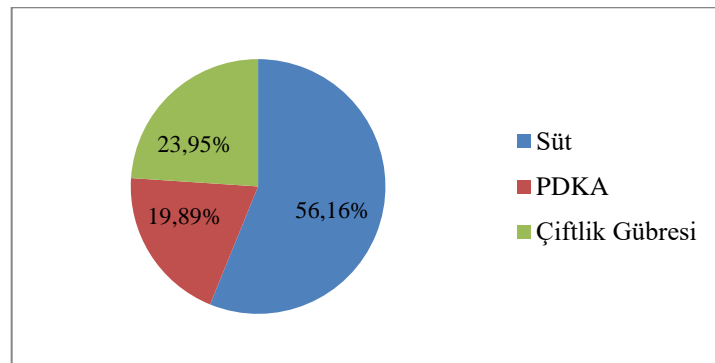
İncelenen tarım işletmelerin hayvansal üretim değeri Çizelge 5.15'te verilmiştir. Çalışma yapılan bölgede sadece sığırcılık faaliyetlerine rastlanmıştır. İncelenen tarım işletmelerinde, hayvansal üretim değerleri arasında en büyük orana %56,16 ile süt üretimi bulunmuştur. Çiftlik gübresi oranı %23,95 iken, PDKA üretimi %19,89'lük bir oranla bu değerler arasında daha küçük bir paya sahiptir.

Çizelge 5.15. İncelenen Tarım İşletmelerde Hayvansal Üretim Değer

İşletme Büyük- lük Grupları (da)	Süt		PDKA		Çiftlik Gübresi		Toplam	
	USD	%	USD	%	USD	%	USD	%
1-25	200,28	50,45	102,50	25,82	94,22	23,73	397,00	100,00
26-50	158,15	53,33	65,37	22,04	73,04	24,63	296,56	100,00
51-+	292,44	64,37	55,29	12,17	106,59	23,46	454,32	100,00
İşletmeler Ortalaması	207,20	56,16	73,39	19,89	88,39	23,95	368,98	100,00

Toplam hayvansal üretim değeri işletmeler ortalaması olarak 368,98 dolar iken, bu değerleri, küçük ölçekli işletmeler için 397,00 dolar olup, orta ölçekli işletmeleri için 296,56 dolar ve büyük ölçekli işletmeleri ise 454,32 dolar olarak tespit edilmiştir.

Grafik 5.11'de verilere göre incelenen tarım işletmeler, süt üretimi üzerine odaklandıkları için, hayvansal faaliyetlerinde süt üretimi %56,16 en yüksek oranla temsil etmektedir.

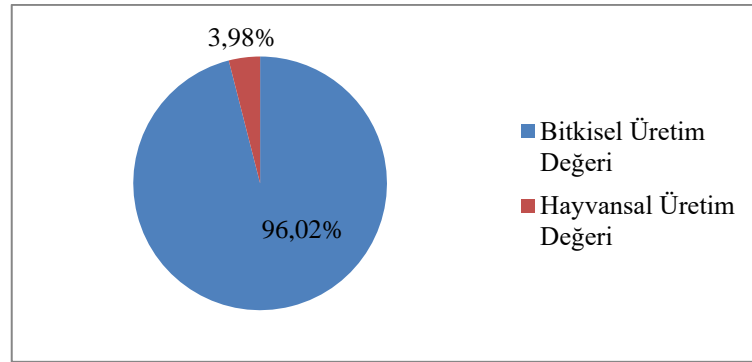
Grafik 5.11. İncelenen İşletmelerde Hayvansal Üretim Değerinin Oranı

GSÜD'nin işletme başına düşen miktarı Çizelge 5.16'da gösterilmiştir. İşletmeler ortalamasına göre dekara düşen GSÜD 9,269.87 dolar olarak tespit edilmiştir. Bitkisel üretime değeri 8,900.89 dolar olup, hayvansal üretim değeri ise 368,98 dolar olarak bulunmuştur. İşletme büyüklükleri arttıkça, GSÜD artış göstermektedir. Küçük ölçekli işletmeler için 4,063.52 dolar, orta ölçekli işletmeler için 7,075.30 dolar ve büyük ölçekli işletmeler için ise 18,267.91 dolar olarak bulunmuştur.

Çizelge 5.16. İncelenen Tarım İşletmelerde Gayrı Safi Üretim Değeri

	İşletme Büyüklük Grupları (da)							
	1-25		26-50		51-+		İşletmeler ortalaması	
	USD	%	USD	%	USD	%	USD	%
Bitkisel Üretim Değeri	3,666.52	90,23	6,778.74	95,80	17,813.59	97,51	8,900.89	96,02
Hayvansal Üretim Değeri	397,00	9,77	296,56	4,20	454,32	2,49	368,98	3,98
GSÜD	4,063.52	100,00	7,075.30	100,00	18,267.91	100,00	9,269.87	100,00

Grafik 5.12' teki verilere göre incelenen işletmelerde GSÜD içerisinde, bitkisel üretim değeri hayvansal üretim değerine kıyasla daha yüksektir. GSÜD' nin içinde, bitkisel üretim değeri toplamın %96,02'sini oluştururken, hayvansal üretim değeri ise %3,98'lik bir paya sahiptir.

Grafik 5.12. İncelenen işletmelerde GSÜD'nin Oran

5.4.2. Gayrisafi Hasıla

Gayrisafi hasıla, tarım işletmelerinde bir üretim döneminde elde edilen GSÜD'ne işletme dışı tarımsal gelir ve konut kira karşılığı eklenerek bulunmuştur. (Erkuş ve ark.1995).

İşletmeler ortalamasına göre gayrisaf hasıla (GSH) işletme başına 9,621.83 dolar olarak belirlenmiştir. Bu değerler işletme büyüklüklerine göre; küçük ölçekli işletmeleri için 4,313.59 dolar olurken orta ölçekli işletmeleri 7,419.19 dolar ve büyük ölçekli işletmeleri ise 18,740.55 dolar bulunmuştur.

İncelenen işletmelerde, işletme dışı tarımsal gelir ortalama olarak 258,55 dolar tespit edilmiştir. Bu işletmelerin GSH içinde ise işletme dışı tarımsal gelir oranı %5,38 olarak belirlenmiştir. Ayrıca, işletmelerin konut kira karşılığı ortalaması 93,41 dolar iken, GSH içindeki oranı %0,97'dir. Çizelge 5.17'deki verilere göre incelenen işletmelerde, işletme ölçeği büyüdükçe GSÜD'nin, GSH'da içindeki payı artırmaktadır.

Çizelge 5.17. İncelenen işletmelerde GSH

İşletme Büyüklük Grupları (da)	Bitkisel Üretim Değer		Hayvansal Üretim Değeri		İşletme Dış Tarımsal Gelir		Konut Kira Karşılığı		Toplam GSH	
	USD	(%)	USD	%	USD	%	USD	%	USD	%
1-25	3,666.52	85,00	397,00	9,20	205,56	4,77	44,51	1,03	4,313.59	100,00
26-50	6,778.74	91,37	296,56	4,00	247,41	3,33	96,48	1,30	7,419.19	100,00
51-+	17,813.59	95,05	454,32	2,42	332,35	1,77	140,29	0,76	18,740.55	100,00
İşletmeler Ortalaması	8,900.89	92,51	368,98	3,83	258,55	2,69	93,41	0,97	9,621.83	100,00

5.4.3. İşletme Masraflar

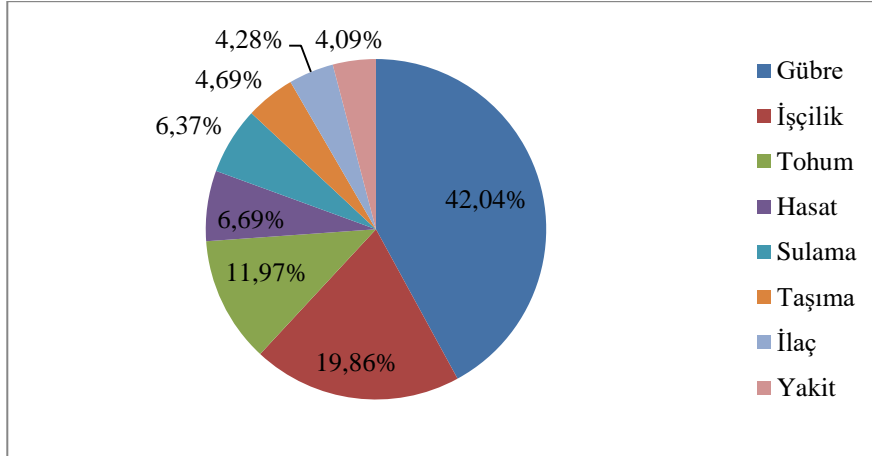
Gayrisafi hasılayı elde etmek için yapılan masraflar, işletme masraflarının toplamını oluşturur. İşletme masrafları hesaplanırken, aktif sermayenin faizi dikkate alınmamıştır. İşletme masrafları, değişen işletme masrafları ve sabit işletme masrafları olarak iki ayrı kategoride incelenmiştir. Bitkisel üretimde değişen masraflar unsurlar; tohum, gübre, ilaç, sulama, işçilik, yakıt, hasat ve taşıma masraflardan oluşmaktadır. Hayvansal üretim değişen masraflar ise kesif yemi, saman, veteriner hekim masrafları ve ilaç, suni tohumlama ve işçilik unsurları bulunmaktadır.

İncelenen işletmelerin bitkisel üretim değişen masrafları Çizelge 5.18'de gösterilmiştir. İşletmelerin bitkisel üretim değişen masrafları toplamı, işletmeler ortalaması 2,973.56 dolar olarak belirlenmiştir. İşletme büyüklüklerine göre küçük ölçekli işletmeleri için 808,10 dolar, orta ölçekli 3,457.24 dolar ve büyük ölçekli ise 4,498.21 olarak tespit edilmiştir.

Çizelge 5.18. İncelenen İşletmelerde Bitkisel Üretimde Değişen Masrafları

Değişen Masraflar	İşletme Büyüklük Grupları (da)							
	1-25		26-50		51-+		İşletmeler Ortalaması	
	USD	%	USD	%	USD	%	USD	%
Tohum	74,29	9,19	521.899	15,10	390.82	8,69	356,00	11,97
Gübre	353,42	43,73	1,462.89	42,31	1,861.89	41,39	1,250.19	42,04
İlaç	36,33	4,50	142,26	4,11	199,82	4,44	127,29	4,28
Sulama	56,11	6,94	214,33	6,20	291,04	6,47	189,43	6,37
İşçilik	171,58	21,23	658,50	19,05	926,47	20,60	590,61	19,86
Yakıt	34,17	4,23	123,00	3,56	211,50	4,70	121,48	4,09
Hasat	47,14	5,83	189,48	5,48	375,12	8,34	199,06	6,69
Taşıma	35,06	4,34	144,89	4,19	241,56	5,37	139,51	4,69
TOPLAM	808,10	100,00	3,457.24	100,00	4,498.21	100,00	2,973.56	100,00

İşletmeler ortalamasına göre işletmelerin bitkisel üretiminde değişen masraflar arasında en büyük payı gübre masrafları %42,04 oranıyla oluşturmaktadır. Bunu en önemli sebebi, gübre fiyatlarında meydana gelen değişikliklerdir. Ayrıca bitkisel üretimde değişen masrafların %19,86'sini işçilik masrafı, %11,97'sini tohum masrafı, %6,69'unu hasat masrafı, %6,37'sini sulama masrafı, %4,69'unu taşıma masrafı, %4,28'sini ilaç masrafı ve %4,09'unu yakıt masrafı meydana getirmektedir (Grafik 5.13).

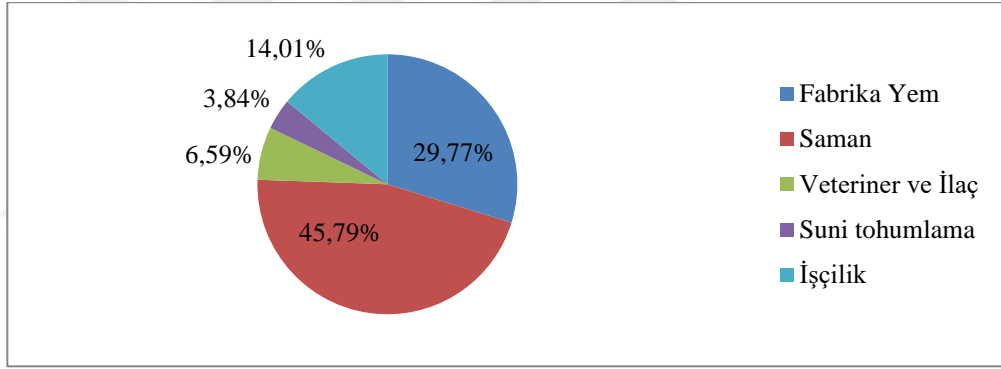
Grafik 5.13. Bitkisel Üretim Değişen Masrafları Oranı (%)

İncelenen işletmelerde hayvansal üretimde değişen masraflar Çizelge 5.19'da verilmiştir. İşletmeler ortalamasına göre, hayvansal üretim değişen masrafları 218,97 dolar olarak tespit edilmiştir. İşletme büyüklüklerine göre, küçük ölçekli işletmeleri için 252,39 dolar, orta ölçekli 178,89 ve büyük ölçekli ise 247,24 dolar bulunmuştur.

Çizelge 5.19. İncelenen İşletmelerde Hayvansal Üretimde Değişen Masrafları

Değişen Masraflar	İşletme Büyüklük Grupları (da)							
	1-25		26-50		51-+		İşletmeler Ortalaması	
	USD	%	USD	%	USD	%	USD	%
Kesif Yem	73,78	29,23	54,04	30,21	73,82	29,86	65,19	29,77
Saman	117,50	46,56	82,19	45,94	110,71	44,78	100,26	45,79
Veteriner Hekim ve İlaç Masraf	17,06	6,76	11,96	6,69	15,59	6,31	14,44	6,59
Suni Tohumlama	8,89	3,52	6,26	3,50	11,29	4,57	8,40	3,84
İşçilik	35,17	13,93	24,44	13,66	35,82	14,49	30,68	14,01
TOPLAM	252,39	100,00	178,89	100,00	247,24	100,00	218,97	100,00

İşletmelerin hayvansal üretiminde değişen masraflar arasında en büyük payı %45,79 oranıyla saman masrafı oluşturmaktadır. Bu oranı sırasıyla %29,77 ile kesif yem masrafı, %14,01'ünü diğer masraflar, %6,59'unu veteriner hekim, ilaç masrafı ve %3,84'unu suni tohumlama masrafı yer almaktadır (Grafik 5.14).

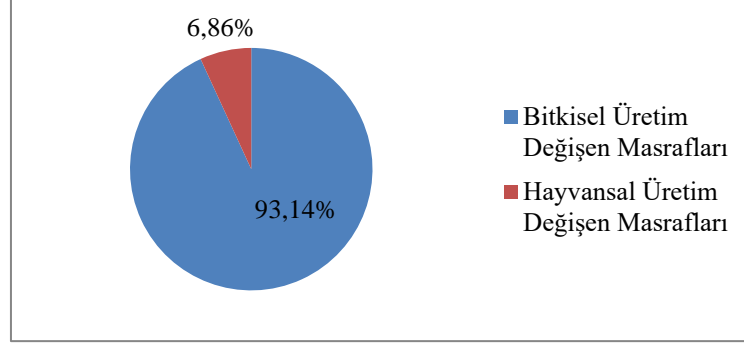
Grafik 5.14. Hayvansal Üretim Değişen Masrafları Oranı (%)

Toplam değişen masrafları değerleri Çizelge 5.20 'de verilmiştir. İşletmeler ortalamasına göre 3,192.53 dolar belirlenmiştir. Bu değer in işletme büyüklüklerine göre bakıldığında; küçük ölçekli işletmeleri için 1,060.49 dolar, orta ölçekli işletmeleri için 3,636.13 dolar ve büyük ölçekli işletmeleri için ise 4,745.45 dolar olarak bulunmuştur.

Çizelge 5.20. İncelenen İşletmelerde Toplam Değişen Masrafları

İşletme Büyüklük Grupları (da)	Bitkisel Üretimde Değişen Masraflar		Hayvansal Üretim Değişen Masraflar		Toplam Değişen Masraflar	
	USD	(%)	USD	%	USD	%
1-25	808,10	76,20	252,39	23,80	1,060.49	100,00
26-50	3,457.24	95,08	178,89	4,92	3,636.13	100,00
51-+	4,498.21	94,79	247,24	5,21	4,745.45	100,00
İşletmeler Ortalaması	2,973.56	93,14	218,97	6,86	3,192.53	100,00

Çalışmanın yapıldığı bölgede incelenen işletmelerin ortalamasına göre toplam değişen masrafların oranı Grafik 5.15'te gösterilmiştir. Bitkisel üretim değişen masrafları %93,14 oranı ile hayvansal üretim değişen masrafları ise %6,86 oranı ile oluşturmaktadır.

Grafik 5.15. İncelenen İşletmelerde Toplam Değişen Masrafları Oranı

5.4.3.1. Sabit Masraflar

Sabit masrafları üç kalemden oluşmaktadır. Bunlar; amortisman masrafları, aile işgücü karşılığı masrafları ve bina tamir bakım masraflarıdır. Bununla beraber, amortismanla ait olan unsurlardan, bina, arazi ıslahı, alet makine ve hayvan sermayeleri ayrı olarak incelenmiştir. Bu çalışmada, işletme masrafları içindeki sabit masrafları Laur muhasebe sistemi çerçevesinde hesaplanmıştır. Çizelge 5.21'de incelenen işletmelerin amortisman masrafları verilmiştir.

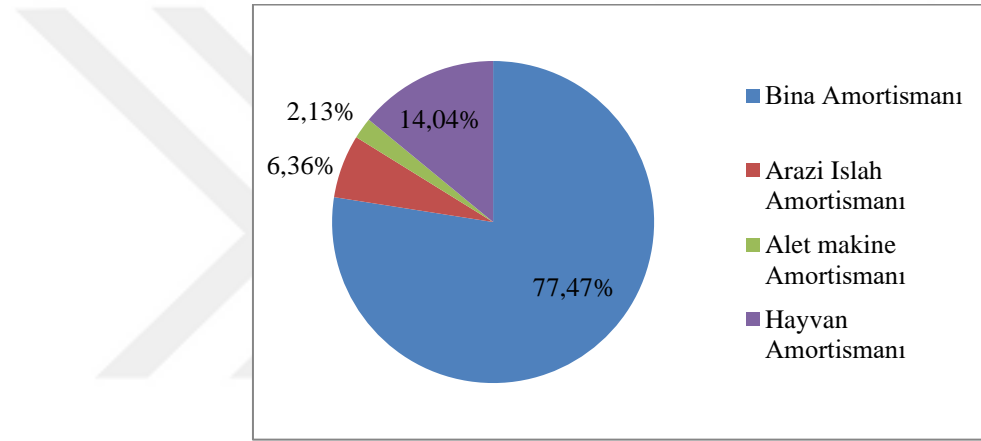
Çizelge 5.21. İncelenen İşletmelerde Amortisman Masrafları

Amortisman Masrafları	İşletme Büyüklük Grupları (da)							
	1-25		26-50		51-+		İşletmeler ortalaması	
	USD	%	USD	%	USD	%	USD	%
Bina	33,06	62,38	67,62	69,91	97,87	66,97	65,91	77,47
Arazi ıslahı	0,72	1,36	1,61	1,66	3,24	2,22	5,41	6,36
Alet makine	6,95	13,11	17,41	18,00	30,59	20,93	1,81	2,13
Hayvan	12,27	23,15	10,08	10,42	14,44	9,88	11,94	14,04
Toplam	53,00	100,00	96,72	100,00	146,14	100,00	85,07	100,00

İşletmeleri ortalamasına göre amortisman masrafları 85,07 dolar olarak belirlenmiştir. Bu değeri işletme büyüklüklerine göre incelendiğinde; küçük ölçekli işletmeleri için 53,00 dolar, orta ölçekli işletmeleri için 96,72 dolar ve büyük ölçekli

işletmeleri için ise 146,41 dolar olarak bulunmuştur. İşletmelerin amortisman masrafları arasında en büyük payı bina amortismanı %77,47 oranıyla oluşturmaktadır. Bu oranı %14,04'unu hayvan masrafı, %6,36'sini arazi ıslahı masrafı ve %2,13'ünü alet makine masrafı yer almaktadır.

Grafik 5.16'de amortisman masraflarının sabit sermaye faktörlerine göre sıralanarak oranları verilmiştir. Bunları; bina sermayesi amortisman masrafı, hayvan sermayesi amortisman masrafı, arazi ıslah sermayesi amortisman masrafı ve alet makine amortisman masrafı olarak yer almaktadır. Araştırma yapılan bölgede alet makine sermayesinin çok düşüktü çünkü teknoloji gelişmemiş ve alet makine kullanmasını hakkında az bilgi sahiplerdir.

Grafik 5.16. İncelenen İşletmeler Ortalamasında Amortisman Masraflarının Oranı (%)

Bina tamir bakım masrafları toplam bina sermayesinin %2'si olarak dikkate alınmıştır. İşletme içerisinde kullanılan aile işgücü ücreti sabit masraflar arasında yer almaktadır.

İncelenen işletmelerde toplam sabit masraflar Çizelge 5.22'da verilmiştir. İşletmeler ortalamasına göre toplam sabit masrafları 670,23 dolar olarak belirlenmiştir. Bu değer işletme büyüklüklerine göre bakıldığında küçük ölçekli işletmeler için 602,02 dolar, orta ölçekli işletmeler için 701,82 dolar ve büyük ölçekli işletmeler için ise 748,10 dolar olarak bulunmuştur. İşletme büyüklüğü arttıkça sabit masraflar da artış göstermektedir. İşletmelerin toplam sabit masrafları arasında en büyük payı aile işgücü ücret karşılığı masrafı %80,76 oranıyla oluşturmaktadır. Bu oranı %12,69'unu amortisman masrafları ve %6,55'ini bina tamir bakım masrafları aittir.

Çizelge 5.22. İncelenen İşletmelerde Toplam Sabit Masraflar

Sabit Masraflar	İşletme Büyüklük Grupları (da)							
	1-25		26-50		51-+		İşletmeler Ortalaması	
	USD	%	USD	%	USD	%	USD	%
Amortisman Masrafları	53,00	8,80	96,72	13,78	146,14	19,53	85,07	12,69
Bina Tamir Bakım Masrafları	22,04	3,66	45,08	6,42	65,25	8,73	43,92	6,55
Aile İşgücü Ücret Karşılığı	526,98	87,54	560,02	79,79	536,71	71,74	541,24	80,76
TOPLAM	602,02	100,00	701,82	100,00	748,10	100,00	670,23	100,00
Dekara Sabit Masraflar	58,56	-	17,06	-	13,52	-	18,58	-

İncelenen işletmelerde dekara düşen sabit masraflar ortalamasına göre 18,58 dolar olarak hesaplanmıştır. Küçük ölçekli işletmelere kıyasla, orta ölçekli işletmelerde sabit masrafların 3,43 kat daha az olduğu tespit edilirken, büyük ölçekli işletmelerde ise orta ölçekli işletmelere göre 1,26 kat daha az sabit masraflar miktarı belirlenmiştir. İşletme büyüklüğü arttıkça, dekara düşen sabit masraflarını miktarı azaldığında izlemektedir. Bu da işletmelerin karlılığında olumlu bir etki yapmaktadır.

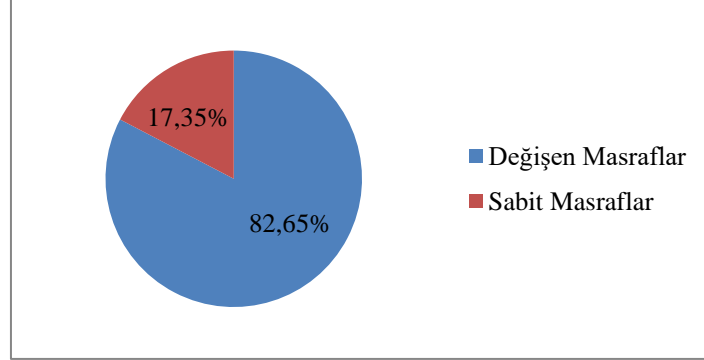
İncelenen işletmelerde toplam işletme masrafı Çizelge 5.23'te verilmiştir. İşletmeler ortalamasına göre işletme masrafı 3,862.76 dolar olarak bulunmuştur. Bu değer işletme büyüklüklerine göre incelediğinde küçük ölçekli işletmeler için 1,662.51 dolar, orta ölçekli işletmeler için 4,337.95 dolar ve büyük ölçekli işletmeler için ise 5,493.55 dolar olarak bulunmuştur.

Toplam işletme masraflarının aktif sermayeye oranı küçük ölçekli işletmelerde %24,26, orta ölçekli işletmelerde %29,48, büyük ölçekli işletmelerde %37,33 ve işletmeler ortalamasında %26,66 olarak hesaplanmıştır.

Çizelge 5.23. İncelenen İşletmelerde Toplam İşletme Masraflar

İşletme Masrafları	İşletme Büyüklük Grupları (da)							
	1-25		26-50		51-+		İşletmeler Ortalaması	
	USD	%	USD	%	USD	%	USD	%
Değişen Masraflar	1,060.49	63,79	3,636.13	83,82	4,745.45	86,38	3,192.53	82,65
Sabit Masraflar	602,02	36,21	701,82	16,18	748,10	13,62	670,23	17,35
İşletme Masrafları	1,662.51	100.00	4,337.95	100.00	5,493.55	100.00	3,862.76	100.00
Dekara İşletme Masraflar	161,72	-	105,42	-	99,25	-	107,06	-
Aktif Sermayeye Oranı (%)	24,26	-	29,48	-	37,33	-	26,66	-

İşletmeler ortalamasında incelediğimizde toplam ortalama işletme masrafları arasında en büyük payı %82,65 oranıyla değişen masraflar ve %17,35 oranıyla sabit masraflardan oluşturmaktadır (Grafik 5.17).

Grafik 5.17. İncelenen İşletmelerde Toplam İşletme Masrafları Oranı (%)

5.4.4. Saf Hasıla

Saf hasıla, gayrisafı hasıladan işletme masraflarının çıkarılarak bulunmuştur. Tarım işletmelerinin performansını değerlendirmek için kullanılan bir ölçüt olan saf hasıla, Laur muhasebe sistemi tarafından hesaplanmaktadır. Saf hasılanın hesaplanırken işletmelerin borçsuz, kiracılık ve ortaklıkta arazi işlemediği kabul edilmektedir. Böylelikle işletmeler arası mukayesede, mülkiyet durumu ve arazi tasarrufu farklılıklar ortadan kaldırılarak, işletmeler aynı baza getirilmektedir. (Erkuş ve Demirci 1985).

İncelenen tarım işletmelerinde saf hasıla değerleri Çizelge 5.24'te gösterilmiştir. İşletmeler ortalamasına göre saf hasıla 5,759.07 dolar olarak bulunmuştur. Bu değer işletme büyüklüklerine göre incelediğinde küçük ölçekli işletmeler için 2,651.08 dolar, orta ölçekli işletmeler için 3,081.24 dolar ve büyük ölçekli işletmeler için ise 13,247.00 dolar olarak belirlenmiştir. İşletme büyüklüğü arttığında saf hasıla da artış göstermektedir.

Çizelge 5.24. İncelenen Tarım İşletmelerde Saf Hasıla

. Saf Hasıla	İşletme Büyüklük Grupları (da)							
	1-25		26-50		51-+		İşletmeler Ortalaması	
	USD	%	USD	%	USD	%	USD	%
GSH (1)	4,313.59	100,00	7,419.19	100,00	18,740.55	100,00	9,621.83	100,00
İşletme Masrafları (2)	1,662.51	38,54	4,337.95	58,47	5,493.55	29,31	3,862.76	40,14
Saf Hasıla (1-2)	2,651.08	61,46	3,081.24	41,53	13,247.00	70,69	5,759.07	59,86
Dekara Saf Hasıla	257,89	-	74,88	-	239,33	-	159,62	-

İşletmeler ortalamasına göre dekara düşen saf hasıla 59,62 dolar olarak bulunmuştur. İşletmelerine dekara düşen saf hasıla da hesaplanmıştır. İşletmeler ortalamasına göre 159,62 dolar olarak bulunmuştur. İşletme büyüklüklerine göre sırasıyla küçük ölçekli işletmeler için 257,89 dolar, orta ölçekli işletmeler için 74,88 dolar ve büyük ölçekli işletmeler için 239,33 dolar olarak tespit edilmiştir.

5.4.5. Brüt Kar

Brüt kar tüm tarımsal faaliyetlerden elde edilen toplam gayrisafi üretim değerinden, bu faaliyetleri gerçekleştirmek için yapılan değişen masraflar toplamı çıkarılmasıyla hesaplanmıştır. İşletmeler, brüt karı artırmak amacıyla masrafları en düşük seviyede tutmaya özen göstermelidir. İşletmelerin brüt karı yüksek seviyede olunca elde edilen gelir de artırmaktadır.

İncelenen tarım işletmelerde brüt kar değerleri Çizelge 5.25'te verilmiştir. İşletmeler ortalamasına göre brüt kar 6,077.34 dolar olarak bulunmuştur. Bu değer işletme büyüklüklerine göre incelediğinde küçük ölçekli işletmeler için 2,606.03 dolar, orta ölçekli işletmeler için 3,439.17 dolar ve büyük ölçekli işletmeleri için ise 13,522.46 dolar olarak belirlenmiştir. Gayri safi üretim değerinin %34,44'ünü toplama değişen masrafları oluştururken, %65,66'sini ise brüt karı temsil etmektedir. İşletme büyüklüğü arttığında brüt kar da artış göstermektedir.

Çizelge 5.25. İncelenen Tarım İşletmelerde Brüt Kar

Brüt Kar	İşletme Büyüklük Grupları (da)							
	1-25		26-50		51-+		İşletmeler Ortalaması	
	USD	%	USD	%	USD	%	USD	%
GSÜD (1)	3,666.52	100,00	7,075.30	100,00	18,267.91	100,00	9,269.87	100,00
Değişen Masraf (2)	1,060.49	28,92	3,636.13	51,39	4,745.45	25,98	3,192.53	34,44
Brüt Kar (1-2)	2,606.03	71,08	3,439.17	48,61	13,522.46	74,02	6,077.34	65,66
Dekara Brüt Hasıla	253,50	-	83,58	-	244,31	-	168,44	-

5.4.6. Tarımsal Gelir

Tarımsal gelir, müteşebbisin ve ailesinin emeklerinin karşılığında elde ettikleri ücretlerin yanı sıra öz sermaye rantının dahil olduğu bir gelirdir. Tarımsal gelir saf

hasılaya aile iş gücü karşılığının eklenmesi ve bundan kira-ortakçılık payları ile borç faizlerinin çıkarılması ile de elde edilmiştir (Erkuş ve ark., 1995). Tarımsal gelir, işletmecinin başarısını değerlendirmek için kullanılan etkili bir ölçüt olarak kabul edilmektedir.

İncelenen tarım işletmelerde tarımsal gelir değerleri Çizelge 5.26'da verilmiştir. İşletmeler ortalamasına göre tarımsal gelir 6,283.61 dolar olarak bulunmuştur. Bu değer işletme büyüklüklerine göre incelediğinde küçük ölçekli işletmeleri için 3,113.21 dolar, orta ölçekli işletmeleri için 3,632.30 dolar ve büyük ölçekli işletmeleri için ise 13,745.96 dolar olarak belirlenmiştir.

Çizelge 5.26. İncelenen Tarım İşletmelerde Tarımsal Gelir

.Tarımsal Gelir	İşletme Büyüklük Grupları (da)			İşletmeler Ortalaması
	1-25	26-50	51-+	
Saf Hasıla (1)	2,651.08	3,081.24	13,247.00	5,759.07
Borç faizleri ve Kira Bedeli (2)	64,85	8,96	37,75	16,70
Safi Kar (3)=(1)-(2)	2,586.23	3,072.28	13,209.25	5,742.37
Aile Ücreti Karşılığı (4)	526,98	560,02	536,71	541,24
Tarımsal Gelir (5)= (3)+(4)	3,113.21	3,632.30	13,745.96	6,283.61
Dekara Tarımsal Gelir	302,84	88,27	248,35	174,16

Dekara tarımsal gelir işletmeler ortalaması olarak 174,16 dolar iken, bu değeri küçük ölçekli işletmeleri için 302,84 dolar, orta ölçekli işletmeleri için 88,27 dolar ve büyük ölçekli işletmeleri için 248,35 dolar olarak hesaplanmıştır.

5.4.7. Rantabilite Oranı

İşletmelerin yıllık faaliyet sonuçları tek başına işletmelerin karlılığını belirlemek için yeterli olmadığı gibi, rantabilite oranları da işletmelerin konumlarının anlaşılması ve diğer işletmelerle karşılaştırılmasında olanak sağlamaktadır. Rantabilite faktörü tarımsal işletmelerin faaliyetlerinin başarı seviyesini gösteren bir ölçüttür.

İşletme faaliyetlerinin, iyilik derecesini ortaya koymada ve işletmeleri birbirleriyle mukayese etmede kullanılan rantabilite oranları, aşağıdaki formüller yardımıyla hesaplanmıştır (Erkuş ve ark., 1995).

$$\text{Rantabilite Faktörü} = (\text{Saf Hasıla}/\text{Gayri Safi Hasıla}) \times 100$$

$$\text{Ekonomik Rantabilite} = (\text{Saf Hasıla}/\text{Aktif Sermaye}) \times 100$$

Mali Rantabilite = Saf Hasıla-(borç faizleri +kiracılık ve ortakçılık payı) /Öz Sermaye x100

İncelenen tarım işletmelerinde rantabilite faktörü, mali rantabilite ve ekonomik rantabilite hesaplanmıştır. Rantabilite faktörü, Saf Hasıla'nın Gayri Safi Hasıla'ya bölünmesiyle hesaplanmaktadır. Bu oran işletmecinin üretim değerini en üst düzeye çıkarmak ve aynı zamanda maliyetleri en aza indirmek konusundaki performansını değerlendirmede yardımcı olur. Rantabilite oranı ise işletmenin sermayesinin ne kadar verimli bir şekilde kar elde ettiğini gösteren bir ölçüttür.

İncelenen tarım işletmelerde rantabilite faktörü düzeyleri Çizelge 5.27' de gösterilmiştir. İşletmeler ortalamasına göre %59,85 dolar olarak bulunmuştur. Bu değeri işletme büyüklüklerine göre; küçük ölçekli işletmeleri için %61,45, orta ölçekli işletmeleri için %41,53 ve büyük ölçekli işletmeleri için ise %70,69 olarak hesaplanmıştır.

Çizelge 5.27. İncelenen Tarım İşletmelerde Rantabilite Faktörü

	İşletme Büyüklük Grupları (da)			
	1-25	26-50	51-+	İşletmeler Ortalaması
Saf Hasıla (1)	2,651.08	3,081.24	13,247.00	5,759.07
Gayrisafi Hasıla (2)	4,313.59	7,419.19	18,740.55	9,621.83
Rantabilite Faktörü (%) ^(1/2)	61,45	41,53	70,69	59,85

Mali rantabilite, saf karın öz sermaye değerine bölünmesiyle ifade ederek, öz sermayenin ne ölçüde karlı olduğunu göstermektedir. İncelenen tarım işletmelerde mali rantabilite oranları Çizelge 5.28'de gösterilmiştir. İşletmeleri ortalamasına göre %40,93 olarak bulunmuştur. Bu değeri işletme büyüklüklerine göre; küçük ölçekli işletmeleri için %39,08, orta ölçekli işletmeleri için %21,26 ve büyük ölçekli işletmeleri için ise %61,84 olarak tespit edilmiştir.

Çizelge 5.28. İncelenen Tarım İşletmelerde Mali Rantabilite

	İşletme Büyüklük Grupları (da)			
	1-25	26-50	51-+	İşletmeler Ortalaması
SH (1)	2,651.08	3,081.24	13,247.00	5,759.07
Borç faizleri+Tarla Kirası (2)	64,85	8,96	37,75	16,70
Safi Kar (3=1-2)	2,586.23	3,072.28	13,209.25	5,742.37
Öz Sermaye (4)	6,617.71	14,450.67	21,360.60	14,029.12
Mali Rantabilite(3/4*100)	39,08	21,26	61,84	40,93

Ekonomik rantabilite değeri, saf hasılanın aktif sermaye toplamına bölünmesiyle hesaplanır ve toplam işletme sermayesinin karlılık durumunu göstermektedir. İncelenen tarım işletmelerde mali rantabilite oranları Çizelge 5.29’ da gösterilmiştir. İşletmeler ortalamasına göre %39,74 olarak bulunmuştur. Bu değer işletme büyüklüklerine göre; küçük ölçekli işletmeler için %38,68, orta ölçekli işletmeler için %20,94 ve büyük ölçekli işletmeler için ise %59,20 olarak hesaplanmıştır.

Çizelge 5.29. İncelenen Tarım İşletmelerde Ekonomik Rantabilite

	İşletme Büyüklük Grupları (da)			
	1-25	26-50	51-+	İşletmeler Ortalaması
Saf Hasıla (1)	2,651.08	3,081.24	13,247.00	5,759.07
Aktif Sermaye (2)	6,853.82	14,716.59	22,372.36	14,490.89
Ekonomik Rantabilite (1/2*100)	38,68	20,94	59,20	39,74

İncelenen işletmelerde mali rantabilite oranı ekonomik rantabilite oranından yüksek olduğunu tespit edilmiştir. Mali rantabilite oranı ekonomik rantabilite oranından daha yüksek olduğunda, işletmenin öz sermayesi daha verimli bir şekilde değerlendiriliyor demektir. Mali ve ekonomik rantabilite işletmeler ortalamasına göre sırasıyla %40,93 ve %39,74 olarak bulunmuştur. Bu oranlarının yakın seviyede olması, işletmelerin genellikle yabancı sermayede daha az bir şekilde olmasına söylenebilir.

5.5. Kredi Kullanım Durumu

Tarım, ülkenin ekonomisinin temel direğini oluşturur ve birçok kişi ve aile için geçim kaynağıdır. Bu nedenle tarımsal kredilerin etkin bir şekilde kullanılması ve yönetilmesi, tarım sektörünün verimliliği artırmak ve çiftçilerin kalkınmasına katkıda bulunmak açısından büyük önem taşır.

Doğu bölgesinde tarımsal kredi durumunu anlamak için, kredi kaynakları ve kullanımı, çiftçilerin kredi taleplerinin niteliği ve bu kredilerin tarımsal faaliyetler üzerindeki etkileri gibi çeşitli faktörler incelenmiştir. Tarımsal üretimi artırmak ve kırsal kesimde yaşayan çiftçilerin refahını iyileştirmek için önemli bir araçtır. Ancak sürdürülebilir kalkınma ve finansal başarı için kredi kullanımının etkin bir şekilde yönetilmesi ve çiftçilere uygun desteklerin sağlanması gereklidir.

İncelenen tarım işletmelerinde genel olarak kredi kullanım durumu ve amaçları Çizelge 5.30'da gösterilmiştir. Yatırım, işletme sermayesi, tüketim ve diğer faktörler olarak ayrı ayrı incelenmiştir. Diğer faktörlerden eğitim amaçlı kredi kullanmıştır.

İşletme ortalamasına göre işletmelerin %30,65 işletme sermayesi kullanmakta, %12,90'ı yatırım, %12,90'ı diğer amaçlarla kredi kullanırken ve %43,55'i kredi kullanmamıştır. Tüketim amaçlı kredi kullananlar rastlanmamıştır.

Çizelge 5.30. İncelenen İşletmelerde Kredi Kullanım Amaçları

Kredi Kullanım Amaçları	İşletme Büyüklük Grupları (da)							
	1-25		26-50		51-+		İşletmeler Genel	
	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran
Yatırım	2	11,11	2	7,40	4	23,53	8	12,90
İşletme Sermayesi	4	22,22	7	25,93	8	47,06	19	30,65
Tüketim	-	0,00	-	0,00	-	0,00	0,00	0,00
Diğer	1	5,56	5	18,52	2	11,76	8	12,90
Kullanmayan	11	61,11	13	48,15	3	17,65	27	43,55
Toplam	18	100,00	27	100,00	17	100,00	62	100,00

Araştırma yapılan bölgede işletmelerin işletme kredisi ve yatırım kredisi ayrı ayrı incelenmiştir. Tarımda işletme ve yatırım kredileri, tarım sektörünün gelişimine ve sürdürülebilirliğine önemli katkılarda bulunur. İşletme kredileri kullananlar hesaplanırken her yılda ve bir yıldan fazla kullananlar dikkate alınarak hesaplanmıştır.

İşletme büyüklüklerine göre bakıldığında her yıl kullananlar için küçük ölçekli işletmelerden 1 işletme olup bir yıldan fazla kullananlar ise 4 işletme bulunmaktadır. Orta ölçekli işletmelerde, her yıl kullananlar 1 işletme, her yıldan fazla 6 işletmeden oluşturmaktadır. Büyük ölçekli işletmelerde her yıl kullananlar 6 işletme ve her yıldan fazla ise 2 işletme olarak tespit edilmiştir. İşletme ortalamasına göre kullanmayanlar %69,35'ini en büyük payı sahiptir. Bu oranı, %12,90'ünü bir yıldan fazla kullananlar ve %17,74'ünü her yıl kullananlar olarak tespit edilmiştir (Çizelge 5.31).

Çizelge 5.31. İncelenen İşletmelerde İşletme Kredisi Kullanım Durumu

Kredi Kullanım Durumu	İşletme Büyüklük Grupları (da)							
	1-25		26-50		51-+		İşletmeler Genel	
	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran
Her Yıl	1	5,56	1	3,70	6	35,30	8	12,90
Bir yıldan Fazla	3	16,67	6	22,22	2	11,76	11	17,74
Hiç	14	77,77	20	74,07	9	52,94	43	69,35
Toplam	18	100,00	27	100,00	17	100,00	62	100,00

İncelenen işletmelerde yatırım kredisi kullanım durumu Çizelge 5.32’da gösterilmiştir. İşletme büyüklüklerine göre küçük ölçekli işletmelerde her yıl kullananlara rastlanmamıştır, bir yıldan fazla kullananlar ise 2 işletme bulunmaktadır. Orta ölçekli işletmeleri için, her yıl kullananlar 1 işletme her yıldan fazla için 1 işletmeden oluşturmaktadır. Büyük ölçekli işletmeler için her yıl kullananlar 2 işletme ve her yıldan fazla ise 2 işletme olarak tespit edilmiştir. İşletme ortalamasına göre kullanmayanlar %87,09’ünü en büyük payı sahiptir. Bu oranı, %8,06’sını bir yıldan fazla kullananlar ve %4,84’ünü her yıl kullananlar için aittir.

Çizelge 5.32. İncelenen İşletmelerde Yatırım Kredisi Kullanımı Durumu

Kredi Kullanım Durumu	İşletme Büyüklük Grupları (da)							
	1-25		26-50		51-+		İşletmeler Genel	
	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran
Her Yıl	0	0,00	1	3,70	2	11,76	3	4,84
Bir yıldan Fazla	2	11,11	1	3,70	2	11,76	5	8,06
Hiç	16	88,88	25	92,59	13	76,47	54	87,09
Toplam	18	100,00	27	100,00	17	100,00	62	100,00

İncelenen tarım işletmelerde işletme ve yatırım kredileri kullanımının etkisi Çizelge 5.33’te incelenmiştir. İşletme ve yatırım kredileri kullanımının etkilerini belirlemek için farklı faktörler kullanılmıştır. Gelir artış, verim artış, etkisi olmadı, iş gücü artması, büyüme, zarar ve kullanmayanlar gibi faktörler dikkate alınmıştır.

Çizelge 5.33. İncelenen İşletmelerde İşletme ve Yatırım Kredileri Kullanımının Etkisi

	İşletme Büyüklük Grupları (da)							
	1-25		26-50		51-+		İşletmeler Genel	
	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran
Gelir artış	3	16,67	3	11,11	6	35,29	12	19,35
Verim artış	2	11,11	3	11,11	3	17,65	8	12,90
Etkisi Olmadı	0	0,00	2	7,42	0	0,00	2	3,23
İş gücü arttı	0	0,00	0	0,00	1	5,88	1	1,61
Büyüme	1	5,55	1	3,70	2	11,76	4	6,45
Zarar	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Kullanmayanlar	12	66,67	18	66,66	5	100,00	35	56,45
Toplam	18	100,00	27	100,00	17	100,00	62	100,00

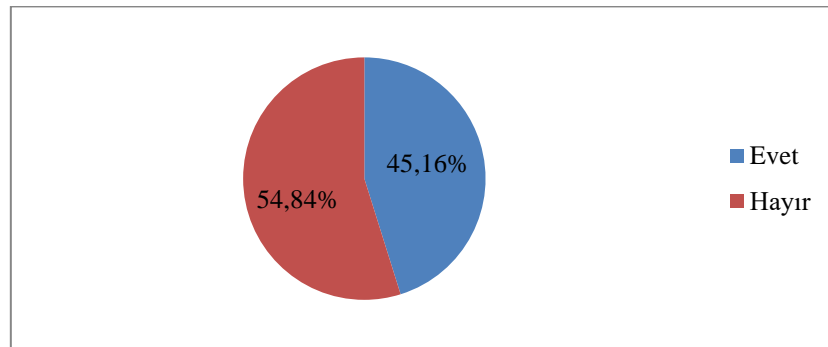
Toplam işletme ortalamasına göre yatırım kredileri kullanımının etkisi incelediğinde %19,35’i gelir artış, %12,90’ı verim artış, %3,23’ü etkisi olmadı, %6,45’i büyüme olmuş ve %1,61’i iş gücü arttı ve zarar görenlere rastlanmamıştır. Çalışma yapıldığı bölgede kredi kullanımı çok yaygın olmadığı için işletme ve yatırım kredisi %56,45 oranıyla kullanmayanlar payı daha yüksektir.

Tarımsal faaliyetlerde kredi kullanımının teşvik edilmesi, çiftçilerin modern tarım teknolojilerine erişimini sağlar, üretim kapasitesini artırır ve verimliliği yükselterek tarımsal gelirin artmasına katkı sağlar. İncelenen işletmelerde cari yılda tarımsal kredi kullanım durumu Çizelge 5.34'te gösterilmiştir. İşletme büyüklüklerine göre 6 küçük ölçekli işletme tarımsal kredi kullanırken 12 işletme kullanılmamaktadır. Orta ölçekli işletmeler için 10 işletme tarımsal kredi kullanırken, 17 işletme kullanmamıştır. Büyük ölçekli işletmeleri için ise kullananlar 12 işletme olurken kullanmayanlar 5 işletme olarak belirlenmiştir. İşletme büyüklüğü arttığında tarımsal kredi kullanımı da artış bulunmaktadır.

Çizelge 5.34. İncelenen İşletmelerde Tarımsal Kredi Kullanım Durumu

	İşletme Büyüklük Grupları (da)							
	1-25 da		26-50		51-+		İşletmeler Genel	
	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran
Evet	6	33,33	10	37,04	12	70,59	28	45,16
Hayır	12	66,67	17	62,96	5	29,41	34	54,84
Toplam	18	100,00	27	100,00	17	100,00	62	100,00

İşletme ortalamasına göre cari yılda 28 kişi ve %45,16 oranıyla tarımsal kredi kullanırken, 34 kişi ve %54,84 oranıyla tarımsal kredi kullanmamıştır (Grafik 5.18).

Grafik 5.18. İncelenen İşletmelerde Tarımsal Kredi Kullanım Durumu (%)

Araştırma yapıldığı bölgede tarımsal kredi kullanmayanlara rastlanmıştır. İşletmelerin tarımsal kredi kullanmamalarını etkileyen faktörler Çizelge 5.35'te açıklanmıştır. Genellikle kredi almamada etkili olan ilk faktörler 3,03 likert puan ile kredi riski olmasını, 2,98 Likert puan ile yeterli sermayeye sahip olmak, 2,74 likert puan ile yüksek faiz oranı, 2,66 Likert puan ile uygun olmayan ödeme şekli, 2,65 likert

puan ile yaptığı işten yeterli geliri veya kazanç elde edememe riski, 2,63 Likert puan ile bürokratik işlem çokluğu ve karmaşıklığı, 2,42 Likert puan ile geri ödeyememe korkusu, 1,56 Likert puan ile kredi kaynağına uzak konumda olmak, 0,95 Likert puan ile kredi kuruluşlarına güvensizlik olması ve 0,73 Likert puan ile dini nedenlerden dolayı olarak belirlenmiştir. Genelde işletmelerin büyük kısmında kredi kullanmak riskli olduğu inaniyorlar. Bunun sebebi finansal okuryazarlığı ve tarımsal kredi programlarına katılım konusundaki bilgi hala düşük seviyededir.

Çizelge 5.35. İncelenen İşletmelerde Cari Yıl İçinde Tarımsal Kredi Almamasında Etkili olan Faktörler

	İşletme Büyüklük Grupları (da)			
	1-25	26-50	51-+	İşletmeler Genel
Yeterli Sermayeye Sahip Olmak	2,72	2,63	3,06	2,98
Kredi Riski	3,06	2,41	2,88	3,03
Kredi Kuruluşlarına Güvensizlik	1,00	0,93	0,94	0,95
Bürokratik İşlem Çokluğu ve Karmaşıklığı	2,72	2,33	3,00	2,63
Yüksek Faiz Oranı	3,00	2,37	3,06	2,74
Uygun Olmayan Ödeme Şekli	2,78	2,26	3,18	2,66
Yaptığı İşten Yeterli Geliri veya Kazanç Elde Edememe riski	2,22	1,93	1,71	2,65
Geri Ödeyememe Korkusu	2,83	2,22	2,12	2,42
Din Nedenlerinden Dolayı	1,00	0,56	0,71	0,73
Kredi Kaynağına Uzak Konumda Olmak	2,28	1,19	1,41	1,56

5: Çok Önemli 4: Önemli 3: Orta Düzeyde Önemli 2:Önemli Değil 1:Hiç Önemli Değil

Çalışma kapsamında işletmelerin kredi ödemesini etkileyen faktörler Çizelge 5.36'da belirlenmiştir. İlk sırada işletmelerin kredi geri ödemesinin sebebi; 2,32 Likert puanı ile geciktirme veya ödememe nedeniyle oluşacak ek masraflardan kaçınmaktır. Bunun sırasıyla, 2,08 Likert puanı ile sorumluluk ve taahhütlerine bağlı olmak gibi duygular olması, 2,06 Likert puanı ile finansal yeterlilik, 2,06 Likert puanı ile tekrar kredi almak için, 1,98 Likert puanı ile tarımda iyi geçen yıl, 1,94 Likert puan ile kredi kuruluşunun takip ve geri almak kararları, 0,65 Likert puanı ile işletme dışında sağladığım iyi gelir, 0,48 Likert puanı ile köyde sosyal statüyü zedelemekten kaçınmak ve 0,48 Likert puanı ile banka yetkilileri ile koordineli çalışmak olduğu ortaya çıkmıştır.

Çizelge 5.36. İncelenen İşletmelerde Kredi Geri Ödemesini Etkileyen Faktörler

	İşletme Büyüklük Grupları (da)			
	1-25	26-50	51-+	İşletmeler Genel
Finansal Yeterlilik	1,17	1,93	3,24	2,06
Sorumluluk ve Taahhütlerine Bağlı Olmak Gibi Duygular	1,44	1,96	2,94	2,08
Tekrar Kredi Almak için	1,39	1,93	3,00	2,06
Kredi Kuruluşunun Takip ve Geri Almak Kararı	1,28	1,78	2,88	1,94
Geciktirme Veya Ödememe Nedeniyle Oluşacak ek Masraflardan Kaçınmak	1,67	2,07	3,41	2,32
Tarımda İyi Geçen Yıl	1,33	1,81	2,94	1,98
İşletme Dışında Sağlanan Fazla Gelir	0,33	0,67	0,94	0,65
Sosyal Statüyü Zedelemekten Kaçınmak	0,33	0,44	0,71	0,48
Banka Yetkilileri ile Koordineli Çalışmak	0,33	0,44	0,71	0,48

5: Çok Önemli 4: Önemli 3:Orta Düzeyde Önemli 2:Önemli Değil 1:Hiç Önemli Değil

İşletmelerin faydalandığı krediler ile ilgili talepleri Çizelge 5.37’de gösterilmiştir. İşletme ortalamasına göre %43,55’i daha uygun vade, %20,97’i uygun ödeme şekli, %19,35’i formalitelerin kısaltılması, %16,13’ü daha fazla kredi talep ettiler. Ancak, bölgede mevcut durumu iyi olduğu söylenen çiftçilere rastlanmamıştır. Uzun vadeli ve uygun faiz oranında kredi alma fırsatının olması, çiftçilerin tarımsal kredi kullanmalarını daha teşvik edecektir.

Çizelge 5.37. İncelenen İşletmelerde Kredi Kullanımına Yönelik Talepler

	İşletme Büyüklük Grupları (da)							
	1-25		26-50		51-+		İşletmeler Genel	
	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran
Daha Uygun Vade	8	44,44	11	40,74	8	47,06	27	43,55
Formalitelerin Kısaltılması	3	16,67	5	18,52	4	23,53	12	19,35
Daha Fazla Kredi	2	11,11	5	18,52	3	17,65	10	16,13
Mevcut Durumu iyi	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Uygun Ödeme Şekli	5	27,78	6	22,22	2	11,76	13	20,97
Toplam	18	100,00	27	100,00	17	100,00	62	100,00

Araştırma kapsamında işletmelerin uzun vadeli ve düşük faizli kredi sağladığında hangi yatırım alanları için kredi kullanacağı Çizelge 5.38’de gösterilmiştir. Toplam işletme ortalamasına göre en büyük payı %25’i arsa alımı oranına aittir. Bunu sırasıyla %16’si hayvan barınağı yapımı, %16’si tarımsal inşaat ve %3’ü borç tasfiyesi

olduğu belirlenmiştir. Ekipman alımı rastlanmamıştır. Bunun sebebi ekipman almanın pahalı olması ve ekipman kullanmak hakkında deneyimin olmamasıdır.

Çizelge 5.38. İncelenen İşletmelerde Uzun Vadeli ve Düşük Faizli Kredi Sağlamasında Yatırım Alanları

	İşletme Büyüklük Grupları (da)							
	1-25		26-50		51-+		İşletmeler Genel	
	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran
Ekipman Alımı	0	0,00	0	0,00	2	11,76	2	3,23
Arsa Alımı	8	44,44	11	40,74	6	35,29	25	40,32
Hayvan Barınağı Yapımı	4	22,22	8	29,63	4	23,53	16	25,81
Borç Tasfiyesi	1	5,56	2	7,41	0	0,00	3	4,83
Tarım inşaat	5	27,78	6	22,22	5	29,41	16	25,81
Toplam	18	100,00	27	100,00	17	100,00	62	100,00

Çalışma kapsamında cari yılda işletmelerin kredi alırken karşılaştığı sorunlar Çizelge 5.39 'da gösterilmiştir. İşletmeler geneline göre 34 işletme olduğu tespit edilmiştir. Bu işletmelerin karşılaştıkları en önemli sorunun %20,96 oranıyla yüksek faiz olduğu saptanmıştır. Bunu sırasıyla %12,90'ü yetersiz borç verilmesi, %11,29'ü kısa ödeme şartları ve %6,45'i fazla evrak işlemleri olduğu tespit edilmiştir.

Çizelge 5.39. İncelenen İşletmelerin Kredi Temininde Karşılaşılan Sorunlar

	İşletme Büyüklük Grupları (da)							
	1-25		26-50		51-+		İşletmeler Genel	
	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran
Yüksek faiz	3	16,67	5	18,52	5	29,41	12	20,96
Yetersiz Kredi Verilmesi	1	5,56	4	14,81	2	17,65	8	12,90
Fazla Evrak İşlemleri	0	0,00	3	7,41	2	11,76	4	6,45
Kısa Vade Süresi	3	16,66	3	3,70	3	17,65	7	11,29
Kredi Zamanda Verilmemesi	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Toplam	7	38,88	15	55,56	12	70,59	34	54,84

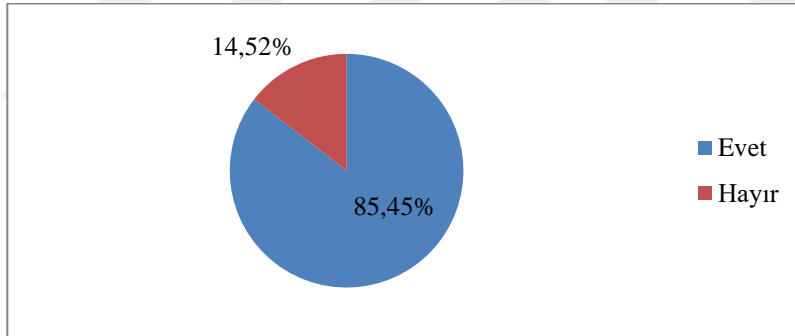
Tasarruflar, ekonomik büyümenin ivme kazanmasına katkı sağlayarak ülke çapında daha fazla istihdam ve gelir yaratmada önemli bir rol oynar, aynı zamanda sosyal hizmetlere daha fazla kaynak ayrılmasını mümkün kılarak toplumun genel refah seviyesini yükseltir. Kırsal bölgelerdeki etkili tasarruf yönetimi, modern tarım tekniklerinin daha geniş çapta kullanılmasını sağlayarak üretim verimliliğini artırır ve tarımsal işletmelerin sürdürülebilirliğini güçlendirir.

İncelenen işletmeler 53 işletme tasarruf edebiliyorken, 9 işletme tasarruf edilmemektedir. İşletme büyüklüklerine göre; küçük ölçekli işletmeler için 17 işletme tasarruf ederken, 6 işletme tasarruf edememektedir. Orta ölçekli işletmeleri için tasarruf edenler 24 işletme olup 3 işletme tasarruf edememektedir. Büyük ölçekli işletmelerin tamamında tasarruf edilme imkan bulunmaktadır (Çizelge 5.40).

Çizelge 5.40. İncelenen İşletmelerin Tasarruf Edebilme Durumu

	İşletme Büyüklük Grupları (da)							
	1-25 da		26-50		51-+		İşletmeler Genel	
	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran
Evet	12	66,67	24	88,88	17	100,00	53	85,48
Hayır	6	33,33	3	11,12	0	0,00	9	14,52
Toplam	18	100,00	27	100,00	17	100,00	62	100,00

Araştırma yapıldığı bölgede tasarruf durumu yüksek seviyede söylenebilir. İşletme ortalamasına göre %85,45'i tasarruf edebiliyor, %14,52'si tasarruf edememektedir (Grafik 5.19).

Grafik 5.19. İncelenen İşletmelerde Tasarruf Değerlendirme Oransal Dağılımın (%)

Tasarruf edebilme şekli Çizelge 5.41'de gösterilmiştir. Çalışma yapıldığı bölgede sadece nakit tasarruf şekline rastlanmıştır. İşletme ortalamasına göre 53 işletme olarak belirlenmiştir. Küçük ölçekli işletmeleri için 12 işletme, orta ölçekli işletmeleri için 24 işletme ve büyük ölçekli işletmeleri için ise 17 işletme olduğu tespit edilmiştir.

Ruanda'daki çiftçilerin kredi talep etmek için tercih ettikleri finansal kuruluşlar, bölgeye, topluma ve çiftçilerin özel gereksinimlerine göre farklılık gösterebilir. Genellikle bu bölgedeki çiftçileri devleti tarafından başlatılan tarımsal kooperatifler aracılığıyla krediye erişebilmektedir.

Çizelge 5.41. İncelenen İşletmelerde Tasarruf Değerlendirme Şekli

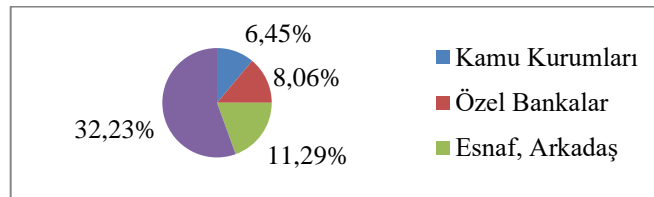
	İşletme Büyüklük Grupları (da)							
	1-25		26-50		51-+		İşletmeler Genel	
	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran
Nakit Tasarruf	12	67,00	24	89,00	17	100,00	53	85,48
Altın	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Hisse	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Döviz	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Toplam	12	67,00	24	89,00	17	100,00	53	85,48

İncelenen işletmelerin kredi alırken seçtiği kurumları Çizelge 5.42’de gösterilmiştir. İşletme büyüklüklerine göre küçük ölçekli işletmeler; 1 işletme kamu kurumları, 1 işletme özel bankalar, 2 işletme esnaf ya da arkadaş ve 5 işletme kooperatifler seçtiler Orta ölçekli işletmeler; 2 işletme kamu kurumları, 2 işletme özel bankalar, 3 işletme esnaf ya da arkadaş ve 8 işletme kooperatifler seçtiği belirlenmiştir. Büyük ölçekli işletmeler için ise 1 işletme kamu kurumları, 2 işletme özel bankalar, 2 işletme esnaf ya da arkadaş ve 7 işletme kooperatifler seçtiği ortaya çıkmıştır.

Çizelge 5.42. İncelenen İşletmelerde Kredi Temininde Tercih Edilen Kurum ve Kuruluşlar

	İşletme Büyüklük Grupları (da)							
	1-25		26-50		51-+		İşletmeler Genel	
	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran
Kamu kurumları	1	5,55	2	7,41	1	5,88	4	6,45
Özel Bankalar	1	5,55	2	7,41	2	11,76	5	8,06
Esnaf, Arkadaş	2	11,11	3	11,11	2	11,76	7	11,29
Kooperatif	3	27,78	8	29,63	7	41,18	20	32,23
Toplam	7	38,88	15	55,56	12	70,59	34	54,84

Grafik 5.20 ‘de gösterildiği gibi işletmeler genel olarak işletmelerden, kamu kurumlardan 4 işletme, özel bankalardan 5 işletme, esnaf ya da arkadaşlardan 7 işletme ve kooperatiflerden 20 işletme olduğu belirlenmiştir. Bu değerlerin en büyük payı %32,23 oranıyla kooperatiflere aittir. Bunun sırasıyla %11,29’u esnaf veya arkadaş, %8,06’sini özel bankalar ve %6,45’ini kamu kurumları olduğu tespit edilmiştir.

Grafik 5.20. İncelenen İşletmelerde Kredi Alırken Seçilen Kurumlar (%)

6.SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Tarım sektöründeki işletmelerin durumu, anketler aracılığıyla detaylı bir şekilde incelenmiştir. Ekonomik analizler, işletmelerin mevcut durumunu, kredi kullanım alanları ortaya konulmuştur. Araştırmadan elde edilen bulgular, bölgedeki tarımsal yapıyı iyileştirmeye yönelik olarak sunulmuştur.

6.1. Sonuçlar

Ruanda'nın Doğu İlinde bulunan Kirehe ilçesindeki tarım işletmelerinin kredi tercihleri, kullanımı, kaynakları ve ekonomik yapısı incelenmiştir. Tarım sektörü, Kirehe ilçesi ekonomisi için büyük bir öneme sahiptir ve çiftçilerin finansal ihtiyaçlarını karşılamak için kredi kaynaklarına erişimi önemli bir konudur. Bu tez, tarım işletmelerinin kredi taleplerini, kredi kullanımını, kaynaklarını ve ekonomik yapılarını anlamak için nitel ve nicel araştırma yöntemlerini kullanmıştır.

Araştırmanın sonuçları, tarım işletmelerinin finansal ihtiyaçlarının belirlenmesine, kredi kaynaklarının etkin bir şekilde kullanılmasına ve tarım sektörünün ekonomik büyümeye katkısının artırılmasına yönelik politika önerileri sunacaktır.

Doğu ili Kirehe İlçesinde faaliyet gösteren tarım işletmelerinin sosyo-ekonomik yapılarını ortaya koymayı amaçlanmaktadır. Çalışmada tarım işletmelerinin nüfus, eğitim düzeyi, işgücü yapısı ve sermaye yapıları gibi faktörler incelenmiştir. Bu faktörler, tarım işletmelerinin toplumla olan ilişkilerini, işgücü verimliliğini, sermaye kaynaklarına erişimini ve genel ekonomik durumunu yansıtmaktadır.

Yapılan çalışmalara göre, işletmelerdeki ortalama işletme başına düşen nüfus sayısı 4,47 kişidir. Bu nüfusun %50,56'sını erkeklerden oluşurken, %49,44'ünü kadınlardan oluşmaktadır. Yani işletmelerde erkek nüfusu kadın nüfusuna göre fazladır. İşletmelerdeki nüfusun yaş gruplarına göre dağılımı incelendiğinde, %12,64'ü 0-6 yaş aralığında, %23,47'si 7-14 yaş aralığında, %57,04'ü 15-49 yaş aralığında ve %6,86'sı 50 yaş ve üstündedir. İşletmelerdeki en büyük yaş grubu olan 15-49 yaş aralığındaki nüfus, işgücü açısından büyük bir potansiyele sahip olup, işletmelerin güçlü ve aktif bir işgücüne sahip olduğunu göstermektedir.

İşletmelerdeki toplam nüfusun %43,60'sı ilkokul mezunu, %36,00'si ortaokul mezunu, %17,20'si lise mezunu ve %3,20'si üniversite mezunudur. Bu verilere göre, işletmelerdeki nüfusun büyük bir çoğunluğu ilkokul düzeyinde eğitim almıştır.

Tarım işletmelerinde incelenen aile işgücü varlığında bakıldığında ortalama olarak her işletme 2,97 EİB bulunmaktadır. Bu ortalamanın %57,58'i yani 1,71'i erkek işgücü tarafından sağlanırken, %42,42'i olan 1,26'si kadın işgücü tarafından sağlanmaktadır. Tarım işletmelerinde

erkekler, aile işgücünün çoğunluğunu oluştururken, kadınlar da önemli bir oranda katkı sağlamaktadır.

İncelenen tarım işletmelerinde, işletmeler ortalaması olarak işletme başına düşen arazi miktarı 36,08 dekar'dır. Küçük ölçekli işletmelerde bu miktar 10,28 dekar olurken, orta ölçekli işletmelerde 41,15 dekar ve büyük ölçekli işletmelerde 55,35 dekar olarak belirlenmiştir. Çalışmanın kapsamında, sadece mülk ve kira arazileri bulunmuş olup ortak arazi kullanımına bulunmamıştır. İncelenen işletmelerde işletme başına düşen toprak sermayesi 10,888.55 dolar olarak saptanmıştır. Bu sermayenin %99,77'sini mülk arazilerden elde edilirken, %0,23'ü ise kiralanan arazilerden elde edilmektedir.

İncelenen tarım işletmelerinde, işletmeler ortalamasına göre işletme arazisinin %1,74'ünde çeltik, %5,14'ünde yeşilbiber, %8,81'inde bezelye, %9,03'ünde domates, %10,42'ünde ananas, %14,57'sinde dane mısır, %15,20'sinde çarkıfelek ve %16,45'inde kıuru fasulye yetiştirilmektedir.

Bu çalışmada, işletmelerin ortalama toplam amortisman masrafları miktarın 85,07 dolar ve bina sermayesi miktarı ise işletme başına 65,91 dolar olarak belirlenmiştir. Bu değer oluşumunda en büyük pay konut sermayesine aittir ve bu sermaye bina sermayesi içindeki oranı %77,47 olarak belirlenmiştir. Her işletme için toplama ortalamasına olarak 39,19 dolar bitki sermayesi hesaplanmıştır. Analiz edilen işletmelerde av ve balık sermayesi unsurlarının mevcut olmadığı görülmüştür.

Bu çalışmada, işletme başına duran varlıklar miktarı 10,888.55 dolar olarak belirlenmiştir. Arazi ıslahı sermayesinin duran varlıklar sermayesine göre çok düşük düzeyde olması, arazi ıslahının genellikle devlet tarafından sağlandığından dolayı, çiftlik sermayesine göre daha az miktarda sermaye ayrılmıştır.

İncelenen işletmelerde iş hayvanı bulunmamıştır. Toplam hayvan sermayesi değeri ortalama 397,96 dolar olarak hesaplanmıştır. Bu değeri işletme büyüklüklerine göre bakıldığında; küçük ölçekli işletmeleri için 408,89 dolar, orta ölçekli işletmeleri için 336,11 dolar ve büyük ölçekli işletmeleri için ise 481,18 dolar olarak bulunmuştur. Süt sığırcılığıyla uğraşan işletmelerin çoğunluğu nedeniyle, büyükbaş hayvancılıkta en büyük pay % 80,64 ile inek türüne aittir.

İncelenen tarım işletmelerinde traktör ve tarım makine ve ekipmanının kullanılmadığı tespit edilmiştir. Ruanda'da tarım sektöründe makine ve traktör kullanımının gelişmemesinin sebepleri arasında kaynak yetersizliği, küçük ölçekli çiftçilik, eğitim ve bilgi eksikliği ile altyapı zorlukları yer almaktadır. Özellikle ulaşım ağı ve yolların durumu tarım makinelerinin etkin kullanımını engelleyebilir.

İşletmeler ortalaması olarak işletme başına düşen ortalama alet-makine sermayesi 179,85 dolar olarak belirlenmiştir. Bu değeri en büyük payı 67,10 dolar ile bisiklete aittir. Bunun sırasıyla 32,26 dolar ile el arabası, 20,48 dolar ile torba, 15,50 dolar ile çapa, 14,19 dolar ile ilaç pompası, 12,90 dolar ile su kabı, 10,96 ile kürek ve 6,45 dolar ile pala bıçaktan oluşturmaktadır. İşletme büyüklüklerine göre; küçük ölçekli işletmelerde alet-makine sermayesi 1.251,00 dolar iken, orta ölçekli işletmelerde 4.700,00 dolar ve büyük ölçekli işletmelerde ise 5.200,00 dolar olarak belirlenmiştir.

Analiz edilen işletmelerde ortalama aktif sermaye miktarı 14,490.89 dolar olarak belirlenmiştir. Bunun dönen varlıklar %5,18'ini, orta varlıklar %3,99'ünü ve duran varlıklar %90,83'ünü oluşturmaktadır.

İncelenen işletmelerin her birinin ortalama olarak 461,77 dolar borçlu olduğu saptanmıştır. Araştırma yapıldığı bölgede kısa vadeli ve orta vadeli borçları bulunurken, uzun vadeli borçları rastlanmamıştır. Buna göre toplam işletmeler ortalaması olarak %3.19 olup, bu payı %0.91 oranı ile kısa vadeli borçları ve % 2.28 oranı ile orta vadeli borçları oluşturmaktadır.

İncelenen işletmelerde toplam pasif sermaye, işletme başına 14,490.89 dolar olarak tespit edilmiştir. Bu miktarın %3,19'u yabancı sermayeden ve %96,81'i öz sermayeden kaynaklanmaktadır.

Bu çalışmada, tarım işletmelerinin yıllık faaliyet sonuçlarının değerlendirilmesinde çeşitli başarı ölçütleri kullanılmıştır. Bu ölçütler arasında gayrisafi üretim değeri, gayrisafi hasıla, saf hasıla, işletme masrafları, brüt kar, tarımsal gelir ve rantabilite oranları bulunmaktadır. Çalışmanın sonuçları, bu ölçütlerin tarım işletmelerinin performansını nasıl etkilediğini ve işletmelerin ne kadar başarılı olduklarını göstermektedir.

Çalışmada gayrisafi üretim değeri, bitkisel üretim ve hayvansal üretim değerlerinin ayrı ayrı hesaplanarak belirlenmiştir. Bu hesaplamalar tarım işletmelerinin bitkisel üretim faaliyetleriyle hayvansal üretim faaliyetlerinin ayrı ayrı değerlendirilmesini sağlamaktadır. Gayrisafi üretim değeri, tarım işletmesinin toplam üretim değerini ifade etmektedir.

Toplam işletme bitkisel üretim değeri ortalaması olarak 8,900.89 dolar bulunmuştur. İşletmeler ortalamasına göre, bitkisel üretim değeri içinde en yüksek oranı %43,25 ile biber oluşturmaktadır. Biber sırasıyla %31,15 oranı ile çarkıfelek, %8,40 ile ananas, %4,74 ile domates, %4,31 ile muz, %3,73 ile mısır, %1,89 ile fasulye, %1,65 ile bezelye, %0,65 ile çeltik göstermektedir.

İncelenen tarım işletmelerde ortalama GSÜD 9,269.87 dolar olarak tespit edilmiştir. Bitkisel üretime değer GSÜD 8,900.89 dolar olup, hayvansal üretim değer GSÜD ise 368,98 dolar olarak hesaplanmıştır. İşletme büyüklükleri arttıkça, GSÜD artış göstermektedir. İşletme büyüklüklerine ortalamasına göre; küçük ölçekli işletmeler için 4,063.52 dolar, orta ölçekli işletmeler için 7,075.30 dolar ve büyük ölçekli işletmeler için ise 18,267.91 dolar olarak bulunmuştur.

Yapılan çalışmada, İşletmeler ortalamasına göre, gayrisafi hasıla işletme başına 9,621.83 dolar olarak hesaplanmıştır. Bu değer kaynakları arasında %96,34'ü gayrisafi üretim değerinden, %2,69'u tarımsal gelirden, ve % 0,97'i kira bedelinden elde edilmektedir. İşletme büyüklüklerine göre GSH; küçük ölçekli işletmeleri için 4,313.59 dolar olurken orta ölçekli işletmeleri 7,419.19 dolar ve büyük ölçekli işletmeleri ise 18,740.55 dolar bulunmuştur.

Çalışma kapsamında, bitkisel ve hayvansal üretiminde değişen masraflar ayrı ayrı analiz edilmiştir. Böylece her iki üretim türünde masraf yapılarının farklılıkları belirlenmiştir. İşletmelerin bitkisel üretim değişen masrafların toplamı ortalamasına 2,973.56 dolar olarak belirlenmiştir. İşletmelerin bitkisel üretiminde değişen masraflar arasında en büyük payı ortalamasına göre gübre masrafları %42,04 oranıyla oluşturmaktadır. Bu oranı %19,86'sini işçilik masrafı, %11,97'sini tohum masrafı, %6,69'unu hasat masrafı, %6,37'sini sulama masrafı, %4,69'unu taşıma masrafı, %4,28'sini ilaç masrafı ve %4,09'unu yakıt masrafı meydana getirmektedir.

İşletmelerin hayvansal üretim değişen masrafların toplamı ortalamasına 218,97 dolar olarak belirlenmiştir. İşletmelerin hayvansal üretiminde değişen masraflar arasında en büyük payı ortalamasına göre saman masrafları %45,79 oranıyla oluşturmaktadır. Bu oranı %29,77'sini kesif yem masrafı, %14,01'unu işçilik masrafı, %6,59'unu veteriner hekim, ilaç masrafı ve %3,84'unu suni tohumlama masrafı yer almaktadır.

İncelenen işletmelerinde ortalama değişen masraflarının %93,14'ü bitkisel üretim değişen masraflardan ve %6,86'i hayvansal üretim değişen masraflardan oluşturmaktadır. Toplam işletme ortalamasına göre 3,192.53 dolar belirlenmiştir. Bu değer işletme büyüklüklerine göre; küçük ölçekli işletmeleri için 1,060.49 dolar, orta ölçekli işletmeleri için 3,636.13 dolar ve büyük ölçekli işletmeleri için ise 4,745.45 dolar olarak bulunmuştur.

Sabit masrafları; amortisman masrafları, aile işgücü karşılığı masrafları ve bina tamir bakım masraflardan oluşmaktadır. Bununla beraber, amortisman a ait olan unsurlardan, bina, arazi ıslahı, alet makine ve hayvan sermayeleri ayrı olarak incelenmiştir. İncelenen işletmeleri toplam ortalamasına göre amortisman masrafları 85,07 dolar olarak belirlenmiştir. Bu değeri işletme büyüklüklerine göre incelediğinde; küçük ölçekli işletmeleri için 53,00 dolar, orta ölçekli işletmeleri için 96,72 dolar ve büyük ölçekli işletmeleri için ise 146,41 dolar olarak bulunmuştur. İşletmelerine amortisman masrafları arasında en büyük payı ortalamasına göre bina amortismanı %77,47 oranıyla oluşturmaktadır. Bu oranı %14,04'unu hayvan masrafı, %6,36'sini arazi ıslahı masrafı ve %2,13'ünü alet makine masrafı yer almaktadır.

İncelenen işletmelerde toplam işletme masrafı ortalamasına göre 3,862.76 dolar olarak bulunmuştur. Bu değer işletme büyüklüklerine göre incelediğinde küçük ölçekli işletmeleri için 1,662.51 dolar, orta ölçekli işletmeleri için 4,337.95 dolar ve büyük ölçekli işletmeleri için ise 5,493.55 dolar olarak bulunmuştur. Toplam işletme masraflarının aktif sermayeye oranı

küçük ölçekli işletmelerde %24,26, orta ölçekli işletmelerde %29,48, büyük ölçekli işletmelerde %37,33 ve işletmeler ortalamasında %26,66 olarak hesaplanmıştır.

Araştırma yapıldığı bölgede, işletmelerin brüt karı işletme başına ortalama 6,077.34 dolar olarak tespit edilmiştir. İşletme büyüklüklerine göre incelediğinde küçük ölçekli işletmeleri için 2,606.03 dolar, orta ölçekli işletmeleri için 3,439.17 dolar ve büyük ölçekli işletmeleri için ise 13,522.46 dolar olarak belirlenmiştir. Gayri safi üretim değerinin %34,44'ünü toplama değişen masraflarını payını oluştururken,%65,66'sini ise brüt karı temsil etmektedir.

Tüm incelenen işletme gruplarında tarımsal gelir pozitif değerler sonuçlanmıştır. Yani işletmelerinin tarımsal faaliyetleri neticesinde gelir elde ettiği görülmüştür. İşletmeler tarımsal gelir ortalamasına göre 6,283.61 dolar olarak bulunmuştur. Bu değer işletme büyüklüklerine göre incelediğinde küçük ölçekli işletmeleri için 3,113.21 dolar, orta ölçekli işletmeleri için 3,632.30 dolar ve büyük ölçekli işletmeleri için ise 13,745.96 dolar olarak belirlenmiştir. Dekara tarımsal gelir işletmeler ortalaması olarak 174,16 dolar iken, bu değeri küçük ölçekli işletmeleri için 302,84 dolar, orta ölçekli işletmeleri için 88,27 dolar ve büyük ölçekli işletmeleri için 248,35 dolar olarak hesaplanmıştır.

Tarımsal işletmelerde, karlılığın ölçümde iki farklı yöntem kullanılmaktadır: Mali rantabilite oranı öz sermayenin karlılığını değerlendirirken, ekonomik rantabilite oranı ise işletmede kullanılan aktif sermayenin karlılığını ölçmektedir. Bu iki yöntem işletmelerin finansal performansını değerlendirmek ve sermaye kullanımının karlılık üzerindeki etkisini analiz etmek için kullanılmaktadır.

İncelenen işletmelerde ortalamasına göre rantabilite faktörü %59,85 olarak tespit edilmiştir. Bu değeri işletme büyüklüklerine göre; küçük ölçekli işletmeleri için %61,45, orta ölçekli işletmeleri için %41,53 ve büyük ölçekli işletmeleri için ise %70,69 olarak hesaplanmıştır.

İncelenen tarım işletmelerde mali rantabilite oran ortalamasına göre %40,93 olarak bulunmuştur. Bu değeri işletme büyüklüklerine göre; küçük ölçekli işletmeleri için %39,08, orta ölçekli işletmeleri için %21,26 ve büyük ölçekli işletmeleri için ise %61,84 olarak tespit edilmiştir.

Elde edilen sonuçlara göre tarımsal krediye erişimde hem bireylerin hem de kurumların özelliklerinin etkili olduğunu göstermektedir. Çalışma alanında tarımsal kredi erişiminin bireysel belirleyicileri arasında para biriktirme, sahip olunan arazi büyüklüğü, elde edilen gelir ve tarımsal kredi geri ödeme şartları hakkındaki bilgi yer almaktadır. Kurumsal düzeyde, bölgede özel finansal kurumların varlığı, uzun ve kısa vadeli kredi seçenekleri, faiz oranları ve kredi alım sürecinin uzunluğu gibi faktörler de bulunmaktadır.

Bu çalışmada incelenen işletmelerin kredi kullanımı farklı amaçlı kullanmıştır. Yatırım, işletme sermayesi, tüketim ve diğer faktörler ayrı olarak 4 grup şekillendirilmiştir. Toplam

işletme ortalamasına olarak en büyük payı %30,65 oranıyla bulunmuştur. Bu oranı, %12,90'ü yatırımı, %12,90'ü diğeri faktörler ve %43,55'i kullanmayanlar aittir. Diğer faktörler sadece eğitim amacıyla kredi kullanmıştır.

Bununla beraber, işletme kredisi ve yatırım kredisi iki farklı şekilde incelenmiştir. İşletme kredisi bakıldığında, işletme ortalamasına göre 9 işletme kullanmaktadır. Bu değer %17,74'ü bir yıldan fazla kullananlar, %12,90'ı her yılda kullananlar ve %69,35'i kullanmayanlar olduğu belirlenmiştir.

İşletmelerin yatırım kredisi durumu ise, işletme ortalamasına göre 8 işletme kullandığı ortaya çıkmıştır. Bu değer %4,84'ü bir yıldan fazla kullananlar, %8,36'sini her yılda kullananlar ve %87,09'ü kullanmayanlar olduğu belirlenmiştir.

İncelenen tarım işletmelerde işletme ve yatırım kredileri kullanımı etkisi olup olmadığının incelenmiştir. İşletme ve yatırım kredileri kullanımı etkileri belirlenmek için farklı faktörler kullanılmıştır. Gelir artış, verim artış, etkisi olmadı, iş gücü artması, büyüme, zarar ve kullanmayanlar faktörler dikkate alınarak incelenmiştir.

Toplam işletme ortalamasına göre, %19,35'i gelir artış, %12,90'ı verim artış, %3,23'ü etkisi olmadı, %6,45'i büyüme olmuş ve %1,61'i iş gücü arttı ve zarar görmeyenler rastlanmamıştır. Çalışma yapıldığı bölgede kredi kullanımı çok yaygın olmadığı için işletme ve yatırım kredisi %38,70 oranıyla kullanmayanlar payı daha yüksek çıkmıştır.

İncelenen işletmelerin tarımsal kredi kullanımı durumu incelenmiştir. Toplam işletme ortalamasına göre 28 işletme tarımsal kredi kullanırken, 34 işletme kullanılmamıştır. İşletme büyüklüğü arttığında tarımsal kredi kullanımı da artış gözükmektedir. Küçük ölçekli işletmeler için 6 işletme kullanıp ve 12 işletme kullanmamaktadır. Orta ölçekli işletmeler için 10 işletme iken, 17 işletme kullanmamıştır. Büyük ölçekli işletmeleri için ise kullananlar 12 işletme olurken kullanmayanlar 5 işletme olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmada yapıldığı bölgede tarımsal kredi kullanmayanlar işletmeler kredi almamada etkileyen faktörler incelenmiştir. Bu faktörler sırasıyla bakıldığında; 3,03 likert puan ile kredi riski olmasını, 2,98 Likert puan ile yeterli sermayeye sahip olmak, 2,74 Likert puan ile yüksek faiz oranı, 2,66 Likert puan ile uygun olmayan ödeme şekli, 2,65 Likert puan ile yaptığı işten yeterli geliri veya kazanç elde edememe riski, 2,63 Likert puan ile bürokratik işlem çokluğu ve karmaşıklığı, 2,42 Likert puan ile geri ödeyememe korkusu, 1,56 Likert puan ile kredi kaynağına uzak konumda olmak, 0,95 Likert puan ile kredi kuruluşlarına güvensizlik olması ve 0,73 Likert puan ile dini nedenlerinden dolayı olduğu ortaya çıkmıştır.

İşletmelerin kredi geri ödemesinde etkileyen faktörler ayrı bir şekilde incelenmiştir. Bu faktörler sırasıyla incelediğinde; 2,32 Likert puanı ile geciktirme veya ödememe nedeniyle oluşacak ek masraflardan kaçınmaktır. Bunun sırasıyla, 2,08 Likert puanı ile sorumluluk ve taahhütlerine bağlı olmak gibi duygular olması, 2,06 Likert puanı ile finansal yeterlilik, 2,06 Likert puanı ile tekrar kredi almak için, 1,98 Likert puanı ile tarımda iyi geçen yıl, 1,94 Likert

puan ile kredi kuruluşunun takip ve geri almak kararları, 0,65 Likert puanı ile işletme dışında sağladığım iyi gelir, 0,48 Likert puanı ile köyde sosyal statüyü zedelemekten kaçınmak ve 0,48 Likert puanı ile banka yetkilileri ile koordineli çalışmak olduğu tespit edilmiştir.

İncelenen işletmelerin uygun bir faiz oranı yanında başka taleplerine olduğu belirtilmiştir. Toplam işletme ortalamasına göre %43,55'i daha uygun vade, %20,97'i uygun ödeme şekli, %19,35'i formalitelerin kısaltılması, %16,13'ü daha fazla kredi talep ettiler. Ancak, bölgede mevcut durumu iyi olduğu söylenen çiftçileri rastlanmamıştır.

İncelenen işletmelerin uzun vadeli ve düşük faizli kredi sağladığında yatırım alanları tercihleri incelenmiştir. Bu tercihleri arsa alımı, hayvan barınağı, tarım inşaat, ekipman alımı ve borç tasfiyesi 4 ayrı olarak gruplandırılmıştır. Toplam işletme ortalamasına göre en büyük payı %25'i arsa alımı oranıyla aittir. Bunun sırasıyla %16'si hayvan barınağı yapımı, %16'si tarım inşaat ve %3'ü borç tasfiyesi olduğu belirlenmiştir. Bu bölgede ekipman alımı isteyenler rastlanmamıştır.

İşletmelerin bankadan ya da kooperatiften kredi alırken karşılaştığı sorunlar incelenmiştir. Bu sorunları yüksek faizi, yetersiz borç verilmemesi, kısa ödeme şartlar ve fazla evrak işlemler olduğu ortaya çıkmıştır. Toplam işletme ortalamasına göre 36 işletme olarak hesaplanmıştır. Bu değerine göre en yüksek payı %20,96 oranıyla yüksek faiz olmuştur. Bunun sırasıyla %12,90'ü yetersiz borç verilmemesi, %11,29'ü kısa ödeme şartlar ve %6,45'i fazla evrak işlemler olduğu tespit edilmiştir.

Çalışma kapsamında işletmelerin tasarruf durumu ve değerlendirme şekli incelenmiştir. Toplam işletme ortalamasına göre 53 işletme tasarruf ederken, 9 işletme tasarruf edilmemektedir. İşletme büyüklüklerine göre; küçük ölçekli işletmeleri için 12 işletme tasarruf ederken, 6 işletme edilmemektedir. Orta ölçekli işletmeleri için tasarruf edenler 24 işletme olup 3 işletme edilmemektedir. Büyük ölçekli işletmeleri için ise bütün işletmeleri tasarruf edebiliyorlar.

Bu bölgede sadece nakit tasarruf şekli ile rastlanmıştır. İşletme ortalamasına göre 53 işletme olup küçük ölçekli işletmeleri için 12 işletme, orta ölçekli işletmeleri için 24 işletme ve büyük ölçekli işletmeleri için ise 17 işletme olduğu tespit edilmiştir.

İncelenen işletmelerin kredi alırken tercih ettiği kurumlar belirlenmiştir. İşletme ortalamasına göre 36 işletme ve %58,06 oranıyla olarak hesaplanmıştır. İşletme büyüklüklerine göre küçük ölçekli işletmeler; 1 işletme kamu kurumları, 1 işletme özel bankalar, 2 işletme esnaf ya da arkadaş ve 5 işletme kooperatifler seçtiler. Orta ölçekli işletmeler; 2 kişi kamu kurumları, 2 kişi özel bankalar, 3 kişi esnaf ya da arkadaş ve 8 işletme kooperatifler seçtiği belirlenmiştir. Büyük ölçekli işletmeler için ise 1 işletme kamu kurumları, 2 işletme özel bankalar, 2 işletme esnaf ya da arkadaş ve 7 işletme kooperatifler seçtiği ortaya çıkmıştır.

6.2. Öneriler

Araştırılan işletmelerin planlama çalışmaları sonucunda, mevcut durumlarına göre gelirlerinde artışlar elde edilebileceği tespit edilmiştir.

Çiftçiler, kısıtlı üretim kaynaklarını en verimli ve düzenli bir şekilde kullanmamaktadırlar. Tarımsal üretimde en uygun tarım tekniklerini benimseyerek ve bölgeye uygun ürünleri yetiştirerek, çiftçi gelirlerini artırmak mümkündür. Bununla birlikte, Ruanda'daki finansal sistemin geliştirilmesine ve ekonomik kalkınmaya olumlu bir katkı sağlayabilir.

Araştırma, çiftçilerin krediye erişimini artırmayı hedefleyen aşağıdaki politikaların önerildiğini belirtmektedir.

Ruanda Hükümeti ve bankacılık endüstrisindeki paydaşlar, küçük ölçekli çiftçiler arasında krediye erişimi artırmaya yardımcı olacak müdahaleleri geliştirmek için çaba sarf etmelidir. Bu tür müdahaleler, özellikle küçük çiftçiler arasında hesap hizmetlerine erişimi artırmayı, tasarruf yapmayı teşvik etmeyi ve küçük çiftçilerin finansal okuryazarlığını artırmayı amaçlamalıdır.

Çiftçilere, çiftçi kooperatiflerini aktif bir şekilde kullanmaları ya da çiftçi dayanışma grupları oluşturmaları konusunda teşvik edilmesidir. Ayrıca tarımsal krediye direkt finansman sağlayan kurumları aramaları, çiftçilerin krediye erişimini artırabilir.

Tarım kooperatifleri sürdürülebilir bir mali yapı oluşturmak için finans yönetimini etkin bir şekilde düzenlemeli, gelir ve giderleri dengeli bir şekilde yönetmeyi hedeflemeli ve üyelerine sağladıkları finansal hizmetlerin etkisini artırmak için verimli ve şeffaf bir finansal politika uygulamalıdır.

Kırsal bölgelerde faaliyet gösteren finansal kurumlar, çiftçilerin kredi kaynakları hakkında düzenli bilgi sahibi olmalarını sağlamak için finansal hizmet tekliflerini duyurma ve iletişim kanallarını genişletmeyi amaçlamalıdır.

Tarım kredisi hizmetleri, çiftçilerin özel ihtiyaçlarına yönelik olarak finansal kurumlar tarafından daha iyi şekilde düzenlenmelidir. Bu sayede, finansal hizmetler çiftçilerin taleplerine daha uygun hale gelir ve kendilerini güvende hissetmelerini sağlayacak esnek şartlar içermelidir.

Kırsal alanlardaki yardım programları, tarım ve çiftçilikle uğraşanların eğitim düzeyini iyileştirmeye odaklanarak, okuryazarlık seviyelerini artırmaya yönelik kapsamlı destekler sağlamalıdır. Bu destekler, çiftçilerin modern tarım uygulamalarını öğrenmelerini, tarım teknolojilerini etkin bir şekilde kullanmalarını ve tarımsal verimliliklerini artırmalarını teşvik edecek eğitim programlarını içermelidir. Bu şekilde, üreticilerin bilgi ve beceri düzeyleri artırılarak, daha sürdürülebilir ve kazançlı tarım işletmeleri kurmaları ve kırsal bölgelerin ekonomik kalkınmasına katkıda bulunmaları sağlanabilir.

Tarım sektöründe kullanılan teknolojinin geliştirilmesi ve artırılması gereklidir çünkü Ruanda'daki birçok çiftçi hala ilkel üretim yöntemleri ve eski metotları kullanmaktadır. Bu nedenle, yeni ve modern tekniklerin benimsenmesi, tarımsal verimliliğin artırılmasına, ürün kalitesinin iyileştirilmesine ve çiftçilerin gelir düzeylerinin yükseltilmesine büyük katkı sağlayacaktır.

Aynı zamanda, daha verimli ve sürdürülebilir tarım uygulamalarının kullanılması, doğal kaynakların daha etkin bir şekilde kullanılmasını ve çevresel sürdürülebilirliğin artırılmasını da destekleyecektir. Bu sayede, tarım sektörü daha güçlü ve rekabetçi bir hale gelecek, ülke genelinde kırsal kalkınma teşvik edilecek ve nihayetinde toplumun refahı artacaktır.

7. KAYNAKLAR

- Adera, A. (1995). Instituting effective linkages between the formal and the informal financial sectors in Africa: A proposal/l'etablissement de liaisons effectives entre le secteur financier institutionnel et non institutionnel en afrique: une proposition. *Savings and Development*, 5-27.
- Açıl, A. F., & Demirci, R. (1984). *Tarım ekonomisi dersleri*: Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi
- Ali, D. A., Deininger, K., & Duponchel, M. (2014). Credit Constraints And Agricultural Productivity: Evidence from rural Rwanda. *Journal of Development Studies*, 50(5), 649-665.
- Ali, D. A., & Deininger, K. (2014). Is There A Farm-Size Productivity Relationship İn African Agriculture? Evidence from Rwanda. *World Bank Policy Working Paper 6770*. Washington, DC: The World Bank.
- Agboklou, K. E. (2021). Güney Togo'da Çeltik Üreticilerinin Tarımsal Krediyeye Erişimi ve Mikrofinans Kurumlarının Ekonomik ve Finansal Performansının Analizi.
- Akdoğan N. ve Tenker N.(2001). *Finansal Tablolar ve Mali Analiz Teknikleri*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Akram, W., Hussain, Z., Ahmad, N., & Hussain, I. (2013). Does agriculture credit affect production efficiency? Frontier production function approach. *Pakistan Economic and Social Review*, 179-190.
- Aksoyak, Ş. Y., & Kırıl, T. T. D. (2004). *Konya İli Sarayönü İlçesi Tarım İşletmelerinin Ekonomik Analizi Ve Planlanması* (Doctoral dissertation, ANKARA ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ TARIM EKONOMİSİ ANABİLİMDALI).
- Amos, T. T. (2007). An Analysis Of Productivity And Technical Efficiency Of Smallholder Cocoa Farmers İn Nigeria. *Journal of Social Sciences*, 15(2), 127-133.
- Atieno, R. (2001). Formal And Informal Institutions' Lending Policies And Access To Credit By Small-Scale Enterprises İn Kenya: An empirical assessment. AERC.
- Augustin, S. (2012). Rural financial markets in Rwanda: Determinants Of Farmer Households' Credit Rationing in Formal Credit markets (p. 12). A MSc Thesis in International Development Studies Wageningen University, The Netherlands.
- Ayaz, S. and Hussain, Z. 2011. Impact Of Institutional Credit On Production Efficiency Of Farming Sector A Case Study of District Faisalabad. *Pakistan Economic and Social Review* 49 (02): 149–162.
- Ayegba, O., & Ikani, D. I. (2013). An Impact Assessment of Agricultural Credit on Rural Farmers in Nigeria. *Research Journal of Finance and Accounting*, 4(18), 80-89.
- Balogun, O. L., & Yusuf, S. A. (2011). Determinants of demand for microcredit among the rural households in south-western states, Nigeria. *Journal of Agriculture and Social Sciences*, 7(2), 41-48.

- Bashir, M. K., Mehmood, Y., & Hassan, S. (2010). Impact Of Agricultural Credit On Productivity Of Wheat Crop: Evidence from Lahore, Punjab, Pakistan. *Pak. J. Agri. Sci*, 47(4), 405-409.
- Beaman, L., Karlan, D., Thuysbaert, B., & Udry, C. (2014). Selection Into Credit Markets: Evidence from agriculture in Mali (No. w20387). National Bureau of Economic Research.
- Bottomley, A., "Interest rate determination In underdeveloped rural areas," *American Journal of Agricultural Economics* Vol. 57, No. 2 (1975), pp. 279-291.
- Braverman, A., & Guasch, J. L. (1995). *Rural Credit In Developing Countries* (Vol. 219). World Bank Publications.
- Braverman, A. and R. Kanbur, "Urban bias and the political economy of agricultural price reform," Draft (Washington, DC: The World Bank, Agriculture and Rural Development Department, 1986).
- Buckley, G. (1997). Microfinance in Africa: Is it either the problem or solution. *World Development*, Vol. 25, No.7, pp1081-1093.
- Bülbül Mehmet, *Tarımsal İşletmelerin Finansmanı*, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2006.
- Bülbül, M. (1973). *Adana Ovası Tarım İşletmelerinin Ekonomik Yapısı, Finansman Ve Kredi Sorunları*. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Zirai Ekonomi ve İşletmecilik Kürsüsü Asistanı.
- Ceylan, A. ve Korkmaz, T. (2012). *İşletmelerde Finansal Yönetim* (12 ed.). Bursa: Ekin Yayınevi
- Christen, R.P., Rhyne, E., Vogel, R.C. and McKean. 1995. Maximizing the Outreach of Microenterprise Finance: An Analysis of Successful Microfinance Programs.
- Collins, M., 1986. *Sampling* (Editör: R. Worcester ve ark. 1986), Consumer Market Research Handbook.
- Covey, T., Ahearn, M., Johnson, J., Morehart, M., Strickland, R., Vogel, S., ... & Harris, M. (2007). *Agricultural Income and Finance Outlook*. US Department of Agriculture, Economic Research Service AIS-85, Washington, DC, December.
- Çiçek, A., & Erkan, O. (1996). *Tarım Ekonomisinde Araştırma Ve Örnekleme Yöntemleri*.
- Çiftçi, S. (1998). *Tarım Sektöründe Kredi Sorunları Ve Sorunların Açılmasında Tarım Kredi Kooperatiflerinin Rolü*. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme ABD, Sivas.
- de Dieu Uwisengeyimana, J., Teke, A., & Ibrikci, T. (2016). Current overview of renewable energy resources in Rwanda. *Journal of Energy and Natural Resources*, 5(6), 92-97.
- De Klerk, M., Fraser, F., & Fullerton, K. (2013). *The status of agricultural and rural finance in South Africa*. FinMark Trust.
- Diagne, A. (1999). Determinants Of Household Access To And Participation In Formal And Informal Credit Markets In Malawi (No. 583-2016-39679, pp. 1-68).

- Diagne, A., Zeller, M., & Sharma, M. P. (2000). Empirical Measurements Of Households'access To Credit And Credit Constraints In Developing Countries: Methodological Issues And Evidence (No. 583-2016-39550).
- Dzadze, P., Osei, M. J., Aidoo, R., & Nurah, G. K. (2012). Factors Determining Access To Formal Credit In Ghana: A case study of smallholder farmers in the Abura-Asebu Kwamankese district of central region of Ghana. *Journal of Development and Agricultural Economics*, 4(14), 416-423.
- Dong, F., Lu, J. and Featherstone, A.M. 2010. Effects of Credit Constraints on Productivity and Rural Household Income in China. Center for Agricultural and Rural Development.
- Erdal, B. (2012). Tarım İşletmelerinin Finansmanı ve Kredilendirme: Bursa ili merkez ilçeleri meyvecilik işletmeleri örneği (Master's thesis, Uludağ Üniversitesi).
- Erkuş, A., 1979, Ankara İli Yenimahalle İlçesinde Kontrollü Kredi Uygulaması Yapılan Tarım İşletmelerinin Planlanması Üzerine Bir Araştırma, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, 709.
- Erkuş, A., Özçelik, A., Gündoğan, T. ve Turan, A., 1990, Siyah Alaca Sığırlarının Besisinde Optimal Besi Süresinin Tespiti, Çiftçi ve Köy Dünyası Dergisi, 6 (72), 18-27.
- Erkuş, A., M. Bülbül, T. Kıral, R. Demirci ve A.F.Açıl, 1995, Tarım Ekonomisi, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Eğitim Araştırma ve Geliştirme Vakfı Yayınları, No:5 Ankara.
- Erkuş, A. ve Demirci, R., 1995, Tarımsal işletmecilik ve planlama, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Ankara.
- FAO. (2005). the MDGs and Sustainable Rural Development in Sub-Saharan Africa: Challenges and Implications for Education for Rural People (ERP). Addis Ababa: Ethiopia.
- Forsius, H., Maertens, K. ve Fellman, J., 1995, Changes of the eye caused by the climate in Rwanda, Africa, *Ophthalmic epidemiology*, 2 (2), 107-113.
- Giertz, A., Gray, G., Mudahar, M. S., Rubaiza, R., Galperin, D., & Suit, K. (2015). Rwanda agricultural sector risk assessment.
- Girabi, F., & Mwakaje, A. E. G. (2013). Impact of microfinance on smallholder farm productivity in Tanzania: The case of Iramba district. *Asian Economic and Financial Review*, 3(2), 227.
- Gülçubuk, B. (2000a). Kırsal Alanda Kredi Kullanımının Sosyo-Ekonomik Temelleri Hızlı Kırsal Değerlendirme Yaklaşımı ile Kırıkkale ili Keskin ilçesi Araştırması. Türkiye Ziraat Odaları Birliği, Ankara.
- Iboaya, J. I. (1987). Agricultural machinery maintenance in developing countries.
- Intercrops, C. S., & Yamoah, C. Rwanda Farming Systems Research Program Technical Paper Series.
- Kabayiza, A., Owuor, G., Langat, J. K., & Niyitanga, F. (2021). Drivers to Utilize Farm Credits: Lessons From Tea Farmers of the Nyaruguru District in Southern Province, Rwanda. *Journal of Rural and Community Development*, 16(2).

- Karacan, A.R., 1975. Elazığ Merkez İlçe Tarım işletmelerinin Ekonomik Analizi, Tarımsal Kredi Kooperatifçilik Sorunları ve Toplum Kalkınmasında Tarımsal Kredi ve Kooperatiflerinin Rolü. Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınlan No: 176, Ankara.
- Karakaya, E., & Hakan, İ. N. C. İ. (2014). Bingöl İli Merkez İlçesi Hane Halkının Kanatlı Eti Tüketim Tercihleri. Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 28(1), 53-64.
- Kayamo, Y. H. (2022). Determinants Of Small Land Holder Farmers Access To Formal Credit: A Case Of Bilate Zuria Woreda, Sidama National Regional State, Ethiopia (Doctoral dissertation, HU).
- Kanyenda, T.D. 2019. An assessment of factors affecting the financial performance of microfinance institutions in Zimbabwe. Bachelor Thesis, Chinhoyi University of Technology, Zimbabwe, 71pp.
- Khan, N., Shafi, M. M., Shah, M., Islam, Z., Arif, M., Javed, R., & Shah, N. (2011). Review of past literature on agriculture credit in rural area of Pakistan. Sarhad Journal of Agriculture, 27(1), 103-110.
- Knutson, R.D., 1970. Cooperative Bargaining Devalopments in the Dairy Industry. 1960-1970. With Emphasis on the Central United States. U.S. Department of Agriculture Farmer Cooperative Service. Washington D.C
- Kohansal, M. R., Ghorbani, M., & Mansoori, H. (2008). Effect of credit accessibility of farmers on agricultural investment and investigation of policy options in Khorasan-Razavi Province. Journal of applied sciences, 8.
- Koçtürk, O. M., DURAMAZ, A. G. S., & Meral, E. K. E. R. (2013). Kırsal Kalkınmada Bankacılık ve Tarımsal Kredi Uygulamaları:Manisa örneği. Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11(3), 372-394.
- Küpper, S. (2016). Efficiency and Effectiveness of Member-Based Microfinance Institutions (Doctoral dissertation, Master thesis, University of Cologne).
- Kwizera, Alice. 2018. Agricultural Value Chain Finance For Smallholder Farmers. IN: CTA. 2018. Experience capitalization: Public, private, producer partnerships in East Africa. Experience Capitalization Series 2. Wageningen: CTA: 42-47.
- Kydd, J. G., & Kashuliza, A. (1996). Determinants of Bank Credit Access for Smallholder Farmers in Tanzania: A Discriminant Analysis Application. Savings and Development, 20(3), 285-304.
- Lemarchand, René and Clay, Daniel. "Rwanda". Encyclopedia Britannica, 7 Sep. 2023, <https://www.britannica.com/place/Rwanda>. Accessed 12 September 2023.
- Lemessa, A., & Gemechu, A. (2016). Analysis Of Factors Affecting Smallholder Farmers' Access To Formal Credit In Jibat District, West Shoa Zone, Ethiopia. International Journal of African and Asian Studies, 25, 43-53.
- Manig, W. (1996). The Importance Of The Informal Financial Market For Rural Development Financing In Developing Countries: The example of Pakistan. The Pakistan development review, 229-239.

- Manganhele, A.T. 2010. Improving Access To Credit For Smallholder Farmers In Mozambique: Lessons from government efforts in developing countries of Africa and Asia.pp.
- Maniriho, A., & Bizoza, A. (2013). Financial Benefit-Cost Analysis Of Agricultural Production In Musanze District (Rwanda). *Academia Arena*, 5(12).
- Mashile, D. 2014. Challenges Facing Smallholder Farmers In Accessing Credit In Gauteng Province: South Africa.
- McKee, K. (1989). Microlevel Strategies For Supporting Livelihoods, Employment, And Income Generation Of Poor Women In The Third World: The challenge of significance. *World Development*, 17(7), 993-1006.
- Meyer, R. L. (1988). The Viability of Rural Financial Intermediation.
- Mikova, K., Makupa, E. ve Kayumba, J., 2015, Effect of climate change on crop production in Rwanda, *Earth Sci*, 4 (3), 120-128.
- Morduch, J., & Armendariz, B. (2005). The economics of microfinance. mit Press.
- Mosley, P. (2001). Microfinance and poverty in Bolivia. *Journal of development studies*, 37(4), 101-132.
- Mpirwa, S. I. (2022). Determinants of Access to Agricultural Credit and its Effect on Coffee Production among Smallholder Coffee Farmers in Gisagara District, Rwanda (Doctoral dissertation, JKUAT-COANRE).
- Mugenzi, P. (2014). Access to and Utilization of Microcredits by Farmers in Rwanda: Case Study of Musanze District.
- Muhongayire, W. (2012). An Economic Assessment of the Factors Influencing Smallholder Farmers' Access To Formal Credit: a case study of Rwamagana district, Rwanda (No. 634-2016-41502).
- Mukashema, A., Veldkamp, A., & Vrieling, A. (2014). Automated high resolution mapping of coffee in Rwanda using an expert Bayesian network. *International journal of applied earth observation and geoinformation*, 33, 331-340.
- Mutandwa, E., Kanuma, N. T., Rusatira, E., Kwiringirimana, T., Mugenzi, P., Govere, I., & Foti, R. (2009). Analysis Of Coffee Export Marketing In Rwanda: Application of the Boston consulting group matrix. *African journal of business management*, 3(5), 210.
- Musabanganji, E., Antoine, K., & Lebailly, P. (2015, November). Determinants of access to agricultural credits for small scale farmers in the southern province of Rwanda. In 6th International Scientific Agriculture Symposium" AgroSym 2015".
- Nair, A., Ono, T., Mapfumo, S., Gakombe, B., Mpambara, A. M. A., & Allen, J. S. (2018). Rwanda Agriculture Finance Diagnostic. Disclosure.
- National Institute of Statistics of Rwanda (NISR), Agricultural Household Survey 2020 report, December 2021.
- Ngabitsinze, J. C. (2014). Analysis of economic efficiency of maize production in Huye District in Rwanda. *International Journal of Agriculture Innovations and Research*, 3(3), 707-716.

- Nuhu, E., Musa, A., Senyo, D., & Basil, D. (2014). Determinants of Dividend Payout of Financial and Non-Financial Firms in Ghana. *International Journal of Academic Research in Accounting*, 4, 109-118.
- Okka, O. (2009). *Analitik Finansal Yönetim*. Ankara: Nobel Yayın
- Özçelebi, İ. P. (2011). Oltu Tarım İşletmelerinin Ekonomik Analizi Ve Bölgede Kooperatifçilik Faaliyetlerinin İncelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 24(1).
- Özvardar, B. (2019). Türkiye’de Tarımsal Finansman Ve Kredi Uygulamaları: Tekirdağ ili örneği (Master's thesis, Namık Kemal Üniversitesi).
- Papias, M. M., & Ganesan, P. (2010). Financial services consumption constraints: Empirical evidence from Rwandan rural households. *Journal of Financial Services Marketing*, 15, 136-159.
- Patriciah, N., & Wario, N. (2016). Factors Affecting Credit Access From Micro-Financial Institutions Among Small Scale Youth Enterprise Farming Projects In Kiambu County-Kenya. *The Strategic Journal of Business and Change Management*, 3(1), 199-226.
- Phan, D.K. 2012. An Empirical Analysis of Accessibility and Impact of Microcredit: the Rural Credit Market in the Mekong River Delta, Vietnam. PhD Thesis, Lincoln University, New Zealand, 233pp.
- Poliquit, L.Y. 2006. Accessibility of Rural Credit Among Small Farmers in the Phillipines.
- RAD, S. T., & AYDOĞDU, C. (2019). Tarımsal finansman: Mersin ilinde tarımsal kredi kullanımı. *Tarım Ekonomisi Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 58-67.
- Robert Jr, B. L. (1979). Agricultural Credit Cooperatives In Madras, 1893-1937: Rural development and agrarian politics in pre-independence India. *The Indian Economic & Social History Review*, 16(2), 163-184.
- Ruvuna, E., & Tubanambazi, M. F. (2021). Productivity And Profitability Of Rice Producers Of Kırımbı Marshland In Nyamasheke District, Rwanda: A Gender Wise Analysis. *European Journal of Social Sciences Studies*, 6(2).
- Sacerdoti, E. (2005). Access to bank credit in sub-Saharan Africa: key issues and reform strategies.
- Salami, A., Arawomo, D. F., Kayizzi-mugerwa, S., & John, C. (2013). Empirical analysis of agricultural credit in Africa: Any role for institutional factors. *African Development Bank Group*, 192, 1-28.
- Sebopetji, T. O., & Belete, A. (2009). An Application Of Probit Analysis To Factors Affecting Small-Scale Farmers’ Decision To Take Credit: A case study of the Greater Letaba Local Municipality in South Africa. *African journal of agricultural research*, 4(8), 718-723.
- Sisay, Y. (2008). Determinants Of Smallholder Farmers Access To Formal Credit: the case of metema woreda, north gondar, Ethiopia. Unpublished M. Sc. Thesis, Haramaya University, Ethiopia.

- Stringer, R. (2001). How Important are the Non-traditional Economic Roles of Agriculture in Development?. Centre for International Economic Studies.
- Stone, R., Temu, A., Kalisa, M., & Cabello, M. (2011). Rural and Agricultural Financial Services Strategy: Ministry of Agriculture and Animal Resources and DFID Rwanda. Oxford Policy Management Limited, 6, 1-109.
- Tape, S. Z. S. N. (2022). Analysis Of Agricultural Credit System In Cocoa Production In Côte D'ivoire: Case Of Input Credit (Doctoral dissertation, ONDOKUZ MAYIS UNIVERSITY).
- Tehulu, T.A. 2013. Determinants of Financial Sustainability of Microfinance Institutions in East Africa. *European Journal of Business and Management* 5 (17): 152-158.
- Tusha, R. (2019). Credit Use And Analysis In Agricultural Enterprises: The Case Study Of Tirana/Albania: (Master's thesis, Selçuk University).
- Umugwaneza, J. (2021). Micro-Credit Schemes And Agricultural Cooperative's Performance In Rwanda, a case of agricultural cooperatives in Nyanza district (Doctoral dissertation, University of Rwanda).
- Umutoni, B. (2019). Agriculture Marketing Loan And Performance Of Cooperatives In Rwanda Case Of Ubumwe Maize Grosse Cooperative (Doctoral Dissertation, University Of Rwanda).
- Uysal, O., & Cinemre, H. A. (2012). Samsun ili Dikbryık Beldesindeki Tarım İşletmelerinin Karşılaştırmalı Ekonomik Analizi. *Akademik Ziraat Dergisi*, 1(1), 1-10.
- Ünlüer, M. (2017). Eskişehir İli Tarım İşletmelerinin Sermaye Yapısının İncelenmesi. *Journal of Agricultural Faculty of Gaziosmanpaşa University (JAFAG)*, 34(1), 57-63.
- Verhofstadt, E., & Maertens, M. (2014). Smallholder Cooperatives And Agricultural Performance In Rwanda: do organizational differences matter. *Agricultural economics*, 45(S1), 39-52.
- WaqarAkram, (2008). Agricultural Credit Constraints And Borrowing Behaviour Of Farmers In Rural Punjab. *European journal of scientific research*, vol.23 no.2 pp.294-304.
- WorldBank. (2018). Agriculture Finance Diagnostic— Rwanda.
- Yager, T. R., 2008, The mineral industry of Rwanda, *Minerals Yearbook*, 3, 3
- Yehuala, S. (2008). Determinants Of Smallholder Farmers Access To Formal Credit: The Case Of Metema Woreda, North Gondar, Ethiopia (Doctoral dissertation, Haramaya University).
- Zeller, M., Diagne, A., & Mataya, C. (1998). Market Access By Smallholder Farmers In Malawi: Implications for technology adoption, agricultural productivity and crop income. *Agricultural Economics*, 19(1-2), 219-229.
- Zeller, M., Braun, J.V., Johm, K. and Puetz, D. 1994. Sources and Terms of Credit for the Rural Poor in the Gambia.

Zerai, B. and Rani, L. 2011. Is There a Tradeoff between Outreach and Sustainability of Micro finance institutions? Evidence from Indian Microfinance Institutions (MFIs). *Research Journal of Finance and Accounting* 2 (11): 32–41.

